

Delovni zvezki Urada RS za makroekonomske analize in razvoj
ISSN: 1318-1920

Izdajatelj:

Urad RS za makroekonomske analize in razvoj
Gregorčičeva 27, 1000 Ljubljana.

Tel: (+386) 1 478 10 12

Fax: (+386) 1 478 10 70

E-mail: publicistika.umar@gov.si

<http://www.gov.si/umar/public/dz.php>

Mnenja in zaključki, objavljeni v prispevkih v publikaciji Delovni zvezki UMAR, ne odražajo nujno uradnih stališč Urada RS za makroekonomske analize in razvoj

Avtorica: Barbara FERK

Odgovorna urednica: Eva ZVER

Prevod povzetka: Tina POTRATO

Lektoriranje povzetka: Dean JESSON

Lektoriranje: Služba za prevajanje in lektoriranje Generalnega sekretariata Vlade RS

Grafikoni: Marjeta ŽIGMAN

Tehnična urednica, prelom: Ema Bertina KOPITAR

Distribucija: Katja FERFOLJA

Tisk: SOLOS, Ljubljana

Naslovnica: Sandi RADOVAN, Studio DVA

Naklada: 200

Ljubljana, 2007

Barbara Ferk

Zadolževanje in prezadolženost prebivalstva

Delovni zvezek 1 / 2007

Kazalo

Povzetek	9
Summary	11
1 Uvod	13
2 Zadolženost	15
2.1 Opredelitev pojma	15
2.2 Mere zadolženosti in problemi merjenja	17
2.2.1 Koeficient servisiranja dolga	19
3 Prezadolženost	23
3.1 Opredelitev pojma	23
3.2 Mere prezadolženosti	26
3.3 Drugi kazalniki prezadolženosti	29
3.4 Dejavniki prezadolženosti	29
3.3.1 (Ne)odgovorno izposojanje in posojanje	30
3.5 Posledice prezadolženosti	31
3.6 Mehanizmi za obvladovanje dolgov oziroma preprečevanje in odpravljanje prezadolženosti	32
3.6.1 Vključitev koncepta odgovorne potrošnje v reševanje prezadolženosti	33
3.6.2 Intitut osebnega stečaja in dolžniško oziroma potrošniško svetovanje	33
4 Makroekonomsko okolje in zadolženost	38
4.1 Model življenjskega cikla	38
4.1.1 Likvidnostne omejitve pri izposojanju gospodinjstev	40
4.1.1.1 Likvidnostne omejitve po deregulaciji finančnega trga	40
4.2 Vplivi makroekonomskega okolja na zadolženost in zadolževanje gospodinjstev	44
4.2.1 Potrošnja gospodinjstev in zadolževanje	44
4.2.2 Spremembe dohodka gospodinjstev in zadolženosti	45
4.2.2.1 Brezposelnost in zmanjšanje dohodka	45
4.2.2.2 Pričakovanja gospodinjstev glede prihodnjega dohodka	46
4.2.3 Spremembe obrestnih mer in zadolženost gospodinjstev	46
4.2.3.1 Vpliv spremembe spremenljivih in fiksnih obrestnih mer	46
4.2.3.2 Vpliv (ne)pričakovanih sprememb obrestnih mer	47
4.2.4 Spremembe cen stanovanj	48
4.2.4.1 Zmanjšanje cen stanovanj	49
4.2.3.2 Povečanje cen stanovanj	49
4.2.5 Davčni sistem – davčna obravnava nakupa stanovanja	51
4.2.6 Porazdelitev dolga med gospodinjstvi	51
5 Zadolženost prebivalstva v Sloveniji in problemi merjenja	53
5.1 Makroekonomsko okolje in zadolženost v Sloveniji	53
5.2 Razpoložljivi in potrebni podatki za agregatno analizo (pre)zadolženosti	56
5.2.1 Dolg (obveznosti) gospodinjstev	56
5.2.2 Varčevanje in premoženje gospodinjstev	57
5.3.2 Razpoložljivi dohodki gospodinjstev	58

5.3 Mere zadolženosti in problemi merjenja	58
5.3.1 Zadolževanje prebivalstva v obdobju 1992–2006	59
5.3.2 Drugi možni viri (pre)zadolženosti prebivalstva	64
5.3.2.1 Anketa o potrošnji gospodinjstev (APG)	64
5.3.2.2 Kreditne kartice	65
5.3.2.3 Število odklopov električne energije	67
5.3.2.4 Krediti pri nebančnih kreditodajalcih	67
5.3.2.5 Raziskava Slovensko javno mnenje	67
5.4 Varstvo potrošnikov pred prezadolženostjo	69
5.4.1 Kreditni biro v Sloveniji	71
3.5 Predlogi za nadaljno obravnavo in analizo (pre)zadolženosti v Sloveniji	71
Sklep	73
Literatura in viri	74
Slovarček izrazov	79

Kazalo okvirjev, slik in tabel

Okvir 1:	Zadolženost v EU _____	16
Okvir 2:	Direktiva EU o potrošniških posojilih (direktiva EP in ES, 2005) _____	21
Okvir 3:	Opredelitev prezadolženosti na ravni EU _____	25
Okvir 4:	Insolventni postopek v Nemčiji _____	35
Okvir 5:	Zgled dobre prakse pri denarnem svetovanju – MABS, Irska _____	36
Okvir 6:	Deregulacija finančnih trgov v 80-ih letih 20. stoletja in zadolženost gospodinjstev _____	41
Okvir 7:	»Housing / mortgage equity withdrawal« (v nadaljevanju HEW) _____	50
Okvir 8:	Račun finančnih tokov _____	57
Okvir 9:	Določila Zakona o potrošniških kreditih in njegovih podzakonskih aktov _____	70
Slika 1:	Stanovanjska in potrošniška posojila kot delež BDP, 2004 _____	17
Slika 2:	Gibanje zadolženosti po državah v izbranih letih _____	41
Slika 3:	Prispevek zasebne potrošnje k rasti BDP _____	53
Slika 4:	Potrošnja po trajnosti oziroma vrstah dobrin _____	54
Slika 5:	Rast zasebne potrošnje, razpoložljivega dohodka in neto tokov posojil _____	54
Slika 6:	Obrestne mere 1993–2005 _____	55
Slika 7:	Gibanje na trgu dela – aktivni, delovno aktivni in brezposelni _____	55
Slika 8:	Zadolženost prebivalstva v bankah _____	60
Slika 9:	Obremenjenost prejemkov prebivalstva s posojili poslovnih bank _____	60
Slika 10:	Povečanje posojil glede na povečanje prejemkov _____	61
Slika 11:	Novo najeta posojila 2003–2005 _____	62
Slika 12:	Obrestne mere bank za nova posojila prebivalstvu _____	63
Slika 13:	Razpoložljiva in porabljena sredstva na člana gospodinjstva po APG _____	64
Tabela 1:	Primerjava posojil po metodologiji IMF in ECB, indeks realne rasti 2005 _____	57
Tabela 2:	Zadolženost po podatkih v finančnih in sektorskih računih _____	59
Tabela 3:	Podatki za izračun kazalnikov zadolženosti in vrednost kazalnikov 1992–2005 _____	61
Tabela 4:	Struktura bančnih posojil po metodologiji ECB _____	63
Tabela 5:	Osebnne kreditne kartice v Sloveniji _____	65
Tabela 6:	Odklopi električne energije _____	66
Tabela 7:	Kreditni pri nebančnih kreditodajalcih _____	67
Tabela 8:	Izpostavljenost bank kreditnemu tveganju iz naslova prebivalstva, na dan 30. 6. 2006 _____	68

Seznam kratic

AJPES	Agencija za javnopravne evidence in storitve
APG	Anketa o potrošnji gospodinjstev
BDP	bruto domači proizvod
BS	Banka Slovenije
CAB	Citizen Advice Bureaux
DDV	davek na dodano vrednost
DSR	koeficient servisiranja dolga
DTI	Department of Trade & Industry
DUNZ	Direktorat za upravne notranje zadeve, Ministrstvo za notranje zadeve
ECB	Evropska centralna banka
ECHP	Evropski panel gospodinjstev
ECRI	European Credit Research Institute
EMU	Evropska monetarna unija
EOM	efektivna obrestna mera
ERM II	mehanizem deviznega tečaja
ESR	Evropski sistem računov
EU	Evropska unija
EU-SILC	Anketa o življenjskih pogojih
EVROSTAT	Evropski statistični urad
FBE	Evropsko združenje bank
FOR	koeficient finančnih obveznosti
HEW	zavarovanje posojila s stanovanjsko nepremičnini; izvzetje dela stanovanjskega premoženja za nakup drugih dobrin
IMF	Mednarodni denarni sklad
LVR	delež nakupa, ki se lahko financira s posojilom
MABS	Money Advice and Budgeting Service
NPISG	nepridobitne institucije, ki opravljajo storitve za gospodinjstva
NSVS	Nacionalna stanovanjska varčevalna shema
OECD	Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj
PB	poslovne banke
SISBON	Slovenski informacijski sistem bonitet
SNA	Sistem nacionalnih računov
SURS	Statistični urad RS
TOM	temeljna obrestna mera
UMAR	Urad RS za makroekonomske analize in razvoj
UVP	Urad RS za varstvo potrošnikov
ZBS	Združenje bank Slovenije
ZDA	Združene države Amerike

Povzetek

Dolg je pogosto uporabljen instrument za vzdrževanje potrošnje posameznika oziroma gospodinjstva skozi čas. Odvisno od velikosti svojega dohodka se gospodinjstva v posameznem življenjskem obdobju zadolžujejo različno. Določena raven dolga je za večino gospodinjstev neizogibna, predvsem v zgodnjih obdobjih življenjskega cikla. Vendar pa se zaradi slabšega makroekonomskega okolja ali dogodkov v življenju družine lahko poveča tveganje, da gospodinjstvo ne bo moglo izpolniti svojih obveznosti iz odplačil dolga, nekatera gospodinjstva pa se znajdejo v položaju, ko dolga ne morejo več odplačevati – postanejo prezadolžena.

Najbolj nesporna definicija prezadolženosti se zdi ta, po kateri je gospodinjstvo prezadolženo, če ima težave z odplačilom dolga. To pomeni, da je glede na pričakovani dohodek in drugo likvidno premoženje dolg prevelik, da bi ga gospodinjstvo lahko odplačalo, ne da bi pri tem zmanjšalo druge izdatke pod minimalno raven – dolg tako postane nevzdržen in gospodinjstvo prezadolženo. Problematike prezadolženosti se države lotevajo različno, največ na tem področju so naredile države, ki so sprejele zakonodajo s področja osebnega stečaja oziroma insolventnega postopka, in tiste, ki imajo razvito mrežo svetovalnih pisarn za ljudi v finančni stiski.

Statistični podatki o (pre)zadolženosti so razmeroma skopi, saj niso popolni (ni časovnih vrst podatkov) ali niso primerljivi med državami, za nekatere države pa jih sploh ni na voljo (kar večinoma drži tudi za Slovenijo). Ker tudi na ravni EU še nimamo enotne definicije prezadolženosti, je zato Evropska komisija aprila 2006 izdala razpis za študijo, katere namen je postaviti temelje za skupno definicijo prezadolženosti in vzpostaviti enotno metodologijo, po kateri bi se pridobivali podatki.

Pojmov zadolženost in prezadolženost ne smemo zamenjevati, čeprav v različnih virih najdemo tudi hkratno obravnavanje obeh pojmov ali pa površno zapisan pojem prezadolženost kot zadolženost. Ob povezavi zadolženosti s potrošnjo in s tem gospodarsko rastjo je zadolženost le še ena sestavina zdravega gospodarstva, medtem ko prezadolženost nakazuje finančno krizo gospodinjstev, ki neposredno ali posredno vpliva na celotno gospodarstvo.

Zaradi velikega vpliva zasebne potrošnje na gospodarsko rast ima zadolženost pomembne makroekonomske posledice, hkrati pa velja tudi nasprotno, makroekonomsko okolje vpliva (z obrestnimi merami, cenami stanovanj, brezposelnostjo, če omenimo nekatere) na raven zadolženosti. V zadnjih dveh do treh desetletjih smo bili v razvitih državah priča večjemu zadolževanju prebivalstva kot posledici deregulacije finančnih trgov, padanja obrestnih mer in razvoja finančnih storitev, ki so sprostile likvidnostne omejitve za gospodinjstva.

Zadolženosti in prezadolženosti v Sloveniji ne spremljamo sistematično. Še vedno nimamo uradne definicije prezadolženosti, težave se pojavljajo tudi pri razpoložljivosti podatkov – zaradi redkih objav nekaterih podatkov in zamudnega pridobivanja drugih podatkov tako lahko zadolženost izmerimo le na podlagi podatkov o posojilih in varčevanju v bankah, kar zaradi razvoja finančnih trgov tako na strani ponudbe posojil kot tudi novih možnosti za akumuliranje premoženja ne kaže več najbolj objektivne slike. Nimamo objavljenih podatkov o dolgu na kreditnih karticah, zavarovanem in nezavarovanem dolgu ter deležu slabih posojil (tj. tistih, ki se ne odplačujejo) ali zamud pri plačilih, če omenimo zgolj tiste, ki jih lahko najdemo v različnih raziskavah za več držav. Kljub temu je Slovenija že sprejela nekaj ukrepov za zagotavljanje večjega pravnega varstva potrošnikov (z leta 2004 sprejetimi

Zakonom o potrošniških kreditih, Zakonom o izvršbi in zavarovanju, Zakonom o varstvu kupcev stanovanj in enostanovanjskih stavb ter z uvedbo registracije t. i. nebančnih kreditodajalcev pri Uradu za varstvo potrošnikov), kar tudi znižuje možnosti za prezadolženost prebivalcev.

Ključne besede: zadolženost, prezadolženost, dolg, posojilo, izposojanje, gospodinjstva, potrošnja, merjenje, mere, teorija življenjskega cikla, makroekonomske posledice, cene stanovanj, obrestne mere, brezposelnost, socialna izključenost, osebni stečaj, plačilna nesposobnost (insolventnost) potrošnika, svetovanje potrošnikom, varstvo potrošnikov, Slovenija, EU.

Summary

Debt is an instrument commonly used by individuals and households to maintain their consumption levels over time. Individuals and households resort to indebtedness to a varying extent in different periods of their lives, depending on their income levels. A certain level of debt is inevitable for most households, particularly in the early periods of their life cycles. However, in less favourable macroeconomic conditions or due to certain events in the life of a family, the risk of a household not being able to meet their debt repayment obligations may increase, and some households find themselves in a situation where they cannot continue to repay their debt and thus become overindebted.

According to the seemingly least disputable definition of overindebtedness, a household is overindebted if it has difficulties repaying the debt, which means that, based on the expected income and other liquid assets, the debt is too large for the household to repay without reducing its other expenses below the minimum level. The debt thus becomes unsustainable and the household overindebted. Different countries approach the problem of overindebtedness differently. Countries that have adopted regulations on consumer bankruptcy and insolvency proceedings, and those that have set up networks of advice agencies for people in financial distress are the most advanced in this area.

The statistics on (over)indebtedness are relatively scant because data are incomplete (time series are not available) or are not comparable across countries. For some countries, no data are available at all (which is mostly also true of Slovenia). There is currently also no single definition of overindebtedness at the EU level. In April 2006, the European Commission therefore published an open call for a study that would provide the basis for a common definition of overindebtedness in the EU and establish a common methodology for data collection.

The terms indebtedness and overindebtedness should not be confused, although they are sometimes treated as one and the same notion in the literature, or indebtedness is carelessly used in the sense of overindebtedness. Due to its correlation with consumption and consequently with economic growth, indebtedness is yet another element of a healthy economy. Overindebtedness, on the other hand, indicates a financial crisis in households that has a direct or indirect effect on the economy as a whole.

Given the strong impact of private consumption on economic growth, indebtedness has significant macroeconomic implications, and conversely – macroeconomic conditions themselves affect the level of indebtedness (through factors such as interest rates, housing prices, unemployment, to name but a few). Over the past two or three decades, developed countries have been facing increased household indebtedness as a result of the deregulation of financial markets, the declining interest rates and the development of financial services that have removed the liquidity constraints on households.

In Slovenia, indebtedness and over-indebtedness are not analysed systematically. There is still no official definition of overindebtedness and there are problems with data availability – due to the low frequency of data publication and the time-consuming collection of other data, indebtedness can only be measured on the basis of data on loans and savings in banks. This method, however, is no longer very objective because financial markets have evolved, both in terms of the loan

supply and in terms of the new possibilities for wealth accumulation. There are no published data on credit card debt, secured and unsecured debt, and the share of non-performing loans (i.e. those not being repaid) or arrears, to mention only those data that have been analysed in various studies for several countries. Nevertheless, Slovenia has already adopted some measures to enhance the legal protection of consumers (the Consumer Credit Act, the Execution of Judgements in Civil Matters and Insurance of Claims Act, the Protection of Buyers of Apartments and Single Occupancy Buildings Act, all adopted in 2004, and the introduction of the registration of 'non-banking' creditors with the Consumer Protection Office), which reduce the possibility of the population's overindebtedness.

Key words: indebtedness, overindebtedness, debt, loans, borrowing, households, consumption, measuring, measures, life-cycle theory, macroeconomic implications, housing prices, interest rates, unemployment, social exclusion, consumer bankruptcy, consumer insolvency, debt advice, consumer protection, Slovenia, EU.

1 Uvod

V osemdesetih letih 20. stoletja se je v razvitih državah zadolževanje gospodinjstev začelo povečevati. Vzroka za to sta predvsem dva – sprostitvev likvidnostnih omejitev za izposojanje pri finančnih ustanovah in znižanje obrestnih mer. S tem sta se povečala tudi občutljivost gospodinjstev za spremembe v makroekonomskem okolju in tveganje, da se še vzdržen dolg prevesi v presežnega. Toda povečana zadolženost še ne pomeni, da se bodo gospodinjstva znašla v finančnih težavah, se pa lahko določen del gospodinjstev sreča s problemom, ki ga imenujemo prezadolženost.

Z razvijanjem finančnih trgov imajo tudi slovenska gospodinjstva vse več možnosti za različne oblike zadolževanja. Ker o tem v Sloveniji praktično ni raziskav in strokovnih člankov, smo se odločili, da poskušamo v tem delovnem zvezku predstaviti pojma zadolženost in prezadolženost ter tudi nekatere druge pojme, ki pri nas morda še niso znani, ter pozvati k bolj sistematični obravnavi zadolženosti prebivalstva.

Cilj delovnega zvezka je opredeliti pojma zadolženost in prezadolženost, predstaviti mere (pre)zadolženosti, prikazati prezadolženost kot socialni problem in mehanizme za njegovo preprečevanje, predstaviti vplive makroekonomskega okolja na zadolženost ter postaviti izhodišča za nadaljnjo analizo teh pojavov v Sloveniji.

V poglavju, ki sledi Uvodu, se osredotočamo na sam pojem zadolženosti, predstavimo mere zadolženosti in probleme merjenja tega pojava. V naslednjem poglavju predstavljamo problem prevelike zadolženosti; če gospodinjstva ne morejo več odplačevati dolga in s tem zaidejo v finančno krizo, imamo opraviti s prezadolženostjo. Predstavili bomo kazalnike prezadolženosti, vzroke in posledice tega problema ter mehanizme za odpravljanje oziroma preprečevanje prezadolženosti, vključno z institutom osebnega stečaja in potrošniškega svetovanja. Nato preidemo na makroekonomski pogled na dolg. Pri tem izhajamo iz teorije življenjskega cikla in permanentnega dohodka ter opisujemo, kako spremembe v posameznih makroekonomskih kategorijah vplivajo na raven zadolženosti gospodinjstev, s tem pa tudi posredno nazaj na celotno gospodarstvo. V zadnjem poglavju predstavimo podatke, s katerimi lahko trenutno analiziramo zadolženost v Sloveniji v času, in predloge za nadaljnjo raziskavo tega problema.

Naj tu navedemo še nekaj pojasnil k delovnemu zvezku in omejitvev, s katerimi smo se srečevali pri njegovem nastajanju:

- izraze gospodinjstvo, posameznik, potrošnik v zvezi z zadolženostjo posameznega subjekta večinoma uporabljamo kot sopomenke (razen kadar je posebej omenjeno, da gre za fizične osebe, kot npr. pri osebnem stečaju oz. insolventnem postopku, v katerega vstopa posameznik); prav tako uporabljamo kot sopomenki izraza kredit in posojilo;
- navedbe npr. o vrstah posojil, potrošniškem svetovanju, insolventnem postopku itd. se ne nanašajo na slovenske razmere, saj je namen na splošno predstaviti področje;
- zaradi težav s podatki in konceptom merjenja (pre)zadolženosti namenoma ne navajamo veliko empiričnih podatkov o zadolženosti, čeprav je podatkov, ki temeljijo na posameznih anketah, razmeroma veliko;
- dosledno želimo ločiti pojma zadolženost in prezadolženost; če je beseda zapisana kot »(pre)zadolženost«, mislimo na oba pojma hkrati;
- čeprav smo v tem delovnem zvezku osredotočeni na gospodinjstva, pa kljub temu ponekod ne moremo mimo vplivov določenih dejavnikov na celotno

*V Sloveniji
premalo
razpravljamo o
problemu
zadolženosti in
prezadolženosti*

gospodarstvo, saj se prek njega prenašajo pozitivni in negativni vplivi ponovno nazaj na gospodinjstva;

- angleške izraze, za katere smo presodili, da zahtevajo takojšnje pojasnilo v besedilu, pišemo v oklepaju poleg slovenskega prevoda, saj menimo, da to prispeva k večji razumljivosti besedila; priložen je tudi slovarček izrazov;
- še matematična opomba: če se je neki kazalnik povečal npr. »za 2,6-krat«, to pomeni indeks rasti 360 oziroma koeficient 3,6, stopnja rasti bi bila 260 %; če se poveča »2,6-krat«, pa je indeks rasti 260, koeficient 2,6, stopnja rasti pa bi bila 160 % (za 1,6-krat = 2,6-krat).

2 Zadolženost

2.1 Opredelitev pojma

Dolg je sredstvo za vzdrževanje potrošnje gospodinjestev (oziroma posameznika/potrošnika) skozi čas. Uporabljajo ga različno glede na vire dohodkov v posameznih življenjskih obdobjih. Najmanjše dolga – zadolževanje je običajno potrošniško obnašanje in določena raven dolga je za večino gospodinjestev predvsem v zgodnjih obdobjih življenjskega cikla neizogibna. Tako mnogi potrošniki uspešno uporabljajo dolg za porabljanje prihodnjega dohodka v sedanjosti in premestitev potrošnje iz enega življenjskega obdobja v drugo (Betti, 2001, str. 1).

Na splošno bi lahko rekli, da je dolg obveznost, ki izhaja iz izposojanja denarja ali nakupa dobrin in storitev »na kredit«, kar pomeni obveznost poznejšega plačila. Kreditna pogodba kot del dogovora med upnikom in dolžnikom po navadi zajema pogoje izposojanja, določi obrestno mero, način in obdobje odplačila ter (če sploh) kakšno poroštvo oziroma zavarovanje mora za posojilo priskrbeti posojilojemalec (Prinsloo, 2002, str. 63–64).

Dolg tako lahko razdelimo na zavarovan dolg in nezavarovan dolg. Pri prvem mora posojilojemalec zagotoviti poroštvo, do katerega bo posojilodajalec upravičen, če dolžnik dolga ne vrne. Tako je hipotekarno posojilo zavarovano s stanovanjem, hišo, zemljiščem ali drugo nepremičnino. Če je dolg nezavarovan, posojilodajalec ni upravičen do dela premoženja posojiljemalca, kadar ta ne plača dolga (nezavarovanega dolga je na primer dolg na kreditnih karticah) (prav tam).

Najsplošneje bi dolg lahko razdelili na potrošniška in stanovanjska posojila (zadnja predstavljajo večino dolga gospodinjestev), tej delitvi ECB dodaja še druga posojila (gl. okvir 1 in okvir 2).¹ Vendar je ta delitev presplošna za prikaz sestavljenosti dolga gospodinjestev. Če povzamemo navedbe različnih avtorjev (Bertola in Hochguertel, 2005; Prinsloo, 2002; San José, 2003; idr.),² lahko dolg zajema te oblike izposojanja:

- prekoračitve na bančnih računih,
- revolving posojila,³
- dolg na kreditnih karticah,⁴
- plačila blaga in storitev na obroke (imenovana tudi prodaja na odprto),
- druga osebna in potrošniška posojila,
- hipotekarna posojila in druga (s poroštvom) zavarovana posojila,
- finančni najem (lizing),
- študentska posojila, obveznost plačila preživnin in druga posojila, za katera

¹ Posojila za vse druge namene, npr. za poslovanje (v sektor gospodinjestev so namreč vključeni tudi samostojni podjetniki), izobraževanje, odplačilo posojil ipd.

² Vrste dolga naštevamo v najbolj razčlenjeni obliki. Nekateri avtorji ločijo samo potrošniška in stanovanjska posojila (npr. San José (2003)), nekateri štejejo k revolving posojilom tudi dolg na kreditnih karticah in prekoračitve na bančnih računih (npr. Wyman, 2005, str. 15; Dynan, 2003, str. 426), drugi spet dolg na kreditnih karticah obravnavajo kot posebno vrsto dolga (Bertola in Hochguertel, 2005). Po drugi strani pa bi revolving posojila in dolg na kreditnih karticah lahko prištevali tudi med potrošniška posojila. Ker torej ni enotnosti pri delitvi, navajamo vsako posojilo pod svojo alinejo.

³ Revolving posojilo omogoča občasno koriščenje potrebnih likvidnih sredstev. V primerjavi z limitom na bančnem računu se črpanje tega posojila najavi banki pred koriščenjem (Revolving kredit, 2006a; Revolving kredit 2006b).

⁴ V večini razvitih držav spremljajo podatke o dolgu, ki ga ima prebivalstvo na kreditnih karticah. Te vrste dolg je namreč nezavarovan, vse več pa je primerov, ko ponudniki kreditnih kartic znižujejo najnižje potrebno mesečno odplačilo dolga. Za večino kartic znaša najnižji znesek odplačila 5 % celotnega dolga, vse več pa je tudi takih ponudnikov, ki zahtevajo odplačilo v vrednosti 3 % ali celo 2 % celotnega dolga. Vse to upravičeno navdaja s skrbjo, da bodo nekatera gospodinjstva ob minimalnih odplačilih potrebovala zelo veliko časa, da bodo odplačala celotni dolg (Kempson, 2002, str. 43). S tem pa dolg na kreditnih karticah predstavlja eno izmed največjih tveganj prezadolženosti gospodinjestev (gl. pogl. 3).

Dolg je instrument za glajenje potrošnje gospodinjestev v življenjskem ciklu

Dolg je lahko zavarovan ali nezavarovan

V grobem lahko posojila razdelimo na potrošniška in hipotekarna

jamči država ali so pod njenim nadzorom,

- zaostanki s plačilom nekaterih računov za javne storitve – elektrika, voda in plin ter
- nenazadnje tudi denar, sposojen od sorodnikov, prijateljev itd.

Naslednjo delitev dolga gospodinjestev pa povzemamo po Citizen Advice Bureaux (CAB)⁵ (Edwards, 2003, str. 7) – dolg gospodinjestev je sestavljen iz:

- potrošniškega dolga,
- stanovanjskega dolga,
- dolga do storitvenih podjetij (elektrika, voda, plin ipd.),
- davčnega dolga,
- dolga do socialnih skladov (vključno s preplačili socialnih pomoči iz socialnih skladov),
- dolga do pravosodnih organov (sodne takse, sodni stroški idr.),
- dolga iz zaposlitve (preplačila plač in posojila delodajalca),
- dolga iz sorodstvenih razmerij (zamude pri plačilu preživnin in drugih oblik vzdrževalnin).

Dolg pa bi lahko razdelili tudi glede na ročnost. Ročnost posojil je namreč zelo pomembna sestavina zadolženosti, saj se pri posojilih z daljšo ročnostjo pojavlja večja negotovost glede prihodnosti (in s tem možnosti za odplačilo), dolg iz kratkoročnih posojil pa je praviloma nižji kakor iz dolgoročnih. Pri tem ostaja odprto vprašanje, kako opredeliti posamezne ročnosti. Ena od delitev bi lahko bila na kratkoročni, srednjeročni in dolgoročni dolg. Tudi ECB vsa posojila po namenu deli po ročnosti, in sicer na tista z ročnostjo do enega leta, od enega do petih let ter nad pet let.

Okvir 1: Zadolženost v EU

Skupno dogajanjem na evropskih trgih posojil od zgodnjih osemdesetih let naprej je bila rast obsega potrošniških posojil; čeprav so med posameznimi državami velike razlike v deležu posameznih posojil po namenu (gl. sliko 1, ki prikazuje podatke FBE o deležih potrošniških in stanovanjskih posojilih v BDP za države, za katere so podatki na voljo). Do poznih sedemdesetih let je bila bančna dejavnost zelo regulirana. Nadzor je bil vzpostavljen tako nad obrestnimi merami kot tudi nad rastjo posojil (zaradi proti-inflacijske politike, ki je temeljila na nadzoru nad ponudbo denarja; gl. tudi okvir 6). Na potrošniško kreditiranje v Evropi med letoma 1980 in 1990 so vplivali odprava omejitev na gibanje kapitala, vzpostavitev usklajenega regulatornega okvira za finančne storitve in sprejetje posebne uredbe za potrošniška posojila leta 1987 (San José, 2003).

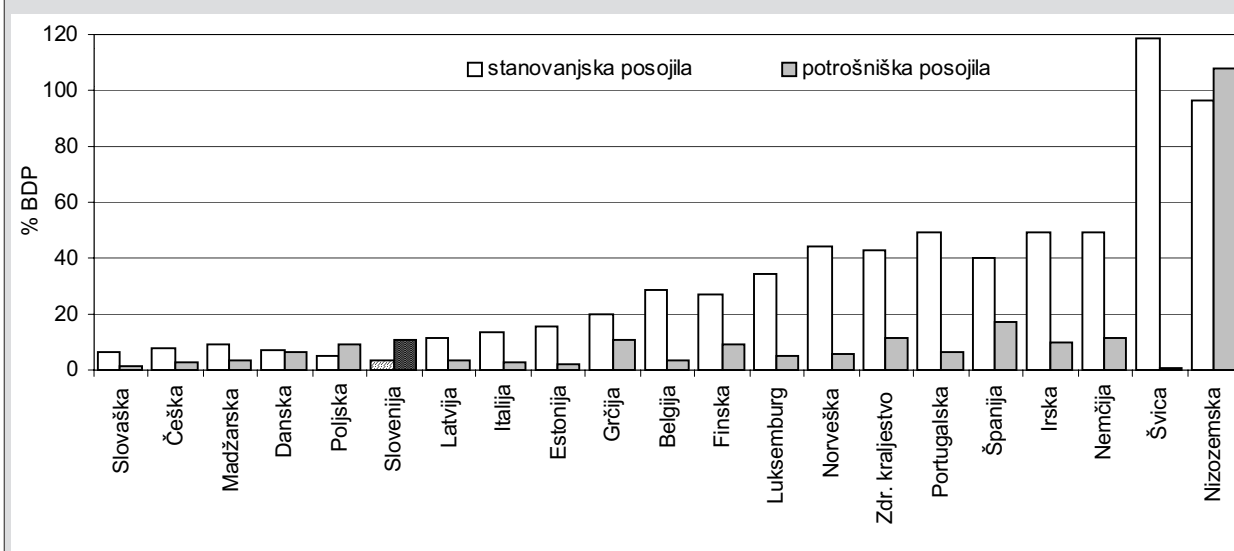
Na evrskem območju (metodologija ECB) so konec leta 2005 stanovanjska posojila predstavljala 69,6 % vseh posojil gospodinjestvom (v Sloveniji 30,4 %; gl. tudi tabelo 4), potrošniška 13,2 % (v Sloveniji 47,5 %), preostalo so druga posojila (17,2 %, v Sloveniji 22,1 %) (Euro Area Statistics, 2006; Bilten Banke Slovenije, 2006). V primerjavi z deležem stanovanjskih posojil v BDP pa je delež potrošniških posojil zelo majhen (potrošniška posojila kot delež BDP presegajo stanovanjska le na Nizozemskem, Poljskem in v Sloveniji, na Danskem je njun delež zelo podoben) (gl. sliko 1). Po podatkih, ki jih je zbral ECRI (San José, 2003) za leto 2001 je najvišja zadolženost (merjena z razmerjem med obveznostmi in razpoložljivim dohodkom, gl. tudi sliko 2) na Nizozemskem (120 %), v Združenem kraljestvu, 110 %, na Švedskem obveznosti znašajo malenkost manj kot razpoložljivi dohodek (95 %). Razmeroma visoko zadolženi so še Portugalci (90 %), nekoliko manj Španci in Nemci (70–80 %) najmanj pa Grki in Italijani (manj kot 40 %).⁶ Izračun druge mere

⁵ CAB je dobredelna organizacija s skoraj 3400 podružnicami po Angliji, Walesu in Severni Irski in pomaga ljudem z brezplačnimi informacijami in svetovanjem reševati pravne, denarne in druge težave (About Us).

⁶ Po podatkih OECD (gl. sliko 2) je bilo med izbranimi državami v letu 2004 to razmerje še vedno najnižje v Italiji (dolg je zajemal nekaj več kot polovico razpoložljivega dohodka; manj kot dohodek je dolg znašal še v Franciji), najvišje pa v Združenem kraljestvu (1,5 vrednosti razpoložljivega dohodka).

zadolženosti, servisiranja dolga (odplačila dolga glede na razpoložljivi dohodek; gl. tudi pogl. 2.2) je za evropska gospodinjstva problematičen, saj so potrošniška posojila manj enotna glede obrestnih mer, kot so hipotekarna. Obrestne mere na dolg na kreditnih karticah, posojilih pri drugih kreditodajalcih, prekoračitvah na računih in posojilih za nakup avtomobila se med sabo zelo razlikujejo. Poleg tega naj ne bi bilo usklajene statistike, ki bi omogočala primerjavo vseh teh potrošniških posojil in njihovih obrestnih mer. Agregat ECB N3 (potrošniška posojila gospodinjstvom) zato naj ne bi izražal realne situacije (prav tam).

Slika 1: Stanovanjska in potrošniška posojila kot delež BDP, 2004

Opomba: Stanje konec obdobja; države so razvrščene od najmanjšega do največjega skupnega deleža potrošniških in stanovanjskih posojil v BDP.
Vir: FBE, Evrostat, lastni preračuni.

2.2 Mere zadolženosti in problemi merjenja

Pri raziskovanju zadolženosti moramo meriti sposobnost odplačila dolga (Debelle, 2004b, str. 9). Tudi mere zadolženosti smo povzeli po različnih virih. Večinoma se nanašajo na splošni dolg gospodinjstev v gospodarstvu. Omogočati bi morale primerjavo v času in po državah. Toda v večini držav (za zdaj) ne merijo dolga po enotni metodologiji.⁷

Mere zadolženosti:⁸

- razmerje dolg/razpoložljivi dohodek,
- razmerje dolg/premoženje,
- posamezno odplačilo dolga/razpoložljivi dohodek (servisiranje dolga),

⁷ Zgodi pa se tudi, da mere, ki na prvi pogled temeljijo na enotni metodologiji, tj. na podatkih iz nacionalnih računov (ta je tudi po našem mnenju najprimernejša za merjenje zadolženosti), niso primerljive brez dodatnih prilagajanj. Tak primer so nacionalni računi za evrsko območje in ZDA; ZDA namreč niso v celoti prevzele sistema nacionalnih računov iz leta 1993 (SNA 1993). Tako na primer agregat razpoložljivega dohodka ni povsem konsistenten, saj se po SNA 1993 in tudi po ESR 1995 (ki je večinoma konsistenten s sistemom SNA) prejete in plačane obresti štejejo kot prihodek oziroma odhodek v bilanci razpoložljivega dohodka, medtem ko v ZDA v kategorijo razpoložljivega dohodka štejejo samo prejete obresti, plačane obresti pa se uvrščajo v isto kategorijo kot potrošnja ali varčevanje, torej kot uporaba dohodka. Po ESR 1995 se tudi nakupi trajnih dobrin štejejo med potrošnja (avtomobili, pralni stroji razen stanovanj), medtem ko se v računu finančnih tokov v ZDA trajne dobrine obravnavajo kot naložbe (Developments in Private Sector ..., 2004, str. 62–63).

⁸ Menimo, da so za merjenje dolga gospodinjstev na agregatni ravni primerne le prve tri od naštetih mer. Razmerje med potrošnja in razpoložljivim dohodkom nam v bistvu da posredno informacijo o zadolženosti (namreč razlika med razpoložljivim dohodkom in potrošnja je varčevanje in ne moremo reči, da ob pozitivni razliki med tema komponentama gospodinjstvo nima dolga; nam pa ta podatek lahko pove, kolikšno je bilo zadolževanje v tekočem letu). Dolg na prebivalca je zelo absolutna mera, podatki bi morali biti dani v cenah po kupni moči, morda bi bilo primerneje tudi meriti povprečni dolg zadolženih gospodinjstev. Prav tako je podatek o deležu gospodinjstev z neto obveznostmi zelo splošna mera.

Z razmerjem med dolgom in razpoložljivim dohodkom najpogosteje merimo zadolženost gospodinjstev

Pri merjenju zadolženosti se srečujemo z nekaterimi težavami

Pri proučevanju dolga je pomembna distribucija dolga

- razmerje potrošnja/razpoložljivi dohodek,
- celotno stanje dolga ali dolg na prebivalca,
- delež gospodinjstev z neto obveznostmi.

Najpogostejša mera, s katero lahko vzpostavimo primerjavo med uporabo posojil v različnih državah, je primerjava dolga z razpoložljivim dohodkom, ki sicer omogoča primerjavo zadolženosti gospodinjstev v času, vendar ne zagotavlja nujno primerne primerjalne mere za določanje čezmerne zadolženosti (Debelle, 2004b, str. 9). Pri izračunu te mere namreč primerjamo stanja (dolg) in tokove (razpoložljivi dohodek), kar ni najbolj zaželeno (na to opozarjajo Debelle (2004b) ter Mote in Nolle (2005)).

Kot alternativa zgornji meri bi se lahko uporabljali dve drugi meri, ki med seboj primerjata posebej stanja in posebej tokove, primerne pa naj bi bile tudi za merjenje vzdržnosti dolga (Debelle, 2004b, str. 9–10), in sicer:

- razmerje med dolgom in vrednostjo neto premoženja⁹ (angl. »leverage of households« ali »capital gearing«) ter
- razmerje med odplačili dolga v določenem obdobju in razpoložljivim dohodkom v istem obdobju (koeficient servisiranja dolga oziroma mera pokrivanja obresti – angl. »interest cover«; gl. pogl. 2.2.1).

Tu opozarjamo na dva problema, ki se lahko pojavljata pri analizi dolga in na katera moramo biti pozorni. To sta vprašanje analiziranja neto ali bruto ravni dolga, kar pri taki analizi privede do pomembnosti poznavanja porazdelitve dolga po gospodinjstvih, in vprašanje metodologije oziroma poznavanja ozadja podatkov.

Pri prvem problemu se pojavlja vprašanje, katera od teh mer dolga (bruto ali neto) je smotrnejša z makroekonomskega vidika. Nekatere analize o zadolženosti gospodinjstev obravnavajo dolg z bruto vidika, medtem ko nam neto finančni položaj pove, ali so gospodinjstva neto imetniki dolga ali premoženja. Na neto finančnem položaju gospodinjstev temelji tudi model življenjskega cikla, ki ga opisujemo v poglavju 4.1. Pri določanju neto premoženjskega položaja posameznega gospodinjstva in njegove sposobnosti prilagajanja šokom je pomemben dejavnik likvidnost premoženja. Če je to razmeroma nelikvidno, pomeni, da se gospodinjstvo kljub pozitivnemu neto finančnemu položaju (je neto imetnik premoženja) praktično srečuje z likvidnostnimi omejitvami. Zato bo mejna nagnjenost k potrošnji takega gospodinjstva lahko blizu 1, še posebej ob negativnem šoku na strani dohodka. V takih primerih naj bi bilo primerno upoštevati bruto koncept zadolženosti. Torej na splošno imajo lahko različna gospodinjstva z različnim neto finančnim položajem različno mejno nagnjenost k potrošnji. Na primer, gospodinjstvo iz nizke dohodkovne skupine z dolgom na kreditni kartici ima lahko nizko razmerje med dolgom in dohodkom, njegova nagnjenost k potrošnji pa je blizu 1. Na drugi strani pa ima lahko starejše gospodinjstvo brez dolgov in s premoženjem v depozitih, ki prinašajo obresti, nižjo nagnjenost k potrošnji. Glede na navedeno porazdelitev finančnega premoženja in dolga bi povečanje obrestnih mer imelo za posledico neto zmanjšanje potrošnje. Nadalje, če je celoten sektor gospodinjstev neto dolžnik, je lahko posamezen neto imetnik premoženja v slabšem položaju. Te navedbe nakazujejo potrebo po raziskavi porazdelitve dolga in premoženja po gospodinjstvih in ne samo preučevanje bruto agregatne ravni dolga in drugih agregatnih mer, če želimo preučiti posledice morebitne višje zadolženosti. Porazdelitev dolga po gospodinjstvih pa ima tudi pomembne posledice na občutljivost gospodarstva za šoke v dohodku, obrestnih

⁹ Neto premoženje gospodinjstev je del računa finančnih tokov (gl. okvir 8). Izračunamo ga kot razliko med premoženjem gospodinjstev (vključuje finančno premoženje in opredmetena osnovna sredstva – nepremičnine, v nekaterih državah tudi trajne dobrine; gl. op. 7) in njihovimi obveznostmi (katerih največja komponenta so hipotekarna posojila) (Mote in Nolle, 2005, str. 42).

merah, cenah stanovanj ipd. (Debelle, 2004b, str. 8–13) (gl. tudi pogl. 4).

Murray (1997) opozarja, da moramo biti previdni tudi pri uporabi podatkov iz bilančnih tabel; za to navaja dva razloga. Prvi se nanaša na to, da lahko premoženje v statistiki računov finančnih tokov (gl. okvir 8) zajema tudi postavke, ki niso takoj na voljo gospodinjstvom, ko iščejo likvidna sredstva za odplačilo obveznosti (pokojninski skladi, življenjska zavarovanja, premoženje v osebnih skladih bank in deleži v nekorporativnih podjetjih). Kot drugi razlog pa navaja, da ni nujno, da je imelo povprečno gospodinjstvo pozitivne koristi od povečanja vrednosti premoženja (zaradi česar se na primer razmerje med dolgom in premoženjem ni povečalo toliko kot koeficient servisiranja dolga), saj je lastništvo delnic in obveznic skoncentrirano med razmeroma manjšim številom gospodinjstev v višjih dohodkovnih razredih.

V tem smislu je pri analizi razmerja med dolgom in premoženjem težava tudi ta, da se bo ob padanju cen stanovanj koeficient zelo hitro poslabševal (njegova vrednost bo višja). Nominalna vrednost dolga bo ostala enaka, vrednost premoženja (s katerim je zavarovan) pa bo padla. Če bi gospodinjstva v takih razmerah hotela prodati stanovanje in s tem denarjem poplačati dolg, bi bila zaradi relativno višjega dolga nasproti premoženju (angl. »debt-deflation spiral«) posledica tega nadaljnje poslabšanje koeficienta. Iz tega izhaja, da bi morali navedene mere kot mere vzdržnosti dolga uporabljati zelo previdno (Debelle, 2004b, str. 10).

2.2.1 Koeficient servisiranja dolga

Koeficient servisiranja dolga (angl. »debt servicing ratio«, v nadaljevanju DSR) je v bistvu mera pokrivanja obresti,¹⁰ pri kateri gre za razmerje med servisiranjem dolga¹¹ in razpoložljivim dohodkom. DSR je imenovan tudi mera obremenjenosti gospodinjstva z dolgom in kaže preostala potrebna plačila dolga (redna plačila za odplačilo glavnice in obresti) glede na razpoložljivi dohodek v določenem trenutku plačila ter nam pove, koliko virom se morajo gospodinjstva v določenem časovnem obdobju (na mesec, leto) odpovedati zaradi odplačevanja dolga (kolikšen delež mesečnega oziroma letnega razpoložljivega dohodka se namenja za odplačilo posojil). V ta izračun so ponavadi vključena letna odplačila obrokov za različna posojila.

Tudi Murray (1997) je mnenja, da je potrebno odplačilo dolga primernejša postavka za primerjavo z razpoložljivim dohodkom kot pa sam obseg dolga. Če obrestne mere padejo, bodo gospodinjstva najemala posojila z daljšo ročnostjo in/ali se bo odplačilni čas glavnice podaljšal. Tako bo gospodinjstvo sposobno ob enakem dohodku nositi večje breme dolga kot prej. Ta mera naj bi omogočala boljši vpogled v to, kaj se dogaja pri zadolženosti gospodinjstev med spreminjanjem obrestnih mer in pogojev odplačevanja dolga.

Navedimo še pomisleke in opombe ob tej meri. Kot smo že omenili, se mera nanaša na (minimalna potrebna) odplačila dolga, ne pa na celoten dolg v dohodku (ki smo

Pomembno je dobro poznavanje ozadja podatkov

S koeficientom servisiranja dolga merimo odplačilno sposobnost gospodinjstev v določenem obdobju

Vsaka mera ima določene pomanjkljivosti

¹⁰ Koeficient pokrivanja obresti uporabljajo sicer v podjetjih in pomeni t. i. varnostno mejo, do kod sega zmožnost podjetij odplačevati obresti za posojilo. Visok koeficient pomeni, da bo podjetje lažje pokrilo obrestne obveznosti iz dohodka (premoženja), v nasprotnem pa je tveganje neodplačila obresti višje (Interest cover, 2006). Mera pove, kolikokrat dobiček iz poslovanja podjetja pokrije stroške obresti; koeficient pokrivanja obresti = dobiček pred obrestmi in davkom / stroški obresti (Koeficient pokrivanja obresti, 2006). Kot lahko vidimo, gre za obratno vrednost ulomka kot pri gospodinjstvih. Tam merimo, kolikšen delež dohodka odpade na servisiranje dolga, tu pa, kolikokrat dobiček pokrije stroške financiranja.

¹¹ Odplačila dolga, ki vključujejo odplačila obresti in glavnice; toda v nekaterih državah naj bi pri izračunu uporabljali samo odplačila obresti (Debelle, 2004b, str. 10). Na tak primer smo naleteli v Hull (2003, str. 21–25), kjer avtorica za Novo Zelandijo izračunava kazalnik »income gearing«, ki pomeni delež plačil obresti na dolg v razpoložljivem dohodku; »capital gearing« je podobno, kot smo že omenjali, opredeljen kot razmerje med vsemi obveznostmi in sredstvi skupaj s stanovanjskim premoženjem.

**Koeficient
finančnih
obveznosti je
razširjen
koeficient
servisiranja
dolga, ki ga
uporabljajo v
ZDA**

ga omenjali kot najpogostejšo mero zadolženosti). Potrebna mesečna odplačila dolga se lahko razlikujejo pri posojilih z isto vrednostjo, vendar različnimi dospelostmi (ročnostjo) in obrestnimi merami. Mera je agregatna in pomeni obveznosti celotnega sektorja gospodinjstev in nujno ne kaže položaja v povprečnem gospodinjstvu. Prav tako pa seveda ne kaže pričakovanj in namenov izposojevalcev. Nekatera gospodinjstva si bodo namreč izposojala veliko, ko bodo bolj optimistična glede prihodnjih dohodkov in zmožnosti za poplačilo dolga, medtem ko se pri drugih gospodinjstvih razmerje poviša zaradi nepričakovanega poslabšanja finančnega položaja, saj si izposodijo več, da lahko financirajo dodatne stroške, ki s tem nastanejo, ali da dosežejo želeno raven potrošnje. Tako je na primer dvig DSR v prvem primeru dober znak za gospodarstvo, v slednjem pa slab (Dyan in drugi, 2003, str. 417–418). Lahko bi govorili tudi o kakovostnem in nekakovostnem dolgu.

Zaradi sprememb pri lastništvu stanovanj obstaja možnost, da bo učinek odplačil obresti hipotekarnih posojil na denarne tokove gospodinjstev napačno razumljen (prav tam; povzeto po: Dyan in drugi (2003)). Ko se namreč poveča delež lastnikov stanovanj v gospodarstvu, gospodinjstva, ki so bila prej najemniki, zamenjajo plačila najemnine za odplačila hipotekarnih posojil, pri čemer stanovanjski stroški manj vplivajo na razpoložljivi dohodek, kot pa izhaja iz rasti koeficienta servisiranja dolga. Tako je v državah, v katerih se je delež lastnikov stanovanj povečal, rast povprečnega koeficienta servisiranja dolga gospodinjstev lahko nižja. Spremembe obrestnih mer neposredno ne vplivajo na plačilo najemnin, vplivale pa bodo na servisiranje dolga, če gospodinjstvo plačuje spremenljivo obrestno mero za posojilo. Poleg tega pa bo večji delež lastnikov stanovanj¹² vplival na to, da bo premoženje bolj podvrženo gibanju cen stanovanj (Debelle, 2004b, str. 10–11).

Leta 2003 je ameriška Federal Reserve zaradi sprememb v strukturi in izpolnjenosti finančnih trgov, predvsem sprememb na hipotekarnih in avtomobilskih trgih posojil, revidirala DSR (Dyan in drugi, 2003, str. 417). Tej meri se je pridružila nova oziroma širša mera obveznosti gospodinjstev, to je koeficient finančnih obveznosti (v nadaljevanju FOR), ki je glavnic in plačilom obrestnih mer v DSR dodala še stalne (ponavljajoče se) obveznosti gospodinjstev, kot so najemnine (za stanovanja, kjer imajo prijavljena stalna prebivališča), odplačila finančnega najema za nakup avtomobila, zavarovanje stanovanj/hiš s strani lastnikov, zemljiški davek. Pri tem merijo FOR tudi posebej za lastnike stanovanj in najemnike ter tako dobijo posebne ocene zadolženosti obeh skupin prebivalstva relativno glede na njihov dohodek. Z vključitvijo stroškov najemnin in drugih stanovanjskih stroškov ta mera kaže gibanje sektorja gospodinjstev proti lastništvu (financiranje z dolgom) in stran od najemništva (financiranje s finančnim najemom). Z vključitvijo odplačil avtomobilskega finančnega najema mera kaže gibanje proti najemu na avtomobilskem trgu. Mera naj bi bolje zajemala spremembe v deležu virov, ki jih gospodinjstva namenjajo za stalne (ponavljajoče se) izdatke, omenjene zgoraj (Dyan in drugi, 2003, str. 417, 421, 425).

Obstajajo pa tudi gospodinjstva oziroma posamezniki, katerih obveznosti iz dolga postanejo nevzdržne ali pa so v položaju, ko lahko neki dogodek (šok) povzroči finančno krizo. V naslednjem poglavju se bomo posvetili prezadolženosti, nato pa makroekonomskim šokom, ki tudi lahko privedejo do nje.

¹² Na to vplivajo tudi davčni sistem, ponudba socialnih stanovanj in pogoji izposojanja na finančnem trgu.

Okvir 2: Direktiva EU o potrošniških posojilih (direktiva EP in ES, 2005)¹³

Prva Direktiva o potrošniških posojilih, ki je bila sprejeta leta 1987 (direktiva 87/102/EGS), ne izpolnjuje več današnjih zahtev za ureditev tega področja. Trgi potrošniških posojil so se od takrat precej spremenili tako z vidika gospodarske pomembnosti kot tudi z vidika instrumentov. Prav zaradi razvoja instrumentov na posojilnih trgih je ta zakonodaja postala neprimerna za današnje razmere. Pojavlja se tudi potreba po spodbuditi posojanja čez meje nacionalnih držav. Ker je prva direktiva temeljila na minimalni usklajenosti (države so morale sprejeti vsaj določbe direktive, lahko pa so trg uredile strože), imamo trenutno v EU različne ravni varstva potrošnikov. Tako ni enotnega trga potrošniških posojil, posojilodajalci z željo posojanja čez meje lastne države pa se morajo prilagoditi paleti različnih ureditev, potrošniki pa nimajo koristi od čezmejne konkurence. 28. 10. 2004 je Komisija sprejela prvi spremenjeni predlog direktive, leto pozneje (7. 10. 2005) pa drugega, ki še čaka na obravnavo na Svetu.

Na področju potrošniških posojil ima Komisija tri glavne cilje:

- vzpostaviti pogoje za pristen notranji trg,
- zagotoviti visoko raven varstva potrošnikov in
- doseči večjo jasnost predpisov.

Ti cilji so v skladu z lizbonsko strategijo, saj bo razvoj notranjega posojilnega trga povečal konkurenčnost posojilodajalcev v EU, s tem da bo spodbudil konkurenco in pospešil novosti pri proizvodih. Usklajevanje določb o varstvu potrošnikov na področju maloprodajnih finančnih storitev, združenih s ciljnimi vzajemnim priznavanjem, je ključni vidik strategije Komisije za razvoj trga finančnih storitev. Razvoj notranjega trga finančnih storitev sledi uvedbi enotne valute, ki odpravlja valutno tveganje med državami evrskega območja in zagotavlja večjo preglednost pri primerjavi cen (po sprejetju uredbe 2560/2001¹⁴ so se precej zmanjšali stroški prenosov med državami evrskega območja). To bo pripomoglo k še nadaljnemu združevanju plačilnih sistemov, kar bo omogočilo, da bo opravljanje rednih plačil na vsem evrskem območju enako preprosto, kot je zdaj v posamezni državi.

Posledice direktive:

- **za konkurenčnost**

Možnost ponujanja posojilnih pogodb po vsej EU naj bi imela za posledico večjo učinkovitost in ekonomijo obsega za banke, za potrošnike pa cenejšo in širšo izbiro proizvodov. Posojilodajalci bodo lahko oblikovali vseevropske proizvode na področju potrošniških posojil. Ponujajo se nove poslovne priložnosti za izkoriščanje možnosti notranjega trga – tehnologija (zlasti internet) dopušča sklepanje pogodb med potrošniki in posojilodajalci na daljavo, povečanje maloprodaje po internetu utegne povzročiti novo povpraševanje po posojilih po internetu, širjenje dostopa do interneta pa spodbuja bančništvo na daljavo.

- **za konkurenco**

Lažji dostop do posojilnih trgov lahko spodbudi konkurenco na nekaterih trgih, na katerih zdaj prevladuje le nekaj akterjev, potrošniki pa imajo le omejen dostop do posojil. Spodbujanje konkurence naj bi izboljšalo učinkovitost posojilnih ustanov v vse bolj globalnem gospodarstvu.

- **za potrošnike**

Povečana konkurenca in odpiranje notranjih trgov tujim posojilodajalcem bosta privedla do nižjih obrestnih mer za potrošnike. Cene potrošniških posojil se od enega do drugega posojilodajalca in od ene do druge države članice močno razlikujejo, zato naj bi imeli potrošniki možnost izkoristiti ponudbo po vsej EU. Odprava

¹³ Kot že izhaja iz samega naslova direktive, ta direktiva ne velja za stanovanjska posojila. Obravnava jih priporočilo z dne 1. 3. 2001, ki vsebuje smernice za dajanje informacij potrošnikom. Smernice imajo obliko prostovoljnega kodeksa upravljanja in so bile dogovorjene med sektorjem hipotekarnih posojilodajalcev in skupinami potrošnikov. Komisija je odgovorna za spremljanje izvrševanje kodeksa in je izdala seznam tistih hipotekarnih posojilodajalcev, ki so se zavezali, da bodo spoštovali kodeks.

¹⁴ Cilj Uredbe 2560/2001 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 19. 12. 2001 o čezmejnih plačilih v evrih (Regulation (EC) No. 2560/2001 of the European Parliament and of the Council of 19 December 2001 on cross-border payments in euro) je izboljšati storitev čezmejnih plačil, predvsem pa njihovo učinkovitost; omogočiti predvsem potrošnikom ter malim in srednjim podjetjem hitrejša, zanesljivejša in cenejša nakazila na območju EU. Razlog za sprejetje uredbe so bile predvsem velike razlike pri stroških nakazil v domačem in čezmejnem plačilnem prometu, nezadostna obveščenost potrošnikov o stroških in pre nizka stopnja avtomatizacije, kar je oviralo oblikovanje skupnega trga EU (Pogosta vprašanja ..., 2006).

ovir za konkurenco bo privedla do raznovrstnejših ponudb in ugodnejših proizvodov. Novosti so v nekaterih državah članicah že na zelo visoki ravni, vendar pa nekaterih kreditnih proizvodov, ki so na voljo v neki državi članici, pogosto ni mogoče prodati nikjer drugje v EU. V interesu potrošnikov je, da imajo dostop do vseh kreditnih proizvodov, ki so na voljo v EU, pri tem pa jim je zajamčena visoka raven obveščeni in varstva. Z uskladitvijo nekaterih ključnih sestavin pogodb o potrošniških posojilih se bo povečalo zaupanje potrošnikov in jih opogumilo, da bodo najemali čezmejna posojila v EU. Za sedanje nizko število čezmejnih potrošniških posojil je kriva tudi zaskrbljenost zaradi ravni varstva potrošnikov v drugih državah članicah (Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta ..., 2005).

3 Prezadolženost

Dolg, o katerem smo govorili v prejšnjem poglavju, lahko postane za nekatera gospodinjstva preveliko breme oziroma nevzdržen. Pri njih se poveča tveganje, da ne bodo mogla izpolniti svojih obveznosti iz odplačila dolga, in nekatera se znajdejo v položaju, ko dolga ne morejo več odplačevati – postanejo prezadolžena. Vzrok prezadolženosti so največkrat negativni šoki oziroma nepričakovani dogodki, ki jih potrošnik ni predvidel ob načrtovanju potrošnje (Betti in drugi, 2001, str. 1; gl. tudi pogl. 3.4).

Na prezadolženost lahko gledamo z ekonomskega, socialnega ali pravnega vidika.¹⁵ Z ekonomskega vidika prezadolženost zajema predvsem mere prezadolženosti, ki so načeloma enake meram zadolženosti, le da bi jim bilo treba določiti mejo, pri kateri se normalni dolg prevesi v presežnega. Presežni dolg lahko vodi v socialno izključenost in druge socialne probleme, v reševanje katerih se lahko vključi država s socialno politiko, med socialne elemente pa lahko prištejemo tudi potrošniško svetovanje. S pravnega vidika pa lahko prezadolženost obravnavamo v delu, ko govorimo o ureditvi postopka osebnega stečaja oziroma postopka pri plačilni nesposobnosti (insolventnosti) potrošnikov.

3.1 Opredelitev pojma

Enotne opredelitve prezadolženosti ni (gl. okvir 3). Iz najdenih virov sklepamo, da v Evropi poteka široka razprava o prezadolženosti, tudi virov na to temo je razmeroma veliko. Viri, ki smo jih preučili, pa pri ZDA vzbujajo vtis, da v tej državi ta problem obravnavajo drugače kot v Evropi, saj se bolj posvečajo razvijanjem mer zadolženosti. Iz tega bi lahko sklepali, da je v Evropi bolj v ospredju socialni vidik prezadolženosti, medtem ko je prezadolženost v ZDA le ena od napak trga.¹⁶

V nadaljevanju navajamo nekaj raziskav, v katerih avtorji obravnavajo definicije prezadolženosti.

- 1) V študiji Oxere (Are UK Households ..., 2004, str. 11) so njeni avtorji mnenja, da dosledna ekonomska definicija sposobnosti odplačati dolgove¹⁷ na področju prezadolženosti ne vzdrži oziroma v praksi ni uporabna. Zaradi negotovosti, ki velja glede prihodnjega premoženja, dohodkov in izdatkov, ne moremo določiti, ali bo posameznik oziroma gospodinjstvo v prihodnosti lahko poravnalo dolgove ali ne. Poleg tega pa morajo posojilojemalci poplačati določen del dolga v kratko- do srednjeročnem obdobju. V tem obdobju morajo v določenem roku odplačati obresti ter po navadi tudi določen del dolga. Predvsem nezavarovan dolg ima po navadi krajšo ročnost ali zahteva plačilo določenega zneska na mesec (npr. dolg na kreditnih karticah). S tem avtorji opozarjajo, da je treba pri ocenjevanju prezadolženosti upoštevati tudi, da morajo gospodinjstva določen del obveznosti iz dolga poplačati v kratko- oz. srednjeročnem obdobju.¹⁸

*Enotna
definicija
prezadolženosti
ne obstaja*

*Prezadolženi so
tisti, ki so v
dolgovih na
strukturni bazi
in tisti, pri
katerih obstaja
tveganje, da
zaidejo v dolgove
te vrste*

¹⁵ Tem lahko dodamo še finančni in politični vidik (Opinion of the Economic ..., 2002).

¹⁶ To vprašanje si tudi glede značilnosti postopkov osebnega stečaja oziroma insolventnega postopka (gl. pogl. 3.6.2) postavlja Niemi-Kiesiläinen (1999).

¹⁷ Posameznik bo zmožen odplačevati dolgove tako dolgo, dokler bo vsota njegovega premoženja in sedanje vrednosti pričakovanih prihodnjih dohodkov večja od izdatkov in dolga. Tak posameznik ne bo prezadolžen. V nasprotju pa bodo posamezniki, katerih premoženje in sedanja vrednost dohodkov, zmanjšana za izdatke, ne bosta preseгла dolga, prezadolženi oziroma bodo bankrotirali.

¹⁸ Kot bomo videli v pogl. 4, teorija življenjskega cikla, ki govori o glajenju potrošnje v življenjskem ciklu, tega ne upošteva.

***Dolgoročni
dolgovi
povečujejo
tveganje za
prezadolženost***

***Gospodinjstvo je
prezadolženo, če
mu po odbitku
življenjskih
stroškov ostane
premalo dohod-
ka, da bi iz njega
poplačalo
obveznosti do
upnikov***

Iz tega izhajajo avtorji tudi pri opredeljevanju prezadolženosti, saj naj bi bila verjetnost za njen pojav največja pri ljudeh, ki so zašli v dolgove na strukturni podlagi (angl. »structural basis«; gre za dolgove, ki niso le prehodne narave) – niso sposobni poplačati obveznosti iz posojil v kratko- oz. srednjeročnem obdobju. Ob tem ne smemo spregledati tistih, ki trenutno še lahko odplačujejo dolgove, vendar pa so si izposodili že toliko, da so občutljivi za zunanje šoke, kot je na primer zvišanje obrestnih mer ali začasna izguba dohodka (gl. tudi pogl. 4.2.2), torej tistih, pri katerih obstaja večje tveganje, da zaidejo v strukturne dolgove.

Zgornja opredelitev je pomembna z dveh vidikov. Prvi je ta, da vključuje vsa gospodinjstva, ki imajo dolgove na strukturni podlagi, torej izloča gospodinjstva, ki imajo dolgove le začasno (zaradi nepredvidljivih okoliščin, na primer zaradičasne brezposelnosti), in tista, ki so jih sicer sposobna odplačati, vendar jih namenoma ne plačujejo. Drugič, za vsakega posojilojemalca obstaja možnost, da bo zaostajal s plačili. Opredelitev pa zajema samo tiste, za katere obstaja zelo veliko tveganje (angl. »significant risk«), da se bodo zelo zadolžili oziroma je njihov dolg strukturne narave. Točen pomen pojma »zelo veliko tveganje« pa bi bilo treba nadalje razložiti na praktični ravni (predvidevamo, da to pomeni na podlagi izkušenj iz prakse).

- 2) Opisana definicija je podobna tudi definiciji Ekonomsko-socialnega odbora Evropske komisije (prav tam, str. 12; povzeto po: Household overindebtedness, 2000), po kateri je prezadolžen tisti, ki je objektivno nezmožen na strukturni podlagi ali samo prehodno iz svojega stalnega dohodka, finančnih naložb ali drugih običajnih virov plačati kratkoročni dolg, najet za zadovoljitev osnovnih potreb, ne da bi za odplačilo starih posojil najel nova. Vendar je ta opredelitev po mnenju avtorjev omenjene raziskave preozka zaradi treh razlogov:
 - Nekateri ljudje se preprosto odločijo odložiti plačilo, kot pa najeti novo posojilo za odplačilo starega. To so tisti, ki ne morejo odplačati kratkoročnih dolgov in za katere obstaja verjetnost, da bodo s plačili zaostali, in teh definicija Evropske komisije ne vključuje.
 - Prav tako ne zajema dolga, najetega za druge (neosnovne) dobrine, obravnava samo temeljne potrebe. Vemo pa, da se posojila najemajo predvsem za druge potrebe, poleg tega pa je pri prezadolženosti ključno vprašanje sposobnost odplačila dolga in ne, za katere namene se posojilo najema.
 - Definicija zajema le posameznike, ki trenutno ne morejo plačati obveznosti, ne pa tudi tistih, za katere obstaja visoko tveganje, da bodo s plačili zaostali.
- 3) Poročilo ORC Macro (Betti in drugi, 2001, str. 2) predlaga to opredelitev prezadolženosti: posameznik ali gospodinjstvo je prezadolženo, če meni, da ima težave z odplačilom dolga, pa naj bo to potrošniško ali hipotekarno posojilo. To pomeni, da je glede na pričakovan dohodek in drugo likvidno premoženje dolg prevelik, da bi ga gospodinjstvo lahko odplačalo brez zmanjšanja drugih izdatkov pod minimalno raven – dolg postane nevzdržen in gospodinjstvo prezadolženo. Prezadolženost torej pomeni, da gospodinjstvu po odbitku življenjskih stroškov ostane premalo dohodka, da bi iz njega poplačalo obveznosti, ki jih ima do upnikov.
- 4) Tudi Citizen Advice (Edwards, 2003, str. 48) podobno kot ORC Macro opredeljuje dolg kot problematičen, ko posameznik ni zmožen odplačati tekočih obveznosti iz posojil in drugih obveznosti, ne da bi pri tem zmanjšal druge izdatke pod minimalno raven.

- 5) San José (2003) pa preprosto pravi, da prezadolženost pomeni, da gospodinjstvo oziroma posameznik ne more več odplačevati neodplačanega dolga in je dejansko zamudil s plačilom vsaj ene od obveznosti.
- 6) Medtem pa Murray (1997) pri opredeljevanju prezadolženosti upošteva navajenost potrošnikov na neko raven potrošnje, ko pravi, da je gospodinjstvo prezadolženo, ko mora zmanjšati izdatke pod mejo, ki jo je navajeno ali/in jo je pričakovalo, da jo bo doseglo. Kot primer navaja gospodinjstva v stečaju ali tista, ki zamujajo z odplačili dolga zaradi nezadostnih finančnih virov. Opredelitev pa zajema tudi tista gospodinjstva, ki sicer pravočasno odplačujejo dolgove, vendar zaradi tega zmanjšujejo trošenje pod raven, ki so je navajena.
- 7) Redke države, na primer Francija, so določile natančnejša merila za opredelitev prezadolženosti (gl. okvir 3). Prav tako so v Združenem kraljestvu v Beli knjigi o potrošniškem kreditiranju (Fair, Clear and Competitive ..., 2003, str. 75) postavili merila za opredelitev prezadolženosti, ki pa se nanašajo na tveganje prezadolženosti in ne na prezadolženost samo. Tveganje, da bo gospodinjstvo prezadolženo, je večje, če:
 - za odplačilo potrošniških posojil porabi najmanj 25 % letnega dohodka;
 - za odplačilo potrošniških in hipotekarnih posojil nameni 50 % ali več letnega dohodka;
 - je prevzelo nase obveznosti za odplačilo najmanj štirih posojil.

Kot bomo videli, večina omenjenih opredelitev teži k t. i. subjektivnim meram prezadolženosti (gl. str. 28) in so v skladu s pojmovanjem, da ne moremo določiti enotne mere prezadolženosti za vsa gospodinjstva oziroma posameznike, saj so vzroki prezadolženosti lahko tudi slabo upravljanje družinskih financ, kompulzivno trošenje ipd.

*Natančnejša
merila za
definiranje
prezadolženosti
se nanašajo na
tveganje za
prezadolženost
in ne na
prezadolženost
samo*

Okvir 3: Opredelitev prezadolženosti na ravni EU

Danes še vedno nimamo splošno sprejete opredelitve prezadolženosti na ravni EU. Evropska komisija je pred leti že razpisala dve študiji o statističnem in pravnem vidiku prezadolženosti. Pri tem Komisija študije o pravnih vidikih ni sprejela in je odpovedala pogodbo, študija o statističnem vidiku pa je naletela na težave zaradi (ne)primerljivosti podatkov, saj je v državah EU to vprašanje različno obravnavano (Opinion of the Economic ..., 2002). Komisija je tako 28. 4. 2006 ponovno objavila razpis za študijo, ki bi obravnavala skupno delovno definicijo prezadolženosti na ravni EU. Namen študije je postaviti temelje za skupno opredelitev prezadolženosti v EU. To pomeni, da bi lahko statistične podatke o prezadolženih gospodinjstvih primerjali na ravni EU, saj bi podatki temeljili na primerljivih metodologijah. Prav tako je namen raziskave boljše razumevanje samega pojava prezadolženosti ter vzpostavitev učinkovitih t. i. »praktičnih in pravnih« ukrepov za preprečevanje in obravnavo prezadolženosti. Študija bo preučila obstoječe podatke in raziskave o preprečevanju prezadolženosti in spoprijemanju z njo. Nato bo primerjala politične, upravne in pravne pristope, ki se uporabljajo v praksi najmanj petnajstih držav EU (zaradi različnosti razmer v EU na tem področju), ter izsledke v smislu preprečevanja in urejanja prezadolženosti. Študija bo obravnavala tudi mednarodne študije in izkušnje na področju preprečevanja in obravnave prezadolženosti; delo, ki ga je opravil Evrostat, še posebej pri pripravi modula EU-SILC za leto 2008 o finančni izključenosti in prezadolževanju; mnenja ljudi, ki imajo osebne izkušnje s prezadolženostjo in socialno izključenostjo; svetovanje glede dolgov, finančne organizacije ter pravne organe, odgovorne za poravnavo dolgov ali postopke njihove izterjave. Skupno definicijo bi lahko dobili že konec leta 2007.

V razpisu za skupno opredelitev prezadolženosti Evropska komisija navaja opredelitve tega pojma v nekaterih državah EU, ki jih tu povzemamo:

- prezadolženost pomeni neravnotežje med dohodki in izdatki, ki se pojavi, ko izdatki presežejo prihodke, tega primanjkljaja pa ni mogoče nadomestiti (Irska);
- prezadolženost pomeni, da se posameznik spopada z rastočim dolgom oziroma mnogokratnimi dolgovi, ki jih zelo težko poravnava, kar na koncu privede do osebnega stečaja (Združeno kraljestvo);
- prezadolženi ljudje so tisti, ki imajo zapadla plačila iz potrošniških ali hipotekarnih posojil (Belgija);
- prezadolženost se pojavi, če mesečni obrok dolga presega 30 % neto dohodka, ki ga ima gospodinjstvo na voljo (Francija);
- prezadolženost je nezmožnost odplačil obveznosti, ki vodi k ekonomski in psihosocialni destabilizaciji dolžnikov (Nemčija) (Common operational ..., 2006).

Prezadolženost lahko merimo na podlagi mikro, makro in pravnih podatkov

Težave se pojavljajo pri metodologiji merjenja prezadolženosti in primerljivosti podatkov med državami

3.2 Mere prezadolženosti

Prva težava, ki se pojavlja pri raziskovanju problema prezadolženosti, je že sama neenotnost opredelitve prezadolženosti (gre za mejo, pri kateri se pojavi prehod iz zadolženosti v prezadolženost), o čemer smo govorili v prejšnjem poglavju. Torej ni splošnega soglasja niti o primernem konceptu zadolženosti in kako jo meriti oziroma kje potegniti črto med »normalnim« in »čezmernim« dolgom – prezadolženostjo.

To neskladje izhaja delno iz tega, da je zelo težko izmeriti prezadolženost, delno pa je tudi posledica različnih družbenih pogledov na to, kakšen naj bi bil primeren odziv na »čezmerni« dolg oziroma na povečano tveganje zaostanka s plačili. Poleg tega so tu še različna kakovost in raven razpoložljivosti podatkov po državah in splošno pomanjkanje podrobnih podatkov o dolgu in premoženju, kar prav tako omejuje način merjenja zadolženosti v praksi (Betti in drugi, 2001, str. 59).

O (pre)zadolženosti¹⁹ imamo tri vire podatkov (prav tam, 2001, str. 10):

- makropodatke, ki jih dobimo iz uradnih virov in kažejo stanje dolga na agregatni ravni;
- mikropodatke, ki jih pridobimo s posebnimi raziskavami (npr. posebne ankete, kot so Anketa o potrošnji gospodinjstev, Evropski panel gospodinjstev ipd.);
- pravne podatke (angl. »legal data«), ki se nanašajo na zaostanke s plačili, število in postopke osebnih stečajev ter insolventnih postopkov (gl. tudi pogl. 3.6.2).

Pri vseh teh podatkih se lahko pojavi problem nekonsistentnosti metodologije in s tem neprimerljivosti v času in med državami. Če obstaja možnost, da bi se makropodatki lahko pridobili po enotni metodologiji nacionalnih računov, pa to ne velja povsem za mikropodatke in pravne podatke. Pri mikropodatkih²⁰ gre predvsem za anketne podatke, pri katerih pa primerljivost večinoma velja samo za države, vključene v določeno raziskavo. Težava pri primerjavi pravnih podatkov (na primer deleža osebnih stečajev²¹) je, da se lahko s spremembo zakonodaje in spremembami

¹⁹ Nekateri avtorji (Betti in drugi, 2001), ko govorijo o merah, ne ločujejo dosledno pojmov zadolženost in prezadolženost.

²⁰ Mikropodatke najdemo v raziskavah ECHP in APG ter drugih raziskavah na panelnih in presečnih podatkih, ki jih izvajajo posamezne države. Slovenija v raziskavi ECHP ni sodelovala, izvaja pa raziskavo APG, za katero pa menimo, da za neposredno analizo zadolženosti ni primerna, saj ne vsebuje podatkov o posojilih (v Sloveniji se od leta 1997 ne uporablja več bilančni pristop, ampak koncept potrošnih izdatkov, in so določena vprašanja – o zmanjšanju prihrankov, vračanju posojil ipd. – iz ankete izločena) (Statistični letopis 1999, 1999). Poleg drugih nekonsistentnosti obstajajo med državami celo razlike pri podrobnostih merjenja razpoložljivih sredstev v APG (Betti in drugi, 2001, str.15–22). V pripravi je Anketa o življenjskih razmerah (EU-SILC) (rok prve objave je v Sloveniji načrtovan za leto 2007 (Letni program ..., 2005), ki zbira med drugim podatke o prejemkih gospodinjstev in posojilih. Vendar pa gre za anketne podatke, ki jih bomo lahko primerjali med državami, ki sodelujejo v anketi.

²¹ Greenspan (2004) meni, da je število zaostankov s plačili nekoliko boljša mera finančnega zdravja gospodinjstev kot število osebnih stečajev (ker ni usmerjena k napovedovanju splošnih gospodarskih razmer in zaradi sprememb v zakonodaji ipd.), vendar lahko tudi ta mera kaže spremembe pri načinu zbiranja podatkov in obliki zavarovanja pred zamudami s plačili.

v praksah izposojanja denarja spreminja pomen pojmov, zato ni mogoča primerjava teh podatkov med dvema časovnima točkama (gl. tudi administrativne mere, str. 22).

Kazalniki oziroma mere prezadolženosti, ki jih navaja literatura, so (Betti in drugi, 2005.; Betti in drugi, 2001, str. 11; Tackling Overindebtedness, 2005; Are UK Households ..., 2004; Valins, 2004, str. 8; idr.):

- razmerje potrošnja/dohodek (makropodatek),
- razmerje dolg/premoženje (makropodatek),
- razmerje dolg/dohodek (makropodatek),
- razmerje nezavarovan dolg/ dohodek (makropodatek),
- delež neodplačanih posojil oziroma število zaostankov s plačili²² (pravni podatek),
- število odpisov dolga (pravni podatek),
- število sodnih odločb in zaplemb premoženja pod hipoteko (pravni podatek),
- število osebnih stečajev ali povprečne obveznosti na osebni stečaj (pravni podatek),
- število odklopov javnih storitev (elektrika, plin ...),
- povpraševanje po storitvah svetovalnih služb,
- delež gospodinjstev, ki sama sebe opredeljujejo kot zadolžena (mikropodatek),
- celotno stanje dolga ali dolg na prebivalca (makropodatek),
- delež gospodinjstev z neto obveznostmi (makropodatek).

Vidimo, da se nekateri kazalniki, ki smo jih našli kot mero zadolženosti (gl. pogl. 2.2), pojavljajo tudi med merami prezadolženosti, kar je sicer neizbežno, vendar menimo, da je kazalnikom prezadolženosti treba določiti mejo, pri kateri se zadolževanje iz še vzdržnega prevesi v presežno.²³ Tako pa pridemo do ekonomskih mer prezadolženosti (gl. tudi op. 17), o katerih pa je veliko avtorjev mnenja, da za merjenje prezadolženosti niso najprimernejše (gl. tudi objektivne mere, str. 21).

Betti in drugi (2001, str. 11–12) meni, da bi morala mera čezmerne zadolženosti v osnovi primerjati obveznosti in premoženje gospodinjstva ter da bi bilo ob tem treba pridobiti tudi podatke o likvidnosti premoženja in ročnosti obveznosti. Nujno potreben podatek je podatek o razpoložljivem dohodku, ki ga primerjamo z odplačilom dolga (na mesečni ali letni ravni) ter že omenjen obseg sredstev, ki ga primerjamo z obsegom dolga. Pri tem se pojavijo težave glede merjenja prezadolženosti na ravni EU, saj so podatki o premoženju evropskih potrošnikov skopi. Koristni bi bili tudi podatki o starostnih skupinah, izdatkih za potrošnjo, dolgovi, stroških in socialnem položaju. Kot izhaja iz tega, bi za podatke o porazdelitvi prezadolženosti nujno potrebovali mikropodatke.

Mere (pre)zadolženosti lahko razdelimo tudi na (Betti in drugi, 2001; Betti in drugi, 2005; Tackling Overindebtedness, 2004; Tackling Overindebtedness, 2005):²⁴

- objektivne (kvantitativne),
- subjektivne (kvalitativne),
- administrativne.

Poznamo objektivne, subjektivne in administrativne mere prezadolženosti

²² Angl. »credit delinquencies, delinquency rates«; v ZDA merjeno v denarnih enotah, račun/posojilo se šteje za neplačano (angl. »delinquent«), če ga dolжник ne plača v 30 dneh po roku plačila (lahko je to dolg na kreditni kartici ali drugo posojilo) (McCarthy, 1997, str. 4).

²³ Tega za merjenje na makroravni oziroma na ravni celotnega gospodarstva sicer nismo našli v nobenem viru.

²⁴ Nekateri avtorji (npr. Betti in drugi, 2001) govorijo tudi o modelih zadolženosti.

Objektivne mere prezadolženosti so kvantitativne mere, ki poskušajo (iz)meriti nevzdržno potrošno obnašanje (razmerje med potrošnjo in dohodkom), nevzdržno raven dolga (razmerje med dolgom in premoženjem ali dohodkom) oziroma nezmožnost servisiranja dolga (razmerje med posameznim odplačilom dolga in dohodkom) ter na podlagi tega določiti meje, pri kateri bi se zadolženost štela kot nenormalno visoka, taka torej, pri kateri bi bili potrošniki že v nevarnosti, da postanejo prezadolženi. Podobno ravnajo posojilodajalci, ko preverjajo posojilno sposobnost mogočega posojilojemalca. Ta razmerja lahko uporabimo kot podatek o možnostih za nastanek prezadolženosti, na drugi strani pa je pomanjkljivost tega pristopa ta, da je težko določiti mejo, pri kateri lahko govorimo o prezadolženosti. Razmerje dolg – dohodek pomeni posnetek stanja v določenem trenutku, ne upošteva pa potrošnje in zadolževanja gospodinjstva v življenjskem ciklu. Višje razmerje bodo imela mlajša gospodinjstva, iz česar pa nujno ne izhaja, da bo tveganje zaostanka s plačili pri njih višje. Ta kazalnik bi morali spremljati na podlagi porazdelitve dolga po gospodinjstvih. Merimo lahko tudi razmerje med plačili obresti ali/in (minimalnimi zahtevanimi) odplačili posojila in razpoložljivim dohodkom (servisiranje dolga). Na podlagi teh spremenljivk bi lahko ocenili, ali so gospodinjstva sposobna odplačevati obresti in minimalne zneske dolga. Če gospodinjstvo porabi velik del dohodka za poplačilo obresti in (za vsaj zahtevana) odplačila dolga, obstaja namreč večje tveganje, da zabrede v dolgove.

Raven dolga, pri kateri lahko gospodinjstvo opredelimo za prezadolženo, je različna in je odvisna od mnogih dejavnikov – velikosti in strukture dolga, premoženja gospodinjstev, načina odplačevanja dolga, osebnih in ekonomskih značilnosti posameznika ter zunanjih dejavnikov, kot je trenutni gospodarski položaj. Ni absolutnega razmerja med dohodkom in neto dolgom niti razmerja med dohodkom in potrošnjo, ki bi veljalo v vseh okoliščinah in vseh fazah življenjskega cikla. Iz tega izhaja, da objektivne mere niso primerne za merjenje prezadolženosti.

Subjektivne mere opredeljujejo kot prezadolžena tista gospodinjstva (oz. posameznike), ki se sama opredelijo kot taka. Ta gospodinjstva niso sposobna odplačati obveznosti, ne da bi ogrozila finančno preživetje družine. V raziskavah se večinoma obravnavajo gospodinjstva, ne posamezniki, pri tem se upoštevajo tudi sociodemografska gibanja in individualna pričakovanja glede prihodnjega dohodka s predpostavko, da gospodinjstva pri vrednotenju lastnega položaja upoštevajo vse podatke. To je hkrati pomanjkljivost subjektivnih mer, saj predpostavljajo, da so gospodinjstva sposobna oceniti svoj položaj in so pri tem tudi iskrena.

Administrativne mere pa pokrivajo vse primere, pri katerih je neplačilo obveznosti uradno evidentirano oziroma registrirano pri za to pooblaščenem državnem organu ali bi bilo sodno ugotovljeno. Gre pa bolj za mero posledic prezadolženosti kot pojava samega.²⁵ Te mere, če obstajajo, zaradi različnih pravnih okvirov in socialnega pogleda na zaostanek z dolgom med državami niso primerljive, o čemer smo govorili že pri pravnih podatkih.

Lahko bi torej povzeli, da so za ugotavljanje prezadolženosti najprimernejše subjektivne mere (podatki svetovalnih služb, o katerih govorimo v pogl. 3.6.2, o osebah, ki zaradi finančne stiske iščejo pomoč, ali pa anketni podatki o osebah, ki so se same izrekle za prezadolžene), zadolženost pa lahko merimo samo z objektivnimi merami.

²⁵ Pri tem pa sploh ni nujno, da bi bilo število zaostankov plačil povezano s pojavom prezadolženosti (Betti in drugi, 2001, str. 1).

3.3 Drugi kazalniki prezadolženosti

Strokovnjaki DTI (Tackling Overindebtedness, 2004, str. 11) so mnenja, da bi bilo za spremljanje pojava prezadolženosti zaradi večplastnosti pojava samega priporočljivo uporabljati nabor kazalnikov prezadolženosti, s katerimi bi ponazorili različne plati problema in spremljali različne ravni prezadolženosti. Za Združeno kraljestvo tako DTI uporablja:

- kazalnike trenutne ravni prezadolženosti (zamude pri plačilu za več kot 3 mesece, subjektivne ocene bremena dolga),
- značilnosti prezadolženih gospodinjestev (dohodek in vrsta dolgov),
- število posameznikov ali gospodinjestev, ki se srečujejo s tipičnimi dejavniki tveganja (štiri ali več posojilne obveznosti).

Tudi v Nemčiji od leta 1988 (Korczak, 2001, str. XV) uporabljajo sistem kazalnikov za kvantitativno določanje prezadolženih gospodinjestev. Redno spremljajo med drugim tudi naslednje kazalnike:

- število pisnih izjav pod prisego (npr. o insolventnosti posameznika),
- dolgove iz naslova najemnin in energije,
- število rubežev osebnih dohodkov.

3.4 Dejavniki prezadolženosti

Najem posojila kot takega sam po sebi še ni vzrok za prezadolženost, čeprav lahko na drugi strani kopičenje posojil poslabša finančni položaj gospodinjestev. Tako ne moremo trditi, da je povečanje ravni potrošniškega kreditiranja odločilen razlog za pojav prezadolženosti. Najpogostejši vzrok za prezadolženost je pojav zunanjih dogodkov oziroma dejavnikov, ki zamajajo proračunsko ravnovesje gospodinjstva in otežijo odplačevanje dolga (San José, 2003). Drugi vzroki prezadolženosti so še slabo gospodarjenje z viri, neizpolnjena pričakovanja glede prihodnjih dohodkov ali nepričakovan dogodek v gospodinjstvu (Betti in drugi, 2001, str. 41).

Posamezniki oziroma gospodinjstva lahko torej izkusijo finančne šoke, ki izhajajo iz makro- ali mikro okolja. Na makroravni je lahko tu sprememba obrestnih mer ali brezposelnost (gl. tudi pogl. 4) kot posledica recesije. Na mikroravni pa prezadolženost po navadi sproži neki življenjski dogodek ali nepričakovana sprememba v posameznikovem življenju (Tackling Overindebtedness, 2004, str. 25). Možnost pojava in posledice šokov na mikroravni je težko predvideti, medtem ko lahko posledice šokov na makroravni precej dobro ocenimo, če le imamo razpoložljive podatke.

Glavni dejavniki, ki vodijo v prezadolženost, so lahko (Tackling Overindebtedness, 2004; Korczak, 2001, str. XVII; Edwards, 2004; Kempson, 2002):

- ločitev,
- brezposelnost,
- osamosvojitvev (začetek lastnega gospodinjstva),
- nizki dohodki,
- nizka izobrazba,
- zadolževanje / najemanje posojil (kopičenje obveznosti),
- zasvojenost,
- slabo ravnanje z denarjem oz. slabo upravljanje osebnih financ,
- bolezen, invalidnost, smrt v družini (kar je povezano s posledično nižjim dohodkom),

Najpogostejši vzrok prezadolženosti je določen dogodek v posameznikovem življenju, ki zamaja njegovo proračunsko ravnovesje

- dolgovi prejšnjega partnerja,
- večji oz. nepričakovani izdatki (rojstvo otroka),
- asimetrija informacij (posledično prevelike obveznosti z odplačili glede na dohodek),
- drugi, večinoma nefinančni razlogi (spregledano ali zadržano plačilo, napaka tretje osebe, neprevidnost, spor z dobaviteljem blaga idr.),
- »zavedenost« kot posledica ponudbe potrošnih dobrin, oglaševanja in medijske industrije.²⁶

Naštete dejavnike bi lahko razdelili tudi na (Edwards, 2004):

- ekonomske oz. strukturne (nizki dohodki),
- naključne oz. življenjske dogodke (ločitev, brezposelnost ...),
- socialne (pomanjkanje izobrazbe, informacij ...),
- vedenjske (odvisnosti, neodgovorno izposojanje ipd.).

Nekateri posamezniki oz. gospodinjstva, ko se srečajo z zgoraj naštetimi dejavniki, ki vodijo v prezadolženost, zaidejo v finančne težave, medtem ko se drugi v enakih okoliščinah lahko z njimi uspešno spopadejo. Na to vpliva več dejavnikov, večina od njih pa še posebej prizadene t. i. ranljive skupine oziroma skupine z večjim tveganjem prezadolženosti. Ti dejavniki so (Fair, Clear and Competitive ..., 2003, str. 76–77):

- finančna izobraženost oziroma pismenost (nepoznavanje in premajhna obveščenost o finančnih produktih se pojavlja predvsem pri nižjih dohodkovnih skupinah prebivalstva);
- razpoložljivost svetovalnih storitev, ki je ključna tako pri zmanjševanju zadolženosti kot tudi pri odpravljanju njenih negativnih posledic (vendar se izvajalci teh storitev večkrat srečujejo s problemom financiranja, koordinacije, zmogljivosti ipd.);
- dostopnost do posojila, ki si ga posameznik lahko privoščiči (tisti z nižjimi dohodki morajo pogosteje najeti dražja posojila²⁷ – od podjetij, ki ponujajo posojila od vrat do vrat, iz katalogov po pošti, od zastavljavcev ipd.);
- neodgovorno izposojanje (za nenačrtovane nakupe, ko potrošnik spregleda dejstvo, da bodo z odplačevanjem težave, za poplačilo starih posojil ipd.) in nezakonito posojanje, ki lahko položaj posameznika še poslabša, saj so ranljive skupine ljudi večkrat podvržene izsiljevanju zaradi neplačila posojil ali nepoštenim praksam na tem področju ter izposojanju na črnem trgu posojil;
- administrativne ovire ali ovire v zvezi z upravičenostjo do posojila.

Prezadolženost zahteva osebno in družbeno strategijo za spopad s situacijo. Če osebna strategija ne pripelje do rešitve, morajo poseči socialne strategije, kot je na primer dolžniško svetovanje, o katerem bomo še govorili (Korczak, 2001, str. XIX).

3.4.1 (Ne)odgovorno izposojanje in posojanje²⁸

Med dejavnike, ki vodijo v prezadolženost, lahko prištejemo tudi pojav neodgovornega izposojanja in posojanja.

²⁶ Korczak (2001, str. XX) opozarja, da v Nemčiji narašča dolg do telekomunikacijskih in družb za mobilno telefonijo. Če upoštevamo, da se e-transakcija lahko izvede samo z enim pritiskom na mobilni telefon, in da finančne institucije zelo spodbujajo uporabo plačilnih kartic, imamo opraviti z novimi možnostmi in področji, zaradi katerih se posamezniki lahko ujamejo v past prezadolženosti.

²⁷ Ferk in Stiković (2004) predvidevata, da bi to lahko držalo tudi za Slovenijo.

²⁸ Kadar ni drugače navedeno, je povzeto po Kempson (2002).

Pri neodgovornem dajanju posojil gre predvsem za:

- avtomatično povečanje limita na kreditnih in trgovinskih karticah ter avtomatično povečane dovoljene prekoračitve na bančnih računih;
- spodbujanje k prenosu sredstev na kreditne kartice s ponujanjem nižjih obresti in višjih limitov;
- zmanjšanje minimalnega potrebnega odplačila na kreditnih karticah (gl. op. 4);
- izdajanje čekov, ki imajo kritje na računih kreditnih kartic.

Nobeden od teh instrumentov ne zajame velikega števila potrošnikov in narobe bi bilo, če bi trdili, da vodijo v finančne težave ali celo prezadolženost. Toda bolj pritegnejo ljudi, ki že imajo težave, in lahko poslabšajo že tako slab finančni položaj.

Na drugi strani pa imamo opraviti z neodgovornim najemanjem posojil. To se kaže v:

- izposojanju za odplačilo drugih posojil ali plačilo računov, s katerimi se že zamuja, in drugih obveznosti (čeprav to možnost nekateri obravnavajo kot vzvod za obvladovanje dolgov; gl. pogl. 3.6);
- najemanju posojil, tudi če gospodinjstva vedo, da bodo imela težave z njihovim odplačilom;
- nenačrtovanih nakupih in porabljanju posojil (gre za impulzivno in kompulzivno nakupovanje, kockanje in druge odvisnosti, lahko pa samo za željo po tveganju ali nezmožnost ločitve želja od potreb – vsi ti so t. i. vedenjski dolžniki; Consumer Debt: How ..., 2004).

3.5 Posledice prezadolženosti

Prezadolženost ima lahko fizične in psihične posledice tako za zadolženega posameznika kot tudi njegovo družino.

Prva posledica prezadolženosti je, da si gospodinjstva ne morejo več privoščiti drugih (neosnovnih) dobrin, pogosto pa tudi osnovnih življenjskih potrebščin ne (Kempson, 2002, str. 36). Prezadolženost lahko vodi do revščine in petih različnih vrst izključenosti (Korczak, 2004):

- izključenost iz dostopa do finančnih storitev (angl. »access exclusion«): npr. zavrnitev odprtja bančnega računa;
- cenovna izključenost (angl. »price exclusion«): posameznik lahko dobi dostop do finančnih storitev po ceni, ki si je ne more privoščiti;
- izključenost zaradi značilnosti finančnega produkta (angl. »condition exclusion«): zaradi značilnosti samega finančnega produkta (sem spadajo obrestna mera, oblika produkta, pogoji, ki jih mora oseba izpolniti, kot so kreditna sposobnost, ustrezno zavarovanje ipd.) ta ni primeren za osebe z dolgi;
- samoizključitev (angl. »self-exclusion«): ljudje se sami izključijo iz socialnega in finančnega življenja zaradi strahu, sramu, razočaranosti ali resignacije;
- socialna izključenost (angl. »social exclusion«; gl. tudi op. 32): ljudje so izključeni iz socialnega življenja zaradi sankcij upnika (npr. prisilen umik iz socialnega življenja, angl. »compulsory evacuations«).

Posledice prezadolženosti so tudi občutje stresa, nezadovoljstvo, anksioznost, brezup, zanikanje, krivda, sram in depresija. Skupaj z njimi pa se lahko pojavijo tudi fizične bolezni, kot na primer bolezni srca in ožilja, migrena, ekcem, pa tudi čezmerno pitje

Eden izmed vzrokov za prezadolženost je lahko tudi neodgovorno posojanje in izposojanje denarja

Posledice prezadolženosti so lahko tudi različne oblike izključenosti posameznikov

alkohola, zasvojenost s tabletami in izgubljanje telesne teže (Edwards, 2004; Kempson, 2002, str. 36). Posledice se kažejo tudi v socialnem življenju (npr. poslabšanje medčloveških odnosov) (Kempson, 2002, str. 36). Posledice prezadolženosti so poleg že omenjenih na zdravje in socialno izključenost tudi revščina otrok in več kriminala. Zato strategija preprečevanja prezadolženosti zahteva partnerstvo države s finančnim sektorjem in svetovalnimi organizacijami (Tackling Overinebtedness, 2004, str. 11).

Posledic prezadolženosti pa seveda ne čutijo samo prezadolžena gospodinjstva oziroma posamezniki. Stroški prezadolženosti padejo predvsem na upnika in njihove stranke. Ti so prvi, ki lahko zaznajo težave z odplačili in nanje tudi opozorijo.

3.6 Mehanizmi za obvladovanje dolgov oziroma preprečevanje in odpravljanje prezadolženosti

Preden posojilodajalec lahko najame posojilo, posojilodajalec preveri njegovo sposobnost (gl. pogl. 5.4.1), saj ni v njegovem interesu, da posodi denar nekemu, ki ga ne bo mogel vrniti. Prav tako mora posojilodajalec oceniti svoje stanje. Taka ocena lahko prispeva k zmanjšanju tveganja prezadolženosti, vendar se v praksi še zmeraj srečujemo s posojilodajalci, ki ne morejo poravnati svojih finančnih obveznosti. Do tega pride zaradi asimetrije informacij med posojilodajalci in izposojilodajalci. Posojilodajalec namreč ocenjuje položaj posojilodajalca le na podlagi njemu dostopnih informacij (lahko se zgodi, da posojilodajalec zamolči druga posojila, ki jih ima najeta, ali pa mu ne da pravih podatkov o dohodku). Po drugi strani se tudi sam posojilodajalec srečuje z negotovostjo glede prihodnjih dohodkov, pa tudi izdatkov, kar ravno tako povečuje možnost za neodplačilo posojila. To pomeni, da posojilodajalec vedno, ko odobrijo posojilo, prevzamejo tudi tveganje in v skladu z njim določijo obrestno mero. Če bi hoteli zmanjšati tveganje neodplačila oziroma zamude pri plačilu na najmanjšo mogočo mero, bi to zahtevalo občutno manjši obseg kreditiranja prebivalstva (Are UK Households ..., 2004, str. 13).

Gospodinjstva, pri katerih obstaja veliko tveganje prezadolženosti, lahko razvoj tega pojava tudi preprečijo. Če pa se gospodinjstvo le sreča s prezadolženostjo, pa obstajajo načini, kako se rešiti iz tega položaja.

Med mehanizmi obvladovanja dolgov, ki jih uporabljajo prezadolžene osebe, najdemo naslednje (Edwards, 2003, str. 66; Kempson, 2002, str. 33–36):

- iskanje svetovanja (svetovalne agencije, podjetja za upravljanje dolga ipd.);
- menjava službe ali več dela;
- finančne strategije (zmanjšanje trošenja, konsolidacija dolga, zavarovanje pred izostankom plačila,²⁹ finančne prevare (angl. »juggling finances«), pogajanja s posojilodajalci ipd.);
- nadaljnje izposojanje (najemanje posojil – refinanciranje, finančna pomoč sorodnikov/prijateljev ipd.).

V tem poglavju se bomo osredotočili na prvo od naštetih skupin strategij in dodali še eno, to je osebni stečaj in insolventni postopek, ki sta prav tako mehanizma za odpravljanje prezadolženosti. Najprej pa naj omenimo še koncept odgovorne potrošnje, ki ji bomo namenili nekaj pozornosti, saj je zamisel razmeroma nova.

Posojilodajalec mora tudi sam pred najetjem posojila oceniti svojo kreditno sposobnost

Svetovanje je lahko zelo uspešna oblika preprečevanja in odpravljanja prezadolženosti

²⁹ Z zavarovalno polico, ki krije obveznosti iz posojila, če jih imetnik ne more poravnati zaradi brezposelnosti, bolezni, invalidnosti ipd.

3.6.1 Vključitev koncepta odgovorne potrošnje v reševanje prezadolženosti³⁰

K mehanizmom obvladovanja dolgov bi lahko prišteli tudi t. i. odgovorno potrošnjo (angl. »responsible consumption«). Zamisel, ki se skriva za tem konceptom, je, da bi moral potrošnik pred nakupom razmisliti, kaj kupuje, in se zavedati posledic svoje odločitve. Pri tem bi moral upoštevati različna merila, in sicer – ekološka, etična, zdravstvena, ter tudi pravičnost ipd. Koncept odgovorne potrošnje ni samo ekonomski in politični vzvod, ampak tudi dejavnik osebne in kolektivne spremembe.³¹

Med socialno izključene kategorije posameznikov³² ali skupin prebivalstva lahko uvrstimo tudi prezadolžena gospodinjstva. Prezadolženi, ki so žrtve aktivne ali pasivne prezadolženosti, pogosto s svojimi finančnimi viri niso zmožni zadovoljiti vseh osnovnih in socialnih potreb življenja v 21. stoletju in živeti v skladu s človeškim dostojanstvom. Zadovoljitev osnovnih potreb danes ni omejeno le na hrano in stanovanje, temveč vključuje vsaj še dostop do zdravstvene oskrbe, izobrazbe za otroke in primerno socialno življenje. Iz tega pa je prezadolžena oseba dejansko izključena. Zadovoljitev osnovnih potreb je eden od ciljev koncepta odgovorne potrošnje. Ta koncept in prezadolženost pa nista nepovezana, saj koncept odgovornega trošenja pomeni primeren odziv na položaj, v katerem so se znašla prezadolžena gospodinjstva. Ljudi bi lahko k bolj odgovorni potrošnji spodbujali z ozaveščanjem in izobraževanjem. Boljše razumevanje vzrokov upiranja spremembam v vzorcih trošenja vodi k boljšemu razumevanju vzrokov prezadolženosti in pomaga pri spreminjanju odnosa do potrošnje. Cilj tega je preprečiti nadaljnjo prezadolženost in spodbuditi vedenje, ki omogoča izogibanje tveganjem, ki vodijo v prezadolženost.

Koncept odgovorne potrošnje zajema zamisel o razmerju med stroški in kakovostjo, upiranje kulturi kupovanja dragih blagovnih znamk in nakupovanja zaradi ugleda, upiranje modnim zapovedim ter zmanjšanje posrednikov med prodajalcem in potrošnikom. Pametna potrošnja je še posebej pomembna za gospodinjstva v nižjih dohodkovnih razredih, ki morajo omejiti nepotrebne nakupe, se izogibati pretiranemu obdarovanju drugih, se prehranjevati doma in ne v restavracijah, omejiti potovanja ipd.

3.6.2 Institut osebnega stečaja in dolžniško oziroma potrošniško svetovanje

Podobno kot stečaj velja za podjetja, v nekaterih državah omogočajo stečaj tudi fizičnim osebam, s katerim prenehajo finančne obveznosti dolžnika (gl. tudi okvir 4).

Že sprejete zakone o postopkih za oprostitev prezadolženih fizičnih oseb oziroma poskuse, da se ti postopki zakonsko uredijo, je v letu 2003 poznalo deset od petnajstih

³⁰ Povzeto po Marechal (2005).

³¹ Pojavlja se tudi pojem vzdržna potrošnja (angl. »sustainable consumption«), ki je del odgovorne potrošnje in pomeni vključitev okoljske oziroma ekološke komponente v trošenje (to pomeni uporabo dobrin in storitev za zadovoljitev osnovnih potreb, ki prinaša večjo kakovost življenja, pri kateri se na najmanjšo mogočo mero zmanjšajo raba naravnih virov, nevarnih snovi in onesnaževanje ter nastajanje odpadkov v življenjskem ciklu, tako da se ne poslabšujejo razmere prihodnjih generacij za zadovoljevanje njihovih potreb) (Towards Sustainable..., 2002, str. 16; povzeto po: Report of the Symposium ... , 1994).

³² Socialna izključenost je v poročilu Evropske komisije (Joint Report ..., 2004) opredeljena kot proces, v katerem so nekateri posamezniki potisnjeni na rob družbe, onemogočena jim je polna udeležba v družbi zaradi razlogov, kot so revščina, pomanjkanje osnovne usposobljenosti, pomanjkanje priložnosti za vseživljenjsko učenje, diskriminacija. S tem sta jim onemogočena zaposlitev in pridobivanje dohodkov, imajo manjšo možnost za izobraževanje ter udeležbo v družbenih mrežah in dejavnostih. Ta skupina ljudi ima malo možnosti za dostop do moči in teles odločanja ter se pogosto počuti nemočno in nezmožno nadzora nad svojimi odločitvami, ki vplivajo na vsakdanje življenje. Gl. tudi publikacijo Socialni razgledi (2006).

Odgovorna potrošnja je dejavnik osebne in kolektivne spremembe

Osebni stečaj je skrajni način odpravljanja dolgov

takratnih držav EU³³ (Reifner in drugi, 2003, str. 162). Zakone o osebnem stečaju pa poznajo tudi v ZDA in Kanadi (Ivanjko, 2005). Razlogi za sprejetje zakona so približno povsod enaki: omogočiti posameznikom, da se rešijo dolgov, ki jih ne morejo plačati, sočasno pa zagotoviti določeno stopnjo socialne varnosti fizičnih oseb pred upniki, ki so tudi pripomogli k temu, da je prišlo do prezadolženosti dolžnika (prav tam).

Poznamo štiri modele osebnega stečaja oziroma ureditve insolventnega postopka³⁴ (Consumer insolvency procedures ..., 2000; Niemi-Kiesiläinen, 1999; Reifner in drugi, 2003):

- liberalni ekonomski model (angl. tudi »fresh start model«). Gre za ameriški model osebnega stečaja, v Združenem kraljestvu pa temelji na stečaju malih podjetij. Temeljna značilnost pojmovanja prezadolženosti je omogočiti dolžniku nov začetek (t. i. »fresh start«³⁵). Bankrot je v liberalnem modelu dojet kot stranski proizvod pripravljenosti sprejeti tveganje. Pomanjkljivost tega modela je, da ne upošteva vzrokov prezadolženosti;
- konservativni socialni model (imenovan tudi prevzgojni model). Prezadolženost se šteje kot deviantno vedenje, ki ga je treba sankcionirati in odpraviti. Dolžnik je obravnavan, kot da je doživel osebni in moralni neuspeh. Dolgov bo razbremenjen po preteku odplačilnega obdobja, ki traja do sedem let in v katerem se mora izkazati kot vreden zaupanja, medtem pa ga bo nadzorovala država. Model je izraz konservativnih krščanskih vrednot v povezavi s socialno noto;
- francoski model oziroma model državnega nadzora (angl. tudi »administrative help model«). Gre za državno urejanje prezadolženosti, ko država ureja dogovore med upniki in dolžniki, pojavlja se tudi državni pritisk na banke; pri tem pa ne gre pa za oprostitev dolgov;
- liberalni socialni model oziroma model socialne zaščite (angl. tudi »self-help model«). Osredotoča se na potrebe in na sam položaj, v katerem se je znašel dolžnik, in temelji na empiričnem dejstvu, da je prezadolženost pogosto posledica brezposelnosti, bolezni, ločitve in drugih razmer v družini. Model naj bi omogočil dolžniku, da sam upravlja svoje finance; osredotoči se na prilagajanje dolžnikovih financ njegovemu položaju (pri tem upošteva dolžnika, upnika in javni interes). Postopek, ki pripelje do oprostitve dolgov, tu ni insolventni postopek. Nanj se gleda kot na zadnjo možnost, ki je na voljo.

V času stečaja je dolžniku omogočen minimalni življenjski standard, sam pa mora izpolnjevati dogovorjene obveznosti

Plačilna nesposobnost (insolventnost) potrošnika je sicer po državah EU zelo različno zakonsko urejena, kljub temu pa so ureditvam skupna ta splošna načela insolventnega postopka: rehabilitacija dolžnika, prislужen nov začetek (t. i. »earned start«) z odplačilnim načrtom, dostop do insolventnih postopkov, dostopnost svetovanja, zaželenost zunajsodnih postopkov (Reifner in drugi, 2003, str. 247). Evropski model osebnega stečaja (če lahko omenjene skupne prvine tako imenujemo v smislu razmejitve z anglosaškim modelom) vključuje tudi prvine izobraževanja. Ob predpostavki, da je dolžnik bankrotiral zaradi nezmožnosti upravljanja lastnih financ, naj bi se s pomočjo odplačilnega načrta in svetovanja pri upravljanju lastnega

³³ Brez takega zakona so bile Grčija, Irska, Italija, Španija in Portugalska; v zadnjih dveh so bili predlogi v pripravi.

³⁴ V anglosaških državah se uporablja izraz osebni stečaj (angl. »consumer bankruptcy«), saj pomeni hitro razrešitev dolgov dolžnika. V celinski Evropi ta izraz ni bil sprejet, ampak se uporabljata izraza insolventni postopek in plačilna nesposobnost (insolventnost) potrošnika (angl. »insolvency proceedings«, »consumer insolvency«).

³⁵ V primerjavi z ameriškim modelom, pri katerem je dolžnik oproščen dolgov, ki jih je imel pred stečajem, pa evropska ureditev popolne oprostitve dolgov ne pozna, zato Reifner in drugi (2003) predlagajo izraz »earned start« (zaslužen začetek skozi dolgo in zahtevno obdobje odplačilnega načrta), saj je bistveni del in pogoj oprostitve dolgov odplačilni načrt, ki traja po državah EU različno, in sicer od treh do sedmih let.

proračuna naučil ravnanja s financami. Cilj evropskega modela osebnega stečaja naj bi bil rehabilitacija dolžnika. Njen namen je izboljšati finančni položaj dolžnika in mu pomagati, da prevzame nadzor nad lastnimi financami, in sicer z odplačilnim načrtom, oprostitvijo preostalih dolgov po preteku določenega obdobja za omenjeni načrt ter svetovanjem. Pomembno je, da so v insolventni postopek vključeni vsi dolgovi in da se po postopku (pa tudi med izvajanjem načrta) omogoči dolžniku, da normalno opravlja finančne transakcije. Med postopkom je pomembno omogočiti dolžniku minimalni življenjski standard oziroma minimalno raven socialne varnosti. Del razpoložljivega dohodka lahko zadrži za vsakodnevne potrebe, preostali del pa gre za poplačilo upnikom, tako da je dolžnikov življenjski standard v tem času zelo nizek. Če dolžnik nima prostih finančnih sredstev, se uporabi ničelni odplačilni načrt. V nekaterih državah ima tak dolžnik v prehodnem odplačilnem obdobju enak položaj kot drugi dolžniki (npr. obveznost poročanja, iskanja zaposlitve ipd.), v nekaterih državah pa je lahko tudi tak dolžnik oproščen dolgov šele po obdobju, ki velja za druge dolžnike (čeprav nima finančnih sredstev, bo moral počakati na prehodno obdobje, preden bo oproščen dolga). Za večino držav velja, da se sodni (insolventni) postopek oziroma postopek osebnega stečaja lahko začne, če ni bila dosežena zunajsodna poravnava (Reifner in drugi, 2003, str. 165–196).

Okvir 4: Insolventni postopek v Nemčiji³⁶

Sodna oprostitev dolgov je v Nemčiji urejena z zakonom o insolventnem postopku, ki je začel veljati leta 1999 in je vezan na podjetniški stečaj. Vsak prezadolžen državljani sme začeti insolventni postopek ali postopek za oprostitev dolgov, za začetek sodnega postopka pa je treba plačati prijavno takso v višini 1000–3000 evrov, kar je za prezadolženega posameznika skorajda nemogoče (Consumer insolvency procedures, 2000). Te stroške krije dolžnik s premoženjem, če pa to ne zadošča, sodišče dolžnika oprosti plačila (Braun, 2006). Cilj insolventnega postopka je razbremeniti dolžnika vseh dolgov, s tem da se njegovo insolventno premoženje, ki zajema vse premoženje dolžnika ob začetku postopka in tudi premoženje, pridobljeno med samim postopkom, razdeli med upnike. Postopek oprostitve obveznosti dolgov poteka v treh fazah:

- 1) Dolžnik se poskuša z uporabo zunajsodnih sporazumov z upniki dogovoriti o načinu poplačila svojih obveznosti. Pri tem lahko uporabi tudi razne oblike mediacije ali posredovanja tretjih, s tem da je taka oblika reševanja spornih vprašanj izključno v pristojnosti upnika in je odvisna od njegove želje, da pomaga dolžniku, oziroma od ocene, ali dolžnik lahko izpolni obveznost v določenem času in določeni višini. V tej fazi se naredi tudi načrt poravnave dolgov, ki je dokaz truda dolžnika in upnikov, da želijo rešiti zadevo na miren način.
- 2) Če se tak poskus rešitve izjalovi, sledi sodni insolventni postopek. Najprej sodišče poskuša doseči dogovor med dolžnikom in upniki na podlagi predlaganega odplačilnega načrta (prav tam). Po Ivanjku (2005) gre pri tej fazi za poplačila upnikov v likvidacijskem postopku, ki ga vodi sodišče, da se vsi upniki poplačajo sorazmerno in obravnavajo enako.
- 3) Sodni postopek za oprostitev ostanka dolgov po končanem likvidacijskem postopku, v katerem upniki niso bili poplačali v celoti in v katerem sodišče imenuje skrbnika, ki v času, ki ga določi sodišče, skrbi, da bo dolžnik poplačal del svojih dolgov, po preteku sodno določenega časa pa je oproščen vseh neplačanih dolgov. Praviloma dolžnik odplačuje dolg še šest let po končanem likvidacijskem postopku. Dolžnik mora v tem času premoženje, ki se lahko rubi, plačevati skrbniku, ki deli omenjene prispevke na upnike. Poleg tega pa mora dolžnik praviloma izpolniti še dodatne obveznosti ali naloge, ki mu jih določi sodišče (prav tam).

³⁶ Za podrobnosti pravne ureditve tega področja v nekaterih drugih državah glej tudi:

- Šlamberger, M. (2006). *Osebni stečaj*. Bančni vestnik, letnik 2006, številka 3, stran 40–43.
- Šlamberger, M. (2006). *Osebni stečaj*. Magistrsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta.

***Dolžniško
(finančno)
svetovanje po
državah
opravljajo zelo
različne
institucije***

Nekatere države prejšnje EU-15 imajo dolgo tradicijo razvoja potrošniškega oziroma dolžniškega svetovanja (gl. tudi okvir 5), še pred sprejetjem zakonov o osebnem stečaju. Svetovanje so opravljali potrošniški svetovalci, socialni delavci (Švedska), različne potrošniške in socialne organizacije in celo sindikati ter cerkve (Nemčija), pa tudi lokalne banke (Nizozemska). Če je svetovanje povezano s postopkom osebnega stečaja, svetovalci prevzamejo nalogo priprave na prijavo osebnega stečaja. Večina držav ima svetovanje določeno z zakonom (razen Portugalske, Španije, Velike Britanije, Irske, Grčije in Danske). Izvajalce svetovanja potrošnikom v EU-15 bi lahko razdelili na tri skupine:

- specializirane svetovalne službe (nepridobitne organizacije – Avstrija, Belgija, Francija, Nemčija, Irska, Italija, Luksemburg, Velika Britanija, komercialni izvajalci potrošniškega svetovanja – Španija, Velika Britanija in odvetniki – Nizozemska);
- svetovanje v okviru izvajanja drugih javnih storitev (občine – Finska, Nemčija, Portugalska, Švedska, Nizozemska, cerkvene organizacije in socialne službe – Belgija, Francija, Nemčija, Nizozemska, potrošniške in druge organizacije – Danska, Francija, Nemčija, Grčija, Italija, Portugalska, Velika Britanija);
- svetovanje v imenu posojilodajalcev (Italija, Velika Britanija) (Reifner in drugi, 2003, str. 196–216).

Okvir 5: Zgled dobre prakse pri denarnem svetovanju – MABS, Irska

Zgled dobre prakse na področju svetovanja pri prezadolženosti je irski sistem svetovalnih služb, imenovanih Money Advice and Budgeting Service (v nadaljevanju MABS). MABS se ukvarjajo s težavami, ki nastanejo v zvezi z (iz)posojanjem denarja in prezadolženostjo, njihov glavni cilj pa je pomagati posameznikom spoprijeti se z dolgom in prevzeti nadzor nad lastnimi financami. MABS tako daje nasvete, ki segajo na področje prakse dobrega upravljanja družinskih financ do dajanja nasvetov v zvezi s pravicami in dolžnostmi strank, prav tako pa ponuja ponovna pogajanja z upniki in psihološko pomoč. Storitev je brezplačna, zaupna in neodvisna ter na voljo vsem, ki iščejo pomoč. Strankam svetuje prav za to področje usposobljen denarni svetovalci. Na voljo je tudi priročnik Money Advice Manual, ki je nastal kot pomoč pri svetovanju in so ga pripravili strokovnjaki s tega področja. MABS ima urejen poseben odnos s široko mrežo irskih kreditnih združenj,³⁷ v katere je vključenih okoli 60 % prebivalstva, in omogoča strankam odpreti varčevalne račune in pridobiti posojilo, ki si ga lahko privoščijo. MABS pa seveda ne plačuje dolgov svojih strank.

Začetki MABS segajo v leto 1992, ko se je začela izvajati skupina petih poskusnih projektov, trenutno pa je po državi 52 neodvisnih, lokalnih podjetij (družb z omejenim jamstvom). Vodi jih upravni odbor, ki ga sestavljajo predstavniki lokalnih teles, kot so predstavniki javne oblasti, policije, lokalnih razvojnih projektov in nevladnih organizacij, zdravstveni odborov in kreditnih združenj. V letu 2004 je bilo v MABS zaposlenih 150 finančnih svetovalcev in 78 administratorjev (za 4 milijone prebivalcev) v 65 lokalnih podjetjih (ta so umeščena tako, da imajo vhode sicer dobro dostopne, vendar je vstop kljub temu diskreten). Projekt se financira iz proračuna Ministrstva za socialne, obče in družinske zadeve, Oddelka za socialne in družinske zadeve, in je imel v letu 2004 11,4 milijona evrov proračuna. Oddelek za socialne in družinske zadeve je odgovoren za upravljanje programa, vključno z nadzorom, finančnim upravljanjem, izvršilno pravico do odločanja in zagotavljanjem regionalne mreže. Triletni načrt zajema podroben načrt stroškov, oddelek pa plačuje MABS tri mesece vnaprej. V že omenjenem letu je njegova baza strank preseгла 30.000 strank s 16.000 novimi zahtevami za svetovanje leto pred tem. Težave z dolgom se nanašajo na plačila najemnin, hipotekarnih posojil, javnih storitev (plina, elektrike, vode), dolgove finančnim institucijam, bankam in drugim posojilodajalcem ter osebne dolgove. Z evropskega vidika ima MABS nekaj posebnih značilnosti: organiziranost v neodvisne družbe z omejenim jamstvom, sodelovanje s kreditnimi združenji, priročnik Money Advice Manual, jamstveno shemo

³⁷ Posojilna združenja so bila ustanovljena v poznih petdesetih letih, da bi pomagala ljudem, ki so si izposojali po visokih obrestnih merah. Posojilna združenja so finančne zadruge, ki spodbujajo varčevanje in zagotavljanje posojil po nizki obrestni meri.

»Loan Guarantee Scheme« in financiranje iz proračuna oddelka ministrstva za socialo. MABS ima tudi zelo razčlenjeno statistično obdelavo podatkov, ki zajema finančno statistiko, statistiko strank, zunanje in druge dejavnosti; poročila oddajajo na posebej določenih statističnih obrazcih.

MABS in kreditno združenje družijo poseben dogovor; stranke imajo namreč možnost, da upravljajo svoje dolge tako, da odprejo poseben račun v svoji lokalni enoti kreditnega združenja. Odprejo v bistvu dva računa, posebni račun in varčevalni račun. Prvi je proračunski in plačilni račun, ki je namenjen članu, da razvije finančno disciplino in doseže stabilnost pri svojih financah. Član plača na račun fiksno vsoto vsak teden, ki je preusmerjena prek MABS k upniku za poplačila dolga (neplačana posojila, zamude pri plačilu plina, elektrike ipd. ter tekočih izdatkov za najemnino, gorivo ipd.). Varčevalni račun je podobno osrednji del programa. Člani s plačilom na posebni račun vsak teden privarčujejo vsoto, ki si jo lahko v danih okoliščinah privoščijo. Podatki MABS kažejo, da ima tako upravljanje lastnih financ tudi psihološki učinek – ti člani pridobijo samozavest in zaupanje ter začnejo uporabljati finančne storitve kreditnih združenj na način, ki prinaša nadzor v njihovo življenje. V tem obdobju je dovoljeno najemanje posojil za finančne potrebe, šele ko je jasno vidno, da program pri posamezniku kaže rezultate. Če izrazi željo po posojilu, mu svetovalec pomaga pri pridobitvi majhnega zneska pri posojilnem združenju. Vsekakor pa se posojila odobravajo glede na oceno tveganja in zmožnost odplačila. MABS jamči za vsa posojila, ki jih podpira z jamstvenim skladom. To so manjši zneski, ki ne presegajo 1000 evrov in so namenjena nujnim potrebam. Ta jamstvena shema ni objavljena in tako posojiljemalec ne ve, da je njegovo posojilo pod to shemo.

Glavne značilnosti projekta MABS so:

- ciljna skupina so družine, ki imajo še posebej velike težave z izposojanjem denarja in dolgom, posebno tiste, ki so odvisne od socialne podpore ali spadajo v nižje dohodkovne razrede; ljudje, ki imajo omejen dostop do finančnih storitev in posojil; ljudje, ki težko organizirajo svoje finance zaradi omejenih sredstev, ter ljudje, ki so si izposojali od drugih posojevalcev denarja ali kupovali po pošti;
- cilj projekta je povečati znanje in spretnosti ravnanja z denarjem prezadolženih oseb ter trajno odvrniti ljudi od odvisnosti od posojilodajalcev in jim ponuditi možnost alternativnih posojil z nižjimi stroški pri kreditnih združenjih;
- projekt stremi k usklajenemu partnerstvu z različnimi strukturami v lokalni skupnosti, ki se ukvarjajo z upravljanjem dolga in denarnim svetovanjem ter k širjenju izkušenj in informacij;
- izvajalci izdajajo vsem dostopne publikacije z nasveti o ravnanju z denarjem; neprestano ocenjujejo projekt ter predlagajo spremembe v politiki in praksi, ki bi morale biti uresničene na lokalni ravni in ravni države, kot sredstvo zmanjševanja revščine in prezadolženosti.

Kot mnogo drugih evropskih držav tudi Irska še nima zakona o poravnavi (angl. »Debt Settlement Act«). Prav tako je še vedno za dolžnike mogoča zaporna kazen. Tako je MABS skupaj s Združenjem bank Irske in drugimi posojilodajalci v letu 2003 dal novo pobudo za poskusni projekt o poravnavi (»Debt Settlement Pilot Project«), ki dolžnikom ponuja dogovorjen dolgoročni odplačilni program, po katerem se preostali dolgovi odpišejo po dogovorjenem roku od 3 do 5 let.

Povzeto po: Edwards (2004), Korczak (2004), Money Advice ... (2006), Peer Review ... (2004).

Podatki o zadolženosti omogočajo oceno potrošnje gospodinjstev

Porast zadolževanja pomeni večjo željo gospodinjstev, da bi že danes posedovala dobrine, ki bi si jih brez posojila lahko privoščila šele jutri

Gospodinjstvo izbere potrošnjo tako, da maksimira koristnost skozi življenjsko obdobje

4 Makroekonomsko okolje in zadolženost³⁸

Z makroekonomskega vidika je preučevanje zadolženosti gospodinjstev zelo pomembno. Podatki o zadolženosti so namreč koristno analitično orodje, ki omogoča oceno finančnega položaja gospodinjstev, s tem pa oceno njihove potrošnje. Porast zadolževanja gospodinjstev je kazalnik želje gospodinjstev, da bi že v sedanosti trošila dobrine in storitve, ki bi jih brez posojila lahko kupila šele v prihodnosti (Prinsloo, 2002, str. 63). Glede na to, da potrošnja gospodinjstev v večini držav presega polovico BDP, bi lahko znižanje potrošnje kot posledice odplačevanja visokega dolga in s tem zmanjšane možnosti gospodinjstev za potrošnjo dobrin in storitev zmanjševalo gospodarsko rast. Če pa bi bilo gospodarstvo že v recesiji, bi lahko velik dolg preprečil okrevanje.

Sposobnost gospodinjstev, da že v sedanosti trošijo svoj prihodnji dohodek (tj. da si izposojajo), vpliva torej na njihovo potrošnjo in varčevalno obnašanje.³⁹ Veliko vlogo pri zadolževanju prebivalstva ima tudi razvitost finančnih trgov. Dostop do posojil (zaupanja vrednih) finančnih institucij lahko pomaga usmerjati vire v njihovo najbolj produktivne uporabe, s tem pa prispeva k razvoju gospodarstva in gospodarski rasti⁴⁰ (Prinsloo, 2002, str. 63).

4.1 Model življenjskega cikla

Kot izhodišče za teoretično obravnavo zadolževanja gospodinjstev lahko uporabimo model oziroma hipotezo življenjskega cikla.⁴¹ Po tej hipotezi gospodinjstvo izbere potrošnjo tako, da maksimira koristnost potrošnje v življenjskem obdobju glede na medčasovno proračunsko omejitev, ki zahteva, da gospodinjstvo ne more potrošiti več kot je vsota diskontiranih vrednosti njegovega dohodka in trenutnega neto premoženja (tj. terjatve minus obveznosti).

V obdobjih, ko je dohodek gospodinjstva (glede na povprečni dohodek v življenjskem obdobju) nizek, bodo gospodinjstva razvarčevala oziroma se zadolževala, da bodo lahko financirala tekočo potrošnjo. To bo veljalo predvsem v začetnem obdobju njihove zaposlitve (angl. »working life«). Ko se gospodinjstvo stara in dohodek narašča, se zmanjšuje tudi njegova zadolženost, in ko so dolgovi odplačani, gospodinjstvo začne kopičiti premoženje. Pozneje, ko gospodinjstvo ni več v delovnem procesu, spet razvarčuje, s tem ko porablja predhodne zaslužke in zmanjšuje premoženje. V skladu s tem pojmovanjem potrošnje je zadolženost posameznega gospodinjstva po t. i. Eulerjevi enačbi⁴² določena z gibanjem prihodnjega dohodka in obrestno mero (relativno glede na diskontni faktor).

³⁸ Kadar ni drugače navedeno, poglavje povzemamo po Debelle (2004a) in Debelle (2004b).

³⁹ Poleg tega pa sta seveda potrošnja in varčevanje gospodinjstev predvsem odvisna od razpoložljivega dohodka, nadalje od sprememb, ki jih pričakuje gospodinjstvo v prihodnjem dohodku, pa tudi od »mehkejših dejavnikov«, kot so socialne in materialne potrebe gospodinjstva, navade, tradicija in zelen življenjski standard (Prinsloo, 2002, str. 63).

⁴⁰ Obseg posojil v gospodarstvu je pomemben člen transmisijskega mehanizma, prek katerega spremembe v monetarni politiki vplivajo na agregatno povpraševanje po dobrinah in storitvah ter na inflacijo.

⁴¹ Hipotezo, ki jo opisujemo v nadaljevanju, je Modigliani razvil skupaj z Brumbergom (1954) in Andom (1963). V koncept zadolženosti gospodinjstev lahko vključimo tudi Friedmanovo hipotezo trajnega dohodka (1957), ki podobno kot hipoteza življenjskega cikla predpostavlja stabilno potrošnjo v življenjskem obdobju. Bolj pa se posveča vlogi dohodka pri načrtovanju potrošnje. Po tej hipotezi je potrošnja odvisna od permanentnega (trajnega) dohodka, torej dohodka v daljšem obdobju – če se dohodek poveča, posameznik ne ve, ali bo to povečanje trajno, zato se bo trajni dohodek povečal manj kot tekoči dohodek, nagnjenost k potrošnji iz tekočega dohodka pa bo manjša kot iz trajnega. Omenjali bomo tudi Halla (1978; gl. tudi op. 42), ki je v potrošno funkcijo vključil koncept racionalnih pričakovanj in trdil, da je potrošnja slučajna spremenljivka, saj sledi naključnim in nepričakovanim spremembam dohodka.

Eulerjeva enačba ponazarja, da je mejna stopnja substitucije med potrošnjo v tem letu in potrošnjo v prihodnjem letu enaka razmerju relativnih cen. Relativna cena je preprosto sedanja diskontirana vrednost enote prihodnje potrošnje. Matematično lahko model, v katerem želi potrošnik maksimirati koristnost potrošnje, zapišemo (Hall, 1987, str. 5–6):

$$E_t \sum_s \left(\frac{1}{1+\delta} \right)^s u(c_{t+s})$$

tako da

$$A_t = \sum_s \left(\frac{1}{1+r} \right)^s (c_{t+s} - w_{t+s})$$

Pri tem so:

E_t – pogoj matematičnega upanja za vse informacije v času t ,

δ – stopnja subjektivne časovne preference,

r – realna obrestna mera, konstantna v času,

$u()$ – funkcija koristnosti v enem časovnem obdobju, striktno konkavna,

c_t – potrošnja,

w_t – zaslužki iz vseh virov, brez varčevanja,

A_t – premoženje brez človeškega kapitala.

$$E_t u'(c_{t+1}) = \frac{(1+\delta)}{(1+r)} u'(c_t)$$

Eulerjeva enačba izraža enakost mejne stopnje substitucije in razmerja cen:⁴³

Tako je mejna koristnost potrošnje v naslednjem letu enaka mejni koristnosti letos, popravljeni za trend, povezan s konstantno stopnjo časovne preference (δ) in konstantno realno obrestno mero⁴⁴ (prav tam, str. 6). Rešitev Eulerjeve enačbe nakazuje, da gospodinjstva maksimirajo koristnost tako, da gladijo⁴⁵ potrošnjo v življenjskem obdobju. Kot izhaja iz hipoteze življenjskega cikla, si bodo sredstva za financiranje tekoče potrošnje izposojala, ko bo njihov dohodek nizek. V obdobju relativno visokega dohodka pa bodo gospodinjstva posojilo odplačala (oziroma povečevala svoje premoženje).

Opisani model se osredotoči na dejavnike izposojanja gospodinjstev na strani povpraševanja po posojilih (med katere lahko štejemo dohodek, obrestno mero, davčni sistem, lastništvo stanovanj; večino jih bomo opisali v posebnih poglavjih

Gospodinjstva gladijo potrošnjo skozi življenjski cikel – sposojajo si v obdobjih nizkega dohodka, v nasprotnem pa varčujejo

⁴² Z Eulerjevo enačbo je Hall v opis optimalnega potrošnikovega obnašanja vključil koncept racionalnih pričakovanj. Poenostavljeno lahko rečemo, da Eulerjeva enačba nakazuje, da bi se potrošnja morala gibati slučajnostno (angl. »random walk«), kar pomeni, da spremembe v potrošnji naj ne bi bile napovedljive. Empirična preizkušanja te predpostavke so pokazala, da je potrošnja zelo blizu slučajnostni spremenljivki, vendar imajo določene spremenljivke dovolj napovedne moči, da lahko hipotezo zavrnemo s standardnimi statističnimi preizkusi (Hall, 1987, str. 1).

⁴³ To enačbo bi lahko zapisali tudi kot:

$$u'(c_{t+1}) = \frac{(1+\delta)}{(1+r)} u'(c_t) + \varepsilon_t, \text{ pri čemer je } \varepsilon \text{ naključna spremenljivka, katere pričakovana vrednost v času } t \text{ je nič.}$$

⁴⁴ Debelle (2004, str. 2) ob zapisani isti enačbi poenostavi, da je mejna koristnost potrošnje (njena diskontirana vrednost) enaka stroškom medčasovne substitucije, torej realni obrestni meri.

⁴⁵ Glajenje potrošnje ne pomeni vzdrževanja potrošnje na konstantni ravni, ampak poskus gospodinjstev ohraniti mejno koristnost denarja konstantno v času, zaradi česar so njihovi izdatki lahko zelo različni. Potrošnjo lahko gospodinjstva gladijo v različnih časovnih frekvencah – v enem letu (visoka frekvenca), med posameznimi leti (srednja) in glede na svojo delovno obdobje (nizka frekvenca) (Browning in Crossley, 2001, str. 4). Z vidika življenjskega cikla to pomeni, da gospodinjstvo povprašuje po posojilih v obdobju, ko sta tekoči dohodek in likvidno premoženje premajhna, da bi zadostila željam po trošenju. To velja (tudi) za nakupe trajnih dobrin, ko se izdatek za potrošnjo in potrošnja dobrine same ne zgodita hkrati (Bertola in Hochguertel, 2005, str. 2).

***Gospodinjstva
si ne morejo
vedno
izposoditi,
kolikor bi si
želela***

***Večina gospo-
dinjstev se
srečuje z likvid-
nostnimi omeji-
tvami, pred-
vsem pri naku-
pu stanovanja,
ki je največji
izdatek
gospodinjstev***

***Likvidnostne
omejitve za
gospodinjstva so
se v razvitih
državah precej
sprostile***

pozneje) in predpostavlja, da je ponudba posojil povsem elastična. Toda na zadolženost gospodinjstev prav tako vplivajo značilnosti institucionalnega okolja na strani posojilodajalcev, pri tem pa predvsem tisti dejavniki, ki se nanašajo na (ne)možnost gospodinjstev, da si izposodijo toliko, kot je optimalno glede na teorijo življenjskega cikla. Zato v nadaljevanju namenjamo nekaj prostora tem t. i. likvidnostnim omejitvam, ki gospodinjstva omejujejo pri izposojanju.

4.1.1 Likvidnostne omejitve pri izposojanju gospodinjstev

Vključitev likvidnostnih omejitev v teorijo življenjskega cikla pomeni zaostritev predpostavke, da si lahko gospodinjstva izposodijo, kolikor želijo, ob upoštevanju svoje proračunske omejitve v celotnem življenjskem obdobju. Prisotnost likvidnostnih omejitev je dolgo veljala za največjo kršitev standardne teorije življenjskega cikla. Ena od najpogosteje uporabljenih sprememb standardnega modela, ki vključuje likvidnostne omejitve, je izvedena iz Hallovega razvijanja teorije življenjskega cikla (Debelle, 2004b, str. 4; povzeto po: Hall, 1978). Ta predpostavlja, da je del gospodinjstev (λ) pri zadolževanju na podlagi njihovih prihodnjih dohodkov in premoženja omejen ter je zaradi tega prisiljen trošiti iz tekočega dohodka.⁴⁶ λ naj bi bila večja v gospodarstvih, v katerih (Debelle, 2004b, str. 4; povzeto po: Japelli in Pagano, 1989):

- obstaja večja razlika med obrestnimi merami za posojila in depozite;
- se lahko s posojilom financira manjši delež nakupa (angl. »loan-to-valuation ratio«, v nadaljevanju LVR, gl. tudi str. 42–43);
- imajo manjši delež lastnikov stanovanj med mlajšim prebivalstvom.

Gospodinjstva si predvsem v zgodnjih obdobjih življenja (obdobje nizkega dohodka) niso sposobna izposoditi, kolikor bi želela. Predvsem se omejitve nanašajo na nakup stanovanja,⁴⁷ ki je največji posamezen izdatek gospodinjstev. Zato morajo gospodinjstva v zgodnjih obdobjih najemati stanovanja, saj jim to omogoča, da trošijo več stanovanjskih storitev, kot bi bilo mogoče, če bi stanovanje kupili z majhnimi privarčevanimi sredstvi in omejenim dostopom do posojila. Čez čas, ko dohodek in varčevanje gospodinjstev naraščata ter se z vidika posojilodajalca zmanjša negotovost glede prihodnjih dohodkov, se likvidnostne omejitve sprostijo in gospodinjstvo si lahko izposodi večji znesek, potreben za nakup stanovanja. S tega vidika se pojavi standardna negativna povezava med dolgom in starostjo gospodinjstva, ki jo omenja teorija življenjskega cikla.

4.1.1.1 Likvidnostne omejitve po deregulaciji finančnih trgov

Upoštevanje vključitve likvidnostnih omejitev v teorijo življenjskega cikla lahko pojasni, zakaj so spremembe v strukturi trga posojil imele tako velike posledice na zadolževanje gospodinjstev. Ob deregulaciji finančnih trgov v razvitih državah v osemdesetih letih prejšnjega stoletja (gl. tudi okvir 6) sta bili sicer časovna pojavnost in velikost sprememb po državah različni, vendar pa so te spremembe skupaj s padanjem obrestnih mer sprostile likvidnostne omejitve na izposojanje gospodinjstev. Velik del rasti pri zadolževanju gospodinjstev lahko pripišemo premiku iz prej podoptimalne ravni zadolženosti v obdobju pred finančno deregulacijo na novo

⁴⁶ To so t. i. »rule of thumb« potrošniki. Nekatera gospodinjstva so usmerjena v prihodnost in na podlagi tega izbirajo svojo potrošnjo optimalno, druga pa uporabljajo pravilo palca in trošijo skladno s tekočim dohodkom (ne akumulirajo ne premoženja ne dolga) (Murphy, 1999, str. 2; povzeto po: Campbell in Mankiw, 1990).

⁴⁷ Lahko bi rekli, da so likvidnostne omejitve največje prav pri nakupu stanovanja in so razlog za krivuljo v obliki narobe obrnjene črke U za dolg gospodinjstev (in tudi lastništvo stanovanj) v življenjskem obdobju, ki se pojavlja v mnogih državah.

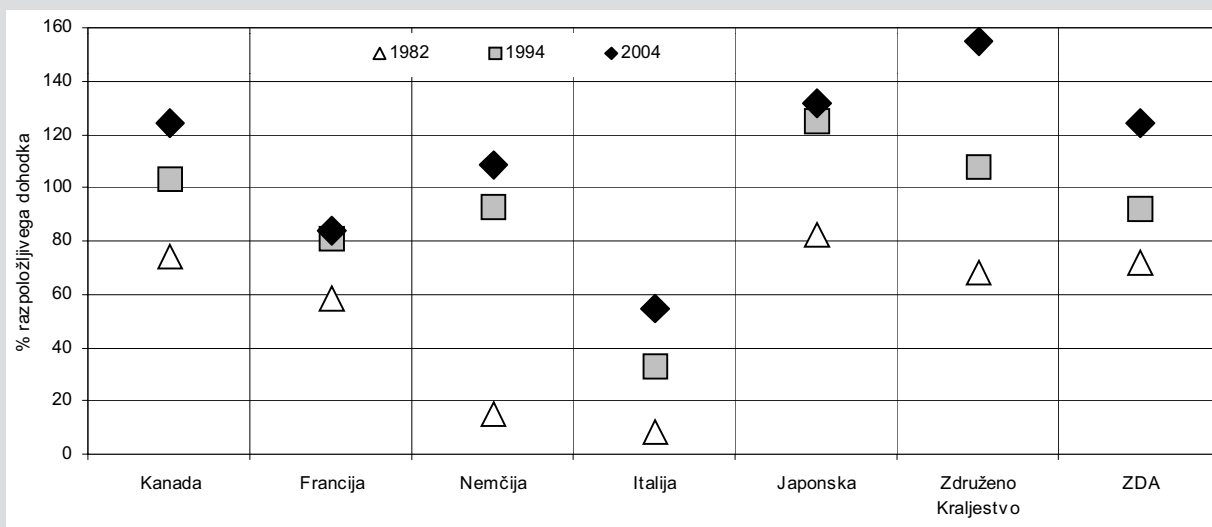
ravnotežje na višji ravni, na kateri so gospodinjstva manj likvidnostno omejena. Tako lahko bolje načrtujejo potrošnjo v življenjskem ciklu in lažje pridobijo potrebno posojilo, da si to omogočijo. Zaradi tega morda porast zadolženosti v zadnjih dveh desetletjih in pol ni toliko znak za alarm, kot je lahko pokazatelj optimalnih odločitev, ki jih sprejemajo gospodinjstva kot odgovor na zmanjšanje likvidnostnih omejitev (gl. tudi »Vzdržnost dolga ...« v okviru 6).

Okvir 6: Deregulacija finančnih trgov v 80-ih letih 20. stoletja in zadolženost gospodinjstev

Večje finančne in institucionalne spremembe v razvitih državah v osemdesetih letih prejšnjega stoletja so skupaj z liberalizacijo finančnih trgov ustvarile mnoge nove možnosti posojanja za finančni sektor; finančne institucije so lahko svoja sredstva začela posojali z veliko manj omejitvami kot prej (Prinsloo, 2002, str. 74). S tem so se sprostile likvidnostne omejitve za gospodinjstva, kar je omogočilo večjo akumulacijo dolga glede na njihov dohodek (gl. sliko 2). Spremembe so prav tako spodbudile finančne institucije k posojanju gospodinjstvom. Pred liberalizacijo je bilo namreč posojanje gospodinjstvom pod velikim nadzorom. Pod nadzorom (neposredno ali pa v obliki moralnega prepričevanja – angl. »moral suasion«) sta bila obseg posojanja finančnih institucij in tudi alokacija tega posojanja, poleg tega so na trgu posojil lahko sodelovale le nekatere finančne institucije. Hkrati z odpravo teh omejitev so se v mnogih državah sprostile tudi omejitve na vstop nerezidenčnih finančnih institucij na trg in omejitve glede dejavnosti, ki jih lahko opravljajo domače finančne institucije. To je povzročilo povečano konkurenco na trgu posojil, saj so finančne institucije iskale načine, kako si zagotoviti ali obdržati določeni tržni delež.

Povečano zadolževanje bi lahko pripisali tudi spreminjanju odnosa do izposojanja oziroma dolga kot takega ter finančnim novostim. Dolgo je veljalo prepričanje, da izposojanje zaradi potrošnje ni modro in vodi do negativnih posledic tako za posojilojemalca kot tudi posojilodajalca. Na sprostitev te omejitve, ki je prav tako preprečevala finančnim institucijam, da bi imele večjo vlogo pri zadolževanju prebivalstva, sta vplivala dva dejavnika: koncept časovne preference in vidno povečanje dohodka na prebivalca. Koncept časovne preference se nanaša na povečano željo potrošnikov, da bi v sedanjosti potrošili več kot znaša njihov dohodek. Gre za željo po alokaciji potrošnje skozi življenjsko obdobje tako, da bo prinašala posamezniku največje zadovoljstvo (oziroma korist) (gl. Model življenjskega cikla). Potrošniki si želijo dokaj enakomerne potrošnje skozi čas, medtem ko se njihov dohodek spreminja, zaradi česar si izposojajo. To pa si lahko privoščijo, če

Slika 2: Gibanje zadolženosti po državah v izbranih letih

Vir: Economic Outlook (1995, 2006).

Opombe: Podatki zajemajo gospodinjstva in NPISG, za leto 1982 pa samo gospodinjstva in zasebna nekorporativna podjetja. Podatki kažejo delež obveznosti gospodinjstev (konec obdobja) v razpoložljivem dohodku (v %). Za Nemčijo med obveznostmi za leto 1982 niso upoštevane hipoteke (ocenjuje se, da bi se delež obveznosti v razpoložljivem dohodku ob upoštevanju hipotek povečal za okoli 0,7 odstotne točke). Glede na razmeroma dolgo obdobje opazovanja je v tem času prihajalo tudi do nekaterih metodoloških sprememb. Vrednosti od leta 1994 pa so večinoma že usklajene z metodologijo SNA 1993.

vedo, da bosta dohodek in akumulirano premoženje zadoščala za poplačilo dolga, s katerim so si povečali kupno moč v predhodnih obdobjih. Tako je povečanje dohodka drugi ključni dejavnik rasti zadolževanja gospodinjstev. Razlog za rast dolga gospodinjstev naj bi bile tudi finančne inovacije; med nizko-tehnološke finančne novosti lahko štejemo plačila na obroke, kreditne pisarne in standardizacijo pogojev sposojanja; med visoko-tehnološke pa preverjanje kreditne sposobnosti posojiljemalcev, avtomatizirano odobravanje posojil in listninenje (Mote in Nolle, 2005, str. 52-53).

Vzdržnost dolga gospodinjstev – vzroki neodplačevanja posojil

Tudi raziskava ECB (Rinaldi in Sanchis-Arellano, 2006) se sprašuje ali gre pri povečanju dolga gospodinjstev za premik k novemu ravnotežju ali pa za bolj tvegan finančni položaj gospodinjstev oziroma njihovo finančno šibkost, ki bi lahko ogrozila makroekonomsko in finančno stabilnost. Študija analizira empirični model za slaba posojila (tu opredeljena kot dolgovi iz posojil, ki zamujajo vsaj tri mesece), ki naj bi bil najboljši pokazatelj (trenutno na voljo) finančne šibkosti gospodinjstev. Model je izveden iz teorije življenjskega cikla in vključuje možnost zaostajanja s plačili. Model nakazuje, da je na dolgi rok povečanje zadolženosti glede na dohodek povezano z več zamudami pri odplačilu dolga. Če pa se ob povečanju dolga poveča tudi dohodek, je negativni učinek višjega dolga več kot izničen. To pomeni, da povečanje razpoložljivega dohodka omogoča relativno višje povečanje razmerja med dolgom in dohodkom, povezanim z enakim deležem zamud pri plačilih. Prav tako je pri tem pomemben dejavnik monetarno okolje, saj naraščajoča inflacija in višje obrestne mere za izposojanje poslabšujejo finančni položaj gospodinjstev. Te učinke pa je na kratek rok težko zaznati, saj se popolni prenos šokov v modelu pokaže šele po dveh letih in pol. Poleg tega naj bi na kratki rok vloga finančnega in stanovanjskega premoženja potrjevala idejo, da je premoženje uporabljeno kot blažilec ob morebitnih nepričakovanih šokih. Na eni strani ima manj likvidno stanovanjsko premoženje v primerjavi s finančnim premoženjem majhno vlogo pri zmanjševanju finančne stiske gospodinjstva, na drugi strani pa njegova vloga niti ni tako zanemarljiva, saj je poroštvo lahko uporabljeno za premostitev težav, ki nastanejo pri asimetriji informacij (gl. tudi str. 30). Raziskava obravnava sedem držav evrskega območja in ugotavlja, da so razlike med njimi (ki se nanašajo na institucionalno okolje in strukturne dejavnike na strani ponudbe, ki so ključni pri določanju stabilnosti finančnega sistema in s tem ravnotežne ravni zadolženosti gospodinjstev) zelo pomembne in na splošno poslabšujejo finančno stanje gospodinjstev.

Institucionalno okolje vpliva na raven zadolženosti

Kljub deregulaciji finančnih trgov pa še vedno obstajajo nekateri institucionalni dejavniki trga posojil (pretežno se nanašajo na stanovanjska posojila), zaradi katerih se posamezna gospodinjstva srečujejo z likvidnostnimi omejitvami.⁴⁸ Finančne institucije v mnogih državah omejujejo gospodinjstva pri izposojanju, s tem da določijo največji delež razpoložljivega dohodka, ki ga gospodinjstvo lahko nameni za servisiranje dolga. Poleg tega pa lahko določijo še najvišjo vrednost nakupa, ki se lahko financira s posojilom (LVR).⁴⁹ Tako lahko tekoča raven dohodka in akumulirano varčevanje še vedno omejujeta gospodinjstva pri zadolževanju.

Naštete oblike finančnih omejitev lahko združimo v spodnji enačbi:

$$L_t = \min \left\{ \frac{\delta}{1-\delta} D_t, \frac{zY_t}{i_t} \right\}$$

⁴⁸ Te značilnosti trga posojil naj bi bile po mnenju avtorjev Japellija in Pagana (1989) posledica kreditnega racioniranja s strani finančnih institucij; s tem sta povezala likvidnostne omejitve z institucionalnimi značilnostmi trga posojil. Carroll (2001) pa se s tem načinom določanja likvidnostno omejenih gospodinjstev ne strinja; razvil je model, pri katerem so se pokazale vzporednice med likvidnostnimi omejitvami in previdnostnim varčevanjem. O tem piše tudi Deaton (1989; 1992, str. 212–213). V praksi pa likvidnostne omejitve preverja raziskava: Crook, J., in Hochguertel, S. (2006). Household debt and credit constraints: comparative micro evidence from four OECD countries. Preliminary. Edinburgh, Amsterdam: University of Edinburgh, VU University Amsterdam.

⁴⁹ Da bi gospodinjstva dosegla višji LVR, lahko posojilo zavarujejo s hipoteko ali pristanejo na višje obrestne mere.

Pri tem so:

L_t – maksimalni znesek posojila,

δ – LVR (razmerje »loan-to-valuation«, gl. besedilo),

D_t – privarčevana sredstva gospodinjstva za nakup stanovanja v času t ,

Z – delež Y , ki ga posojilo ne sme preseči,

Y_t – razpoložljivi dohodek gospodinjstev v času t ,

i_t – nominalna obrestna mera.

Najvišji znesek posojila, ki ga gospodinjstvo lahko najame, je po zgornji enačbi določen z varčevanjem⁵⁰ in sposobnostjo odplačevati posojilo iz tekočega dohodka. Taka oblika likvidnostne omejitve nakazuje, da je zadolženost prebivalstva po posameznih državah različna tudi zaradi drugačne institucionalne strukture finančnih trgov (kar smo že omenili ob navedbi dveh omejitev pri izposojanju gospodinjstev).

Na eni strani gospodinjstva omejujejo likvidnostne omejitve, na drugi strani pa je njihovo zadolževanje odvisno tudi od stroškov izposojanja, ki lahko izhajajo iz treh različnih dejavnikov:

- gibanja realnih obrestnih mer;
- sprememb v razliki med obrestno mero za izposojanje in stroški financiranja (angl. »funding costs«) finančnih institucij, ki so lahko posledica povečane konkurence na trgu posojil za prebivalstvo;
- sprememb inflacijske premije.

Na zadolženost pomembno vpliva tudi inflacija, saj je vsaj posredno vključena v vse tri navedene dejavnike stroškov izposojanja. Vzemimo primer zmanjševanja inflacije (ki je aktualen tudi za Slovenijo), pri katerem se zadolženost poveča zaradi dveh razlogov:

- povezava omejitve za servisiranje dolga z nižjimi nominalnimi obrestnimi merami omogoči gospodinjstvom, da si izposodijo več, saj padec v inflaciji sprosti likvidnostno omejitev; gre tudi za znižanje stroškov izposojanja, s tem pa je izposojanje omogočeno več gospodinjstvom in/ali se poveča dolg posameznega gospodinjstva;
- ker nižja inflacija pomeni nižjo nominalno rast dohodka, nominalna vrednost dolga pa se v življenjskem obdobju posojila zmanjšuje počasneje, kot bi se ob višji inflaciji, se agregatno razmerje med dolgom in dohodkom večja. To razmerje in koeficient servisiranja dolga ne bosta padala tako hitro kot prej v okolju z visoko inflacijo (realna vrednost dolga, fiksirana v nominalnih vrednostih, se ne bo zmanjševala tako hitro kot pri višji inflaciji) in gospodinjstva bodo morda v poznejših letih odplačevanja posojila presenečena, koliko dohodka morajo še zmeraj nameniti za servisiranje dolga, s tem pa obstaja tudi možnost, da bodo morala trošiti manj, kot pa bi želela.⁵¹

Višje razmerje med dolgom in dohodkom pomeni večjo občutljivost sektorja gospodinjstev za šoke. Ne samo da so gospodinjstva bolj izpostavljena tveganjem (izhajajočim iz sprememb dejavnikov, ki vplivajo na njihovo zadolženost), kot so bila v preteklosti (v okolju z višjo inflacijo in reguliranimi finančnimi trgi), ampak so izpostavljena tudi dlje časa (tudi zaradi večjih možnosti dolgoročnega zadolževanja). Sprostitev likvidnostnih omejitev in povečana zadolženost pomenita, da je potrošnja gospodinjstev (in s tem celotno gospodarstvo) bolj občutljiva za pričakovanja gospodinjstev o prihodnjem dohodku, cenah stanovanj in obrestnih merah. Na

*Višina posojila
bo odvisna od
privarčevanih
sredstev in
dohodka*

*Višja
zadolženost
pomeni večjo
občutljivost
gospodinjstev
na šoke*

⁵⁰ Če gospodinjstvo ne more najeti posojila za celotno vrednost nakupa, mora preostala sredstva pridobiti drugje, npr. iz prihrankov.

⁵¹ To je morda lahko ob visokem zadolževanju v zadnjih letih, tudi zaradi padca obrestnih mer, aktualno za Slovenijo (gl. pogl. 5).

občutljivost gospodinjstev bo pomembno vplivala tudi porazdelitev dolga. O tem bomo govorili v naslednjem poglavju, ki ga sicer začinjamo s povezavo med potrošnjo in zadolževanjem gospodinjstev, saj so zadolževanje, zadolženost in tudi sama sposobnost gospodinjstev servisirati dolg povezani z njihovo potrošnjo.

4.2 Vplivi makroekonomskega okolja na zadolženost in zadolževanje gospodinjstev

4.2.1 Potrošnja gospodinjstev in zadolževanje

Kot izhaja iz prejšnjega poglavja, teorija življenjskega cikla (in tudi teorija permanentnega dohodka) predpostavlja, da je potrošnja odvisna od pričakovanih dohodkov v življenjskem obdobju, ki jih sestavljajo dohodki iz dela in dohodki iz premoženja. Da bi potrošniki kljub nihanju svojih dohodkov v različnih obdobjih maksimirali koristnost, gladijo potrošnjo skozi čas. To jim omogoča zadolževanje. V nadaljevanju povzemamo ugotovitve nekaterih študij (pretežno ameriških avtorjev) o povezavi med potrošnjo in zadolževanjem gospodinjstev.

Bishopova (2001) v svoji študiji navaja, da je do potrošniškega buma v ZDA v letih 1997–1998 prišlo zaradi razmaha posojil. Posamezniki naj bi najemali posojila predvsem v obdobju, ko so bolj optimistični glede prihodnosti. Ker so posojilodajalci pripravljene posojati, potrošniki porabljajo denar, ki ga trenutno še nimajo. Povečevanje zadolževanja naj bi bilo vzdržno le med nepretrgano gospodarsko ekspanzijo. Medtem ko sta Ando in Modigliani trdila, da je potrošnja odvisna od tekočega razpoložljivega dohodka, prihodnjega dohodka in premoženja, pa Bishopova postavi hipotezo, da si ljudje izposojajo na podlagi premoženja in zaupanja v gospodarstvo. Za merjenje prihodnjega dohodka je Modigliani kot približek uporabil tekoči razpoložljivi dohodek, avtorica pa navaja dva druga približka – neplačan dolg iz potrošniških posojil in tekoče neto premoženje. Večje je neto premoženje gospodinjstva, več si gospodinjstvo lahko izposodi in več lahko porabi. Tako naj bi bila posojila bolj povezana (odvisna od) z neto premoženjem kot pa potrošnjo. Njena hipoteza je bila, da bo koeficient neto premoženja višji pri posojilih kot pri potrošnji. Sestavila je model, pri katerem je trošenje iz naslova posojil odvisno od obrestne mere, neto premoženja in zaupanja potrošnikov, in ugotovila, da ima neto premoženje res največji vpliv na kreditno trošenje, to pa na potrošnjo (v potrošni funkciji, kjer je upoštevala tudi neplačan dolg iz potrošniških posojil, pa spremenljivka neto premoženje ni bila statistično značilna).

Malo je empiričnih študij, ki bi dokazovale, da visoko breme dolga kratkoročno vpliva na zmanjšanje potrošnje. Lahko pa visoko breme servisiranja dolga povzroči, da je potrošnja bolj občutljiva za spremembe v dohodku (Maki, 2000). Visoka zadolženost kot taka še ne pomeni zmanjšanja potrošnje. Ko gospodinjstva ugotovijo, da so bila njihova pričakovanja glede prihodnjega dohodka, na katerem je temeljilo izposojanje, prevelika in se jim dolg zdi previsok, pa se potrošnja lahko zmanjša (prav tam). Podobno hipotezo je postavil tudi McCarthy (1997). Gospodinjstva, ki so se preveč zadolževala in so postala bolj občutljiva za različna tveganja, se bodo odločila, da to tveganje zmanjšajo z odplačili dolga, in bodo zaradi tega zmanjšala potrošnjo. Vendar pa njegova alternativna hipoteza govori o tem, da se bodo gospodinjstva zadolževala, ker pričakujejo višje dohodke. Tudi če dohodki kratkoročno začnejo padati, se še naprej zadolžujejo, da vzdržujejo potrošnjo. Njegov model je pokazal, da je malo možnosti, da bo dolg sprožil zmanjšanje potrošnje.

Povezava med zadolženostjo in potrošnjo ni popolnoma enoznačna

Posojila se najemajo v času optimističnih pričakovanj glede prihodnosti

Premoženje naj bi imelo večji vpliv na kreditiranje kot pa na potrošnjo

Na kratki rok naj visoka zadolženost ne bi vplivala na trošenje

Ugotovil je tudi, da nepričakovano⁵² povečanje dolga v nekem obdobju pomeni povečano trošenje za trajne dobrine in nasprotno, večje nepričakovano trošenje v določenem obdobju bo v naslednjih povzročilo povečanje dolga. Prav tako ugotavlja, da je vzrok za morebitno nižjo rast trošenja prej šibka rast dohodka kot pa visok dolg gospodinjstev.

Murphy (1999) pa navaja, da je mera servisiranja dolga koristna pri napovedovanju rasti potrošnje. Za obdobje 1960–1997 je za ZDA odkril negativno povezavo med koeficientom servisiranja dolga in prihodnjim trošenjem. Učinek je statistično značilen za trošenje trajnih dobrin in storitev, ne pa tudi za nakupe netrajnih dobrin.

Murray (1997) opozarja, da moramo, preden lahko sklepamo o povezavi dolga z nižjim trošenjem (ugotavlja, da se je v zadnjih desetletjih v ZDA dolg povečeval ciklično okoli naraščajoče trendne ravni), upoštevati vse omejitve uporabljene mere zadolženosti (gl. pogl. 2.2). Iz omenjenih študij torej izhaja, da ni nujno, da bodo zadolžena gospodinjstva zaradi odplačevanja dolga trošila manj. Pomembno vlogo imata pri tem porazdelitev dolga med gospodinjstvi in ročnost dolga. To pomeni, da bo višji (dolgoročni) dolg na gospodinjstvo, ki izhaja pretežno iz trošenja za trajne dobrine, bolj vplival na zmanjšanje potrošnje.

4.2.2 Spremembe dohodka gospodinjstev in zadolženost

Pri obravnavi vpliva sprememb dohodka na zadolževanje gospodinjstev bomo navedli dva dejavnika, in sicer brezposelnost kot negativni šok, ki povzroči zmanjšanje dohodka in poslabšuje sposobnost gospodinjstev za odplačevanje dolga, ter na drugi strani pričakovanja gospodinjstev o povečanju prihodnjega dohodka, ki lahko spodbudi zadolževanje gospodinjstev na podlagi dohodka, ki ga še nimajo. Če ta pričakovanja niso izpolnjena, ima lahko gospodinjstvo pri odplačevanju dolga težave.

4.1.1.2 Brezposelnost in zmanjšanje dohodka

Brezposelnost je največji in najvidnejši negativni šok, ki vpliva na dohodek gospodinjstev. Je vzrok za znižanje dohodka v sedanosti in (pogosto) tudi v prihodnosti. Večja zadolženost in s tem višje potrebno odplačevanje dolga bosta povečala občutljivost gospodinjstev za povečanje brezposelnosti in okrepila vplive katerega koli negativnega šoka, ki je privedel do brezposelnosti. Gospodinjstva bodo težje plačevala svoje mesečne obveznosti iz posojila in večja verjetnost je, da bodo z odplačili tudi zamujala. To lahko privede do prodaje premoženja v stiski (kar poveča verjetnost za padanje cen stanovanj), s tem pa se pojavi tudi možnost za pojav negativnega premoženja (ko obveznosti gospodinjstva presežejo premoženje). Tak razvoj dogodkov bo še manj zaželen, če je že sam šok, ki je povzročil povečanje brezposelnosti, povzročil pritisk na zmanjševanje cen stanovanj (gl. pogl. 4.2.4). Finančne težave gospodinjstva bodo še večje, če bo povečanje brezposelnosti združeno s pojavom višjih obrestnih mer.

Posledice tega negativnega šoka pa zmanjšuje sprostitev likvidnostnih omejitev (kot smo že omenili, se je to zgodilo zaradi deregulacije finančnih trgov in znižanja obrestnih mer), saj so gospodinjstva zdaj sposobnejša prilagajati potrošnjo tudi v obdobjih začasno nižjega dohodka. Toda na drugi strani je zmožnost prilagajanja

*Najpogostejši
vzrok za
zmanjšanje
dohodka je
brezposelnost*

⁵² Model simulira, kako nepričakovan porast (šok) določene spremenljivke v prvem obdobju vpliva na vse spremenljivke modela v času (simulacije so znane pod imenom impulzivne odzivne funkcije – angl. »impulse response functions«); uporabljene spremenljivke so premoženje, dolg, izdatki za netrajne dobrine in storitve ter izdatki za trajne dobrine.

Pričakovanja o višjem dohodku v prihodnosti lahko povečajo cene stanovanj

Učinek obrestnih mer na potrošnje in zadolženost ni povsem jasen

Spremembe obrestnih mer bodo prizadele večji del gospodinjstev

Fiksne in spremenljive obrestne mere različno vplivajo na tveganje za večjo zadolženost

potrošnje pretežno omejena na tista zadolžena gospodinjstva, ki imajo na voljo še prosta sredstva za poročstvo v obliki lastnega stanovanja in že obstoječo kreditno linijo za stanovanjsko posojilo. Dostopnost do teh finančnih produktov se veča, vendar njihova uporaba še vedno ni zelo razširjena. Na splošno še vedno velja, da si mnoga gospodinjstva med brezposelnostjo ne morejo izposoditi sredstev za prilagajanje (glajenje) potrošnje.

4.2.2.2 Pričakovanja gospodinjstev glede prihodnjega dohodka

Sprostitev likvidnostnih omejitev pomeni tudi večjo zmožnost izposojanja gospodinjstev za financiranje višje ravni potrošnje v obdobju povečanih pričakovanj glede prihodnjega dohodka. Ta pričakovanja lahko povečajo cene stanovanj, kar bi za lastnike stanovanj pomenilo, da bi si bili zmožni izposoditi več nasproti povečanemu premoženju in s tem financirati dodatno potrošnjo (gl. pogl. 4.2.4 in okvir 7). Ob preveč optimističnih pričakovanjih gospodinjstev glede prihodnjega dohodka lahko gospodinjstva najamejo več dolga, kot ga bodo v prihodnosti zmožna odplačati, kar lahko zaradi posledično zmanjšanega trošenja zmanjšuje gospodarsko rast oziroma se ob upočasnevanju gospodarske rasti ta proces še pospeši.

4.2.3 Spremembe obrestnih mer in zadolženost gospodinjstev

Učinek spremembe obrestnih mer na zadolženost ni povsem jasen, saj je odvisen od relativne velikosti dohodkovnega in substitucijskega učinka, ki ju taka sprememba povzroči.⁵³ Vpliv obrestnih mer na zadolženost gospodinjstev je odvisen tudi od tega, v kateri fazi življenjskega cikla so (ali so neto izposojevalci – starejša gospodinjstva ali neto izposojevalci – mlajša gospodinjstva, na katera bo bolj vplivala možnost cenejšega zadolževanja). Tako na primer padec realnih obrestnih mer zmanjšuje donos na premoženje, vendar hkrati zmanjšuje stroške izposojanja in zvišuje sedanjo vrednost prihodnjih dohodkov.

Spremembe obrestnih mer prizadenejo veliko večji delež gospodinjstev kot brezposelnost. Občutljivost gospodinjstev za spremembo obrestnih mer pa je odvisna od dveh dejavnikov:

- od tega, ali so obrestne mere za posojila fiksne ali spremenljive (večinoma se na dolg na kreditnih karticah plačujejo obresti po spremenljivi obrestni meri, medtem ko se obrestna mera za hipotekarna posojila po državah določa različno⁵⁴), in
- pričakovanih (anticipiranih) sprememb obrestnih mer ob najetju posojila.

4.2.3.1 Vpliv spremembe spremenljivih in fiksnih obrestnih mer⁵⁵

Občutljivost sektorja gospodinjstev za spremembe obrestnih mer je odvisna od tega, ali so obrestne mere za posojila fiksne ali spremenljive. Ta značilnost posojil vpliva na lokacijo obrestnega tveganja v gospodarstvu – določa, kateri subjekti so najbolj izpostavljeni spremembam obrestnih mer (ali so to gospodinjstva, finančni posredniki ali pokojninski skladi).

⁵³ Ko govorimo o vplivu obrestnih mer na zadolženost, bi morali upoštevati tudi razvitost posameznega bančnega sistema in raznovrstnost ponudbe bančnih produktov, s čimer pa se tu ne ukvarjamo.

⁵⁴ O izbiri med fiksnimi in spremenljivimi obrestnimi merami na hipotekarna posojila glej raziskavo: Paiella, M., in Pozzol, A. F. (2006). Mortgage Lending and the Choice Between Fixed and Adjustable Rate. Rome: Bank of Italy, Università degli Studi del Molise and Ente Luigi Einaudi.

⁵⁵ Gl. tudi pogl. 4.2.3.2.

Gospodinjstva, ki imajo najeta posojila s spremenljivo obrestno mero, so bolj izpostavljena tveganju spremembe obrestnih mer⁵⁶ kot tista s posojili s fiksno obrestno mero. V državah s fiksnimi obrestnimi merami pa so tveganju bolj izpostavljene finančne institucije oziroma končni upniki (imetniki sekuritiziranega hipotekarnega posojila). Teoretično bi morale imeti v teh državah spremembe referenčne obrestne mere (angl. »policy interest rate«)⁵⁷ majhen vpliv na hipotekarna posojila.

V državah z večinoma spremenljivo obrestno mero so posledice višje zadolženosti gospodinjstev lahko mnogo večje. Spremenljive obrestne mere so bolj povezane z referenčno obrestno mero in se pogosto spreminjajo v skladu z njo v razmerju ena proti ena. Tu so gospodinjstva neposredno izpostavljena tveganju spremembe obrestnih mer, medtem pa lahko finančne institucije posledično nosijo večje kreditno tveganje. V teh državah ima monetarna politika zaradi izpostavljenosti gospodinjstev obrestnemu tveganju večji vpliv na gospodinjstva. Gospodinjstva so na gibanje obrestnih mer občutljiva v obeh smereh, tako za njihovo padanje kot za rast. Obseg vplivnosti monetarne politike se bo zmanjševal odvisno od tega, koliko bodo gospodinjstva spremenljivo obrestno mero štela kot fiksno in koliko bodo obrestne mere ostale v predvidenih okvirih v času najetja posojila.

4.2.3.2 Vpliv (ne)pričakovanih sprememb obrestnih mer

Posledice večje izpostavljenosti tveganju povečanja obrestnih mer bodo odvisne tudi od tega, koliko je bila ta sprememba predvidena (anticipirana) ob najetju posojila, ali so spremembo obrestnih mer gospodinjstva dojela kot gibanje, usklajeno z normalnim gospodarskim ciklom, ali pa se je medtem spremenil obrestni režimi, vključno z nominalno terminsko strukturo obrestnih mer (na primer prehod iz visokega v nizko obrestno okolje).

Vpliv sprememb obrestnih mer bo vplival na gospodinjstva v delu, v katerem bodo ta štela obrestno mero v obdobju odplačevanja posojila za fiksno in kadar sprememba ni bila predvidena. Ob predvidenih spremembah pa bi na primer gospodinjstva, ko bi bila obrestna mera v ciklu na svojem minimumu, racionalno varčevala del začasno zmanjšanih odplačil posojila. S tem sprememba obrestnih mer ne bi vplivala na njihovo potrošnjo. Torej bi gospodinjstva s previdnostnim varčevanjem ublažila posledice poznejših višjih obrestnih mer. Kadar pa je posojilno pogodbo mogoče oblikovati tako, bi se gospodinjstva lahko odločila, da obdržijo mesečna odplačila posojil na konstantni ravni, tako da bi odplačevala glavnico hitreje, kot bi bilo to potrebno. Taka predplačila posojil, ki nastanejo ob nižjih ravneh obrestnih mer, bi omogočila gospodinjstvom konstantna odplačila posojil tudi ob povečanju obrestnih mer, kar bi spet zmanjševalo vpliv spremembe obrestnih mer na potrošnjo.

Če gre za zmanjšanje obrestnih mer, ki ga gospodinjstva dojemajo kot stalno, lahko povečajo izposojanje in/ali povečajo potrošnjo. Če pa gre za dvig obrestnih mer, ki se dojemata kot stalen, bo ta vplival samo na tiste posojilojemalce, katerih odplačila posojil so na ravni minimalnih zahtevanih odplačil. Brez previdnostnega varčevanja oziroma prej omenjenih predplačil se bo povečanje obrestnih mer neposredno prelilo v višja odplačila posojil in zmanjšalo trošenje (višja odplačila bi se lahko financirala tudi iz premoženja ali z zmanjšanjem varčevanja) teh gospodinjstev verjetno za vso

Kako bodo obrestne mere vplivale na zadolženost bo odvisno tudi od tega, ali je sprememba obrestnih mer bila pričakovana

Previdnostno varčevanje in predplačila posojil lahko ublažijo negativne posledice višjih obrestnih mer

⁵⁶ Posledično pa lahko (zaradi finančne nediscipline gospodinjstev) finančne institucije nosijo še večje breme in so tako lahko bolj, čeprav posredno, izpostavljene tveganju.

⁵⁷ Obrestna mera za izposojanje naj bi bila močno povezana z gibanjem dolgoročnih obrestnih mer, zaradi česar se pričakuje, naj bi med odplačevanjem hipotekarnega posojila prevladovala povprečna referenčna obrestna mera.

S »call« opcijo lahko gospodinjstva refinancirajo posojilo v primeru nižjih obrestnih mer

Stanovanja so lahko velik izdatek, lahko pa tudi poročilo za sposojanje

vrednost dodatnih odplačil posojila. Ob nadaljnjem naraščanju obrestnih mer se učinek predplačil za vedno več tistih gospodinjstev, ki so previdnostno varčevala oziroma plačevala višje zneske obrokov za posojila od zahtevanih, izničuje, kar se spet lahko kaže v zmanjšanju potrošnje (ali pa je gospodinjstvo enostavno bolj zadolženo).

Sprememba režima obrestnih mer bo imela asimetrične učinke na gospodinjstva, ki imajo posojila s fiksnimi obrestnimi merami.⁵⁸ Če gre za spremembo obrestnih mer navzdol, lahko posojilojemalci, ki imajo to možnost, izkoristijo svojo »call opcijo«,⁵⁹ ki je vključena v hipotekarno posojilo, in si s tem omogočijo refinanciranje posojila po nižji obrestni meri. Ker se tako zmanjšajo mesečne obveznosti iz posojila, imajo gospodinjstva na voljo več sredstev za druge namene (na primer za potrošnjo). Če gre za povečanje obrestnih mer, bodo dolžniki s posojili s fiksno obrestno mero pred tem zavarovani, na slabšem pa bodo novi posojilojemalci (vendar naj bi obseg novonajetih posojil po novi obrestni meri le malo vplival na agregatni dolg gospodinjstev).

Osredotočili smo se na gospodinjstva, ki imajo dolg. Naj še omenimo, da bodo učinki na gospodinjstva, ki so neto posojilodajalci, nasprotni – rast obrestnih mer bo povečala donose na njihovo premoženje. Agregatni učinek bo torej odvisen od porazdelitve neto dolžnikov in neto upnikov med gospodinjstvi v gospodarstvu ter od tega, kako se mejne nagnjenosti k potrošnji spreminjajo med skupinami gospodinjstev z različnimi neto položaji.

4.2.4 Spremembe cen stanovanj⁶⁰

Pri razširitvi modela življenjskega cikla z likvidnostno omejitvijo lahko razpravljamo tudi o vplivih spremembe cen stanovanj na povečano zadolževanje gospodinjstev in s tem o vplivu spremembe vrednosti premoženja gospodinjstev na potrošnjo, saj

⁵⁸ Obrestno tveganje je prav tako kot pri refinanciranju posojil s call opcijo večje na strani finančnih institucij; gl. tudi op. 59.

⁵⁹ V nekaterih državah imajo namreč posojilojemalci možnost v hipotekarno posojilo vključiti call opcijo (seveda za plačilo). Nepričakovano povečanje obrestnih mer pa lahko ima večji (kot na gospodinjstva s fiksnimi obrestnimi merami za posojila) vpliv na finančne institucije, še posebej, če se to zgodi po obdobju refinanciranja posojil (z omenjeno call opcijo) gospodinjstev po nižjih obrestnih merah. Tako obrestno tveganje bolj bremeni finančne institucije kot gospodinjstva. Večja sekuritizacija (listninjenje) hipotekarnih posojil pomeni, da so tudi finančne institucije lahko varne pred povečanjem obrestnih mer. Končni imetniki sekuritiziranega produkta, ki so večinoma pokojninski skladi, pa so tako tveganjem najbolj izpostavljeni. Toda tudi ti se lahko zavarujejo, tako da v tem primeru tveganje ostaja na strani podpisnika opcije za obrestno mero (angl. »interest rate option«). Kljub temu pa del prenosa tega tveganja z gospodinjstev na finančne ustanove na koncu nosijo gospodinjstva kot njihovi delničarji oziroma skozi vrednost pokojninskih skladov. Ker so tako tveganju gospodinjstva izpostavljena manj neposredno, se bo morebiti tudi potrošnja prilagajala bolj postopoma, kot bi se, če bi bila tveganju izpostavljena neposredno.

⁶⁰ Ker je tema zelo zanimiva in aktualna, navajamo nekaj raziskav o povezavi med zadolženostjo gospodinjstev in dogajanjem na stanovanjskem trgu ter tudi potrošnjo:

- Andersen, P., in Kennedy, N. (1994). Household saving and real house prices: an international perspective. BIS Working Papers, no. 20;
- Bajari, P., Benkard, L., in Krainer, J. (2003). House prices and consumer welfare. Working Paper 9783. Cambridge: National Bureau of Economic Research;
- Belsky, E., in Prakken, J. (2004). Housing Wealth Effects: Housing's Impact on Wealth Accumulation, Wealth Distribution and Consumer Spending. London: Harvard University, Joint Center for Housing Studies;
- Benito, A., in Mumtaz, H. (2005). Consumption excess sensitivity, liquidity constraints and the role of housing. London: Bank of England;
- Case, K., in Shiller, R. (1989). The efficiency of the market for single homes. *American Economic Review*, vol. 79, 125–37;
- Housing, Consumption and EMU. (2003). London: HM Treasury;
- Nickell, S. (2004). Household Debt, House Prices and Consumption Growth. London: Bank of England;
- Ortalo-Magne, F., in Rady, S. (1998). Housing Market Fluctuations and a Life-cycle Economy with Credit Constraints. London, Standfort: London School of Economics and CEPR; Standford University;
- Sheiner, L. (1995). Housing prices and the savings of renters. *Journal of Urban Economics*, vol. 38(1), 94–125;
- Skinner, J. (1994). Housing and saving in the United States, poglavje 8 v Noguchi, Y., in Poterba, J. (ur.), *Housing markets in the United States and Japan*. Chicago: University of Chicago Press.

večja zadolženost gospodinjstev in višji delež lastnikov stanovanj⁶¹ v gospodarstvu pomenita, da je sektor gospodinjstev bolj izpostavljen spremembam cen stanovanj. V razvitih državah je stanovanjsko premoženje največja kategorija premoženja gospodinjstev, zato vpliv sprememb cen stanovanj na zadolženost nikakor ni zanemarljiv.

4.2.4.1 Zmanjšanje cen stanovanj

Učinek zmanjšanja cen stanovanj je težko opredeliti, saj je odvisen od okolja, v katerem se pojavi znižanje cen. Višja raven dolga gospodinjstev je lahko velik makroekonomski in finančni problem predvsem v delu, v katerem padec cen stanovanj povzroči zmanjšanje premoženja oziroma negativno premoženje.⁶² Ker stanovanjsko premoženje zajema največji del premoženja gospodinjstev, se z zniževanjem cen precej znižuje tudi celotno premoženje gospodinjstev, hkrati pa tudi vrednost (in možnost) poroštva za posojilo.

Kljub temu ni nujno, da se bo finančni položaj gospodinjstev ob znižanju cen stanovanj poslabšal, saj je to predvsem odvisno od sposobnosti gospodinjstva odplačevati posojilo. To pa je nadalje odvisno od obrestne mere in dohodka, ne pa toliko od vrednosti stanovanja samega. Zdi se, da bi bila v razmerah nižjih obrestnih mer nizko zaupanje potrošnikov in zmanjšano trošenje glavna posledica padca cen stanovanj, položaj pa bi lahko poslabšal nasprotni proces v izvzetju stanovanjskega premoženja (oziroma t. i. dodajanje premoženja – ko trošenje za stanovanjske namene presega izposojanje; gl. okvir 7).

4.2.4.2 Povečanje cen stanovanj

Pri vplivu cen stanovanj na zadolževanje pa lahko razpravljamo tudi o učinku povečanja cen stanovanj na večje zadolževanje gospodinjstev in s tem na potrošnjo. Gre za vprašanje, ali povečanje cen stanovanj povzroča višje zadolževanje in s tem višjo potrošnjo ali pa na drugi strani gospodinjstva zaradi povečanih cen stanovanj in cen stanovanjskih storitev zmanjšujejo tekočo potrošnjo.

Empirično je potrjena pozitivna zveza med potrošnjo in naraščajočimi cenami stanovanj, teoretično pa je ta povezava mnogo manj jasna, saj imajo cene stanovanj dva učinka – na premoženje in relativne cene. Prinsloo (2002, str. 74) opozarja, da je učinek povečanja vrednosti premoženja težko opredeliti. Spremembe v ceni premoženja imajo lahko močan učinek na potrošnjo skozi premoženjski učinek. Tako bi lahko lastniki stanovanj višje cene dojemali kot povečanje svojega premoženja in zmanjšali tekoče varčevanje iz tekočega dohodka. Hkrati pa lahko tisti, ki nameravajo kupiti stanovanje, zaradi višjih cen zmanjšajo potrošnjo in več varčujejo zaradi višjega potrebnega pologa ob nakupu stanovanja ter višjih odplačil posojila. S tega vidika je premoženjski učinek negotov. Višje cene stanovanj povečajo tudi kreditno sposobnost gospodinjstev – lastnikov stanovanj, saj je ta odvisna od tega, v kolikšni meri lahko gospodinjstva zagotovijo poroštvo za posojila, nepremičnine

Stanovanja predstavljajo največji del premoženja gospodinjstev; vpliv spremembe v njihovih cenah zato ni zanemarljiv

Znižanje cen pomeni zmanjšanje vrednosti premoženja in poroštva

V praksi obstaja pozitivna zveza med potrošnjo in višjimi cenami stanovanj, teoretično je povezava manj jasna

⁶¹ Več lastnikov stanovanj v gospodarstvu lahko kaže na višjo zadolženost. To pa je odvisno tudi od lastništva sklada najemnih stanovanj. Če je ta v lasti rezidentov, potem lahko najemodajalci ravno tako povečujejo zadolženost na račun nakupa stanovanj, ki jih pozneje oddajajo. Povezava med zadolženostjo in lastništvom stanovanj je odvisna od cen stanovanj. Relativno višje so te glede na dohodek, bolj se bo gospodinjstvo, ki se bo odločilo za nakup, zadolžilo. Povezava je lahko tudi nasprotna. Več gospodinjstev si bo izposodilo za nakup stanovanja, višje bodo cene stanovanj glede na dohodek, kar zahteva posledično še več izposojanja tistih gospodinjstev, ki bodo kupila stanovanje po povišanju cen. Pri določanju relativnih stroškov stanovanj je pomembna elastičnost ponudbe stanovanj. Manjša je, bolj se bo povečanje zadolževanja za nakup stanovanj preneslo na povečanje cen stanovanj namesto na povečanje gradnje stanovanj.

⁶² Verjetnost pojava negativnega premoženja bo med drugim odvisna od LVR, ki jo določijo finančne institucije, starosti hipotekarnega posojila (dlje ko se odplačuje, več glavnice je odplačane) in obsega znižanja cen stanovanj.

Nepremičnine so najbolj razširjeno sredstvo za zavarovanje posojil

pa so v razvitih državah najbolj razširjeno sredstvo za zavarovanje posojil. Potrošniki lahko »izvzamejo« del zdaj povečanega stanovanjskega premoženja (gl. okvir 7), s tem da za ta del povečajo izposojanje, ki je zavarovano s tem rastočim premoženjem, in ga uporabijo za financiranje dodatne potrošnje. Tako imamo torej pri lastnikih stanovanj premoženjski učinek, pri najemnikih pa cenovni učinek višjih cen stanovanj. Neto učinek bo odvisen od porazdelitve lastništva in najemništva med gospodinjstvi ter od nagnjenosti posamezne skupine k potrošnji (po navadi je ta višja pri lastnikih stanovanj). Zaradi višjih stroškov stanovanjskih storitev pa se bo obema skupinama dohodek relativno zmanjšal, saj bodo zdaj več dohodka namenjali za stanovanjske storitve.

Okvir 7: »Housing / mortgage equity withdrawal« (v nadaljevanju HEW)⁶³

En vidik večje zadolženosti gospodinjstev, ki je imel vidnejši učinek na razvita gospodarstva je bila povečana težnja gospodinjstev, da izvzamejo del premoženja iz vrednosti svojega stanovanja⁶⁴ in s tem financirajo potrošnjo ali nakup drugega premoženja. Sposobnost gospodinjstev, da izvzamejo premoženje, se je bistveno povečala z večjo dostopnostjo do finančnih produktov (npr. hipotekarnih posojil) in nižjimi transakcijskimi stroški njihove uporabe. Nekateri od teh finančnih produktov omogočajo kreditno linijo za revolving posojilo, ki je zavarovano s stanovanjem. To povečuje sposobnost gospodinjstev za glajenje potrošnje v obdobjih začasno zmanjšanega dohodka in jim omogoča, da si z uporabo stanovanja kot poroštva izposojajo več.

HEW je tako izposojanje, ki je zavarovano s stanovanjsko nepremičnino, vendar vanjo ni vloženo premoženje, in pomeni dodatni vir za reinvestiranje ali potrošnjo gospodinjstev. Pojavi se, ko se izposojanje zavarovano s stanovanjsko nepremičnino, poveča bolj kot vlaganje v stanovanja (Davey, 2001). HEW se lahko meri kot razlika med neto izposojanjem gospodinjstev, zavarovanim s stanovanjsko nepremičnino, in trošenjem gospodinjstev za drugo stanovanjsko premoženje (nakup novega stanovanja ali vzdrževanje oziroma povečanje obstoječega stanovanjskega sklada). To pomeni, da transakcije v zvezi s stanovanjem povzročijo pozitiven neto denarni tok, ki je gospodinjstvom na razpolago za druge namene (Housing Equity Withdrawal, 2003, str. 50). Gospodinjstva torej izvzemajo premoženje iz vrednosti stanovanjskega sklada, ko izposojanje preseže trošenje za stanovanjsko premoženje, in dodajajo premoženje (angl. »housing equity injection«), ko trošenje za stanovanjske namene presega posojanje.

Premoženje, ki se izvzame, se lahko uporabi za različne namene: za nakup trajnih ali netrajnih dobrin in storitev, poplačilo starih ali najetih novih posojil in za nakup drugega premoženja (delnice, bančni depoziti ipd.). Ko so obrestne mere za posojila, zavarovana s stanovanjskim premoženjem, na nižji ravni od obrestnih mer za druge oblike izposojanja, imajo gospodinjstva interes, da združijo druge oblike izposojanja v že obstoječe hipotekarno posojilo (tako je izvzeto premoženje lahko uporabljeno za financiranje nakupa trajnih dobrin, posebej osebnih vozil, ki bi bila sicer financirana z najetjem dražjih posojil).

⁶³ Tu zaradi težav s prevodom tega izraza v slovenščino uporabljamo izraz »izvzete stanovanjskega premoženja«. Na slovenskem posojilnem trgu po naših podatkih le ena banka ponuja podoben produkt temu, o katerem govorimo v okviru 7, imenovan premoženjski kredit, ki je zavarovan z zastavo nepremičnine in je trenutno edina oblika pravega hipotekarnega posojila na slovenskem trgu. Višina najetega kredita ne sme presežati 40 % vrednosti zastavljene nepremičnine, pri čemer banka kreditne sposobnosti posojilojemalca praviloma ne preverja. Nepremičnina, ki je predmet zastavitve, je lahko vsaka v zemljiško knjigo vpisana stanovanjska enota na ozemlju Republike Slovenije v vrednosti nad 75.000 evrov. Namen pridobitve in porabe kredita pa se ne ugotavlja (Premoženjski kredit, 2006).

⁶⁴ Stanovanjsko premoženje je opredeljeno kot tržna vrednost stanovanj minus dolg zavarovan z njimi (ob prvi hipoteki; druga hipoteka se šteje kot oblika potrošniškega posojila in ni vključena); gre za stanja (Holmans, 2001, str. 8–9). Načini izvzetja so: prodajalec stanovanja se preseli v cenejše stanovanje, pri tem pa zmanjša hipoteko za manj, kot je razlika v cenah novega in starega stanovanja (npr. upokojenec, ki del dohodka od prodaje uporabi za financiranje pokojnine); selitev v dražje stanovanje, če se hipoteka poveča za več, kot je razlika v ceni med novim in starim stanovanjem; prodajalec ne kupi novega stanovanja s prihodki od prodaje; zadnja prodaja; druga hipoteka; hipoteka na obstoječe premoženje se poveča, vendar se ne uporabi za izboljšanje obstoječe ali nakup nove nepremičnine. Načini dodajanja so: prvi nakup; privarčevana sredstva, porabljeni za nakup stanovanja; odplačilo glavnice pri hipotekarnem posojilu; pri selitvi se hipoteka poveča manj, kot je razlika v ceni med starim in novim stanovanjem; nakupi stanovanj ali izboljšave na obstoječih, ki se financirajo iz prihrankov, ne da bi si izposodili dodatna sredstva (Housing Equity Withdrawal, 2003, str. 51).

Za umik dela premoženja je potrebno le, da imajo lastniki stanovanj pozitivni premoženjski delež v svojih stanovanjih, ki je večji kot minimalni znesek poroštva, ki ga finančna institucija zahteva za posojilo. Večja verjetnost je, da se bo to dogajalo ob naraščajočih cenah stanovanj, in sicer iz dveh razlogov – gospodinjstev ne skrbi negativno premoženje, naraščajoče cene pa so lahko povezane s pričakovani višjega dohodka v prihodnosti. Tako je HEW eden od transmisijskih kanalov preko katerih povečanje premoženja vpliva na potrošnje in omogoča gospodinjstvom, da za glajenje potrošnje v življenjskem ciklu uporabijo poroštvo zajeto v lastnem stanovanjskem premoženju. Učinek povečanja pričakovanega dohodka se lahko hitro prelije v povečanje cen stanovanj; dohodkovna elastičnost trošenja za stanovanja je namreč večja od ena. Če bodo gospodinjstva pričakovala višje dohodke v prihodnosti (glede na predvidene), bi povečano povpraševanje po stanovanjskih storitvah prešlo v višjo diskontirano vrednost stanovanjskih storitev in višje cene danes. Vpliv na cene je lahko zaradi razmeroma dolge življenjske dobe stanovanjskega premoženja velik.

HEW je spodbudil večanje nakupov stanovanj, vendar je pojav lahko zelo občutljiv za spremembe v pričakovanih gospodinjstev glede prihodnje rasti dohodka, v gibanju cen stanovanj in hipotekarnih obrestnih mer s posledično negativnim učinkom na gospodarstvo, če bi bil potek izvzemanja premoženja prepočasen ali nasproten (dodajanje premoženja).

4.2.5 Davčni sistem – davčna obravnava nakupa stanovanja

Prav tako lahko na zadolženost prebivalstva pomembno vpliva tudi davčni sistem, posebej davčna obravnava nakupa stanovanja. Če so plačila obresti za hipotekarno posojilo oproščena plačila davka, lahko taka davčna obravnava vpliva na večjo privlačnost lastništva stanovanja v nasprotju z najemništvom. Na odločitev gospodinjstev, ali bodo stanovanje obravnavala kot naložbo (angl. »investment vehicle«), bo vplivala tudi davčna obravnava nakupa stanovanja v primerjavi z nakupom drugega premoženja (primer: če so obrestne mere za hipotekarno posojilo oproščene davka, plačila obresti na posojilo za nakup drugega premoženja pa ne, si bodo gospodinjstva izposojala nasproti svojemu stanovanju – stanovanje bodo uporabila kot poroštvo – in s tem financirala nakup drugega premoženja). Vpliv davčnega sistema se lahko zelo spreminja tudi z inflacijo. Povezava visokih mejnih davčnih stopenj, relativno visokih nominalnih obrestnih mer in davčna oprostitvev plačil obresti za hipotekarno posojilo lahko poveča privlačnost financiranja nakupa stanovanja s posojilom. Ta povezava v bistvu pomeni negativni realni strošek izposojanja. Če so plačila obresti za hipotekarno posojilo oproščena plačila davka, to prav tako povečuje razpoložljivi dohodek gospodinjstev (po izposojanju). Tako bi si gospodinjstva lahko izposodilo še več, kar pomeni, da tudi davčni sistem vpliva na sprostitev likvidnostnih omejitev za gospodinjstva.

4.2.6 Porazdelitev dolga med gospodinjstvi

Na občutljivost gospodarstva za šoke v dohodku, obrestnih merah in cenah stanovanj pomembno vpliva porazdelitev dolga med gospodinjstvi. Značilnosti zadolženih gospodinjstev se lahko razlikujejo od značilnosti celotne populacije gospodinjstev. Zadolžena gospodinjstva z relativno višjimi dohodki bodo manj izpostavljena negativnim vplivom povečanja brezposelnosti ali obrestnih mer, kot pa bi to izhajalo iz agregatne mere zadolženosti. Lahko pa so bolj podvržena spremembam v premoženju, ki bi jih na primer povzročile spremembe cen delnic. Podobno velja, če je povečanje agregatne ravni zadolženosti povezano s povečanim zadolževanjem gospodinjstev v višjih dohodkovnih razredih ali tistih z več premoženja. V nasprotju s tem pa bo občutljivost gospodarstva večja, če se bodo zadolževala gospodinjstva

Če so plačila obresti za stanovanjska posojila oproščena davka, to poveča razpoložljivi dohodek gospodinjstev

Zadolžena gospodinjstva se lahko razlikujejo od celotne populacije gospodinjstev

Več je v gospodarstvu mlajših gospodinjstev, višja je agregatna zadolženost

z nižjimi dohodki ali če se bo povečeval nezavarovan dolg (npr. dolg na kreditnih karticah). Občutljivost gospodarstva pa bo seveda odvisna tudi od razsežnosti zadolževanja, ali bo torej zadolžen le majhen del gospodinjstev ali pa bo zadolženost porazdeljena na večji del gospodinjstev.

Agregatna zadolženost gospodinjstev je odvisna tudi od demografske porazdelitve gospodinjstev – relativno mlada demografska porazdelitev je povezana z višjimi ravnmi zadolženosti. Podatki o porazdelitvi dolga kažejo, da ima porazdelitev dolga glede na starost gospodinjstva obliko narobe obrnjene črke U, kar je v skladu z modelom življenjskega cikla z vključenimi likvidnostnimi omejitvami.

Vprašanje porazdelitve dolga se pojavlja tudi v povezavi brezposelnosti z dolgom. Pomembna je namreč stopnja prekrivanja gospodinjstev z večjim tveganjem pojava brezposelnost in tistih z visoko ravnjo dolga. Brezposelnost je po navadi višja med mladimi, ki šele vstopajo na trg dela, in med gospodinjstvi v nižjih dohodkovnih razredih. Vendar imajo ta gospodinjstva tudi nižje ravni dolga, saj je med njimi manj lastnikov stanovanj, tako da je stopnja prekrivanja gospodinjstev z višjim tveganjem brezposelnosti in tistih z visokimi ravnmi dolga verjetno nizka. Najbolj so tveganju izpostavljeni novi lastniki stanovanj, saj ima ta skupina relativno visoke koeficiente (glede na agregatne vrednosti koeficientov) med dolgom in dohodkom ter tudi visok koeficient servisiranja dolga, čeprav novi lastniki stanovanj zavzemajo majhen delež v agregatnem dolgu. Za današnje razmere je značilno tudi to, da so gospodinjstva dlje časa na visokih ravneh servisiranja dolga, zaradi česar je večja verjetnost, da bodo izkusila brezposelnost v času, ko bodo za odplačevanje dolga namenjala visok delež razpoložljivega dohodka.

5 Zadolženost prebivalstva v Sloveniji in problemi merjenja

V tem poglavju bomo poskušali strniti stanje v Sloveniji na področju zadolženosti ter predstaviti, katere instrumente že poznamo na področju varovanja potrošnikov pred prezadolženostjo v primerjavi z drugimi državami in kako bi lahko oblikovali mere, ki smo jih navedli v prejšnjih poglavjih, predvsem drugem in tretjem.

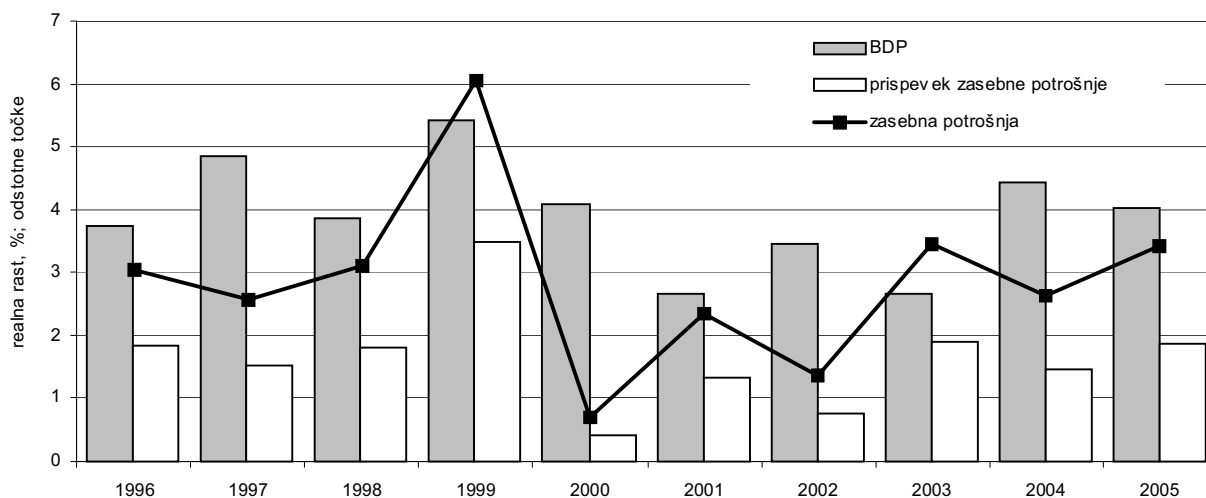
5.1 Makroekonomska okolje in zadolženost v Sloveniji

Glede na dejstvo, da z najemanjem dolga gospodinjstva uravnavajo potrošnjo skozi čas, je govorjenje o dolgu v povezavi s potrošnjo neizbežno; zato poglavje začenjamo z opisom gibanja zasebne potrošnje v zadnjih desetih letih.⁶⁵

Zasebna potrošnja se je v obdobju 1995–2005 realno povečala za 32,5 %, njena rast pa je za rastjo BDP zaostajala za 14,3 odstotne točke. Povprečna letna rast potrošnje je tako znašala 2,9 %, najvišjo rast pa je dosegla leta 1999 (realno 6,1 %) zaradi uvedbe DDV v juliju tega leta (gl. str. 59). Na sliki 3 prikazujemo letne stopnje rasti zasebne potrošnje in BDP.

V Sloveniji področja prezadolženosti sistematično ne pokrivamo

Slika 3: Prispevek zasebne potrošnje k rasti BDP

Vir: SURS, lastni izračuni.

Po domačem konceptu potrošnje,⁶⁶ po katerem delimo dobrine po trajnosti⁶⁷ (oziroma vrstah dobrin), so se v tem obdobju najbolj povečali nakupi poltrajnih dobrin (njihova vrednost se je realno povečala za 46,9 %), sledijo trajne dobrine, za katere ocenjujemo, da njihova rast najbolj vpliva na rast zadolževanja gospodinjstev

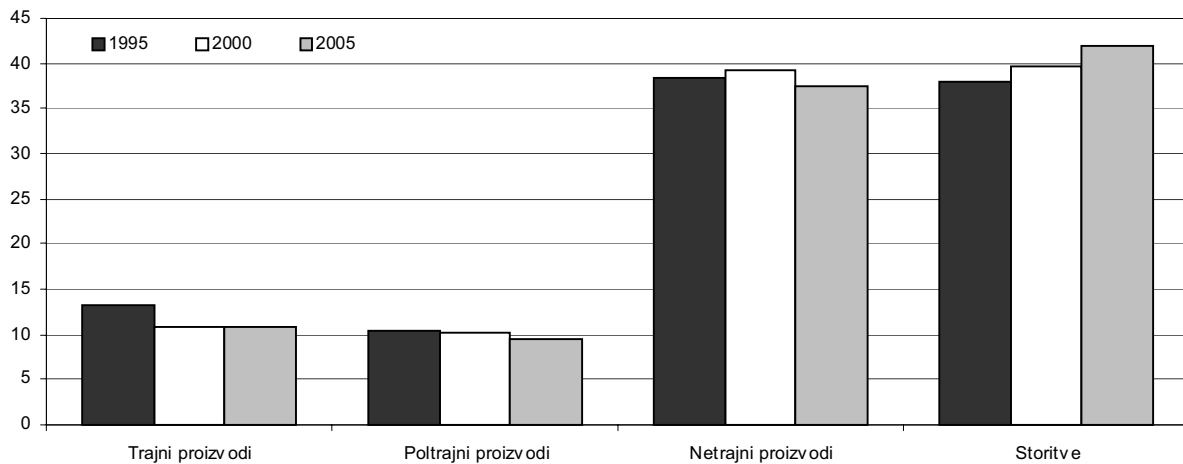
Gospodinjstva najemajo posojila predvsem za nakup trajnejših dobrin

⁶⁵ Za to obdobje imamo usklajene podatke iz nacionalnih računov.

⁶⁶ Potrošnja gospodinjstev na domačem trgu zajema tudi nakupe nerezidentov na domačem trgu in ne zajema nakupov rezidentov v tujini. Komponenta BDP je potrošnja rezidenčnih gospodinjstev (tj. potrošnja na domačem trgu - nakupi nerezidentov na domačem trgu + nakupi rezidentov v tujini).

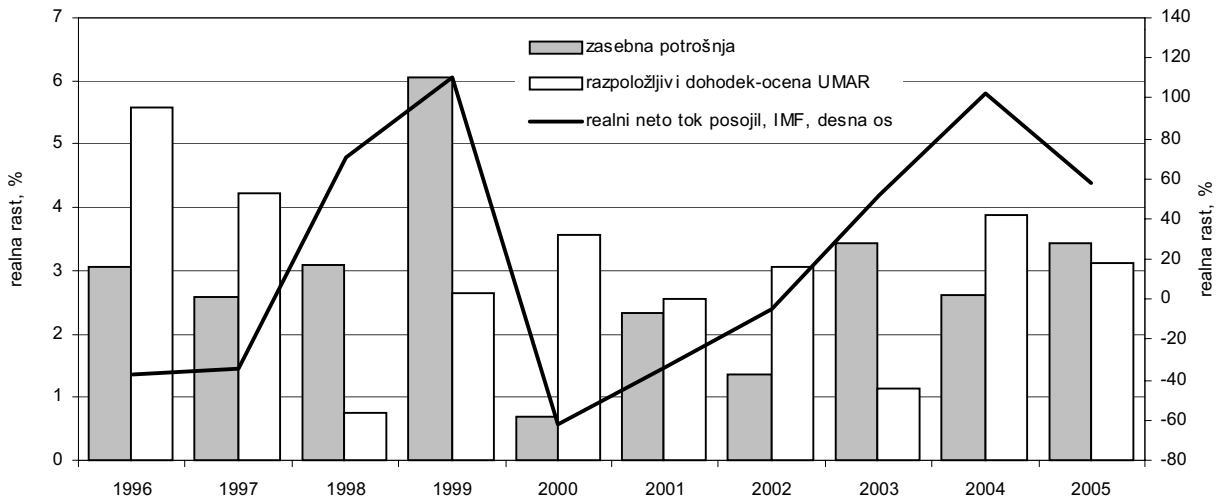
⁶⁷ Vrednost trajnih proizvodov je sorazmerno velika in imajo predvideno trajanje precej daljše od enega leta; za poltrajne proizvode je predvidena doba trajanja leto ali nekaj več, njihova vrednost ni prav velika, za netrajne proizvode je predvidena doba trajanja krajša od enega leta, medtem ko so storitve dobrine, ki se porabijo v trenutku nabave (Statistične informacije 168, 1998, str. 7; Dernburg in McDougall, 1963, str. 31).

Slika 4: Potrošnja po trajnosti oziroma vrstah dobrin

Vir: SURS, lastni preračuni.

Slika 5: Rast zasebne potrošnje, razpoložljivega dohodka in neto tokov posojil

Vir: SURS, BS, UMAR, lastni preračuni.

Opomba: Gl. op. 68 in 74.

(39,9 %), vrednost izdatkov za storitve se je povečala nekoliko manj (za 38,4 %), za 22,4 %, pa se je povečala vrednost nakupov netrajnih dobrin.

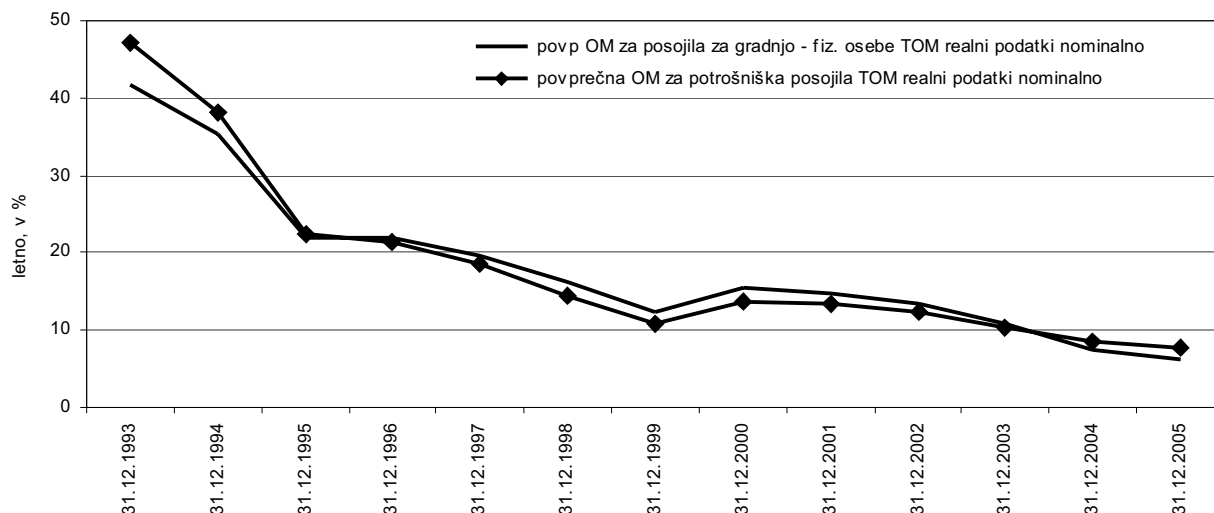
V opazovanem obdobju je prišlo tudi do nekaterih sprememb v strukturi potrošnje po trajnosti (prikazujemo jih na sliki 4). Če so leta 1995 največji delež v strukturi zavzemale netrajne dobrine (38,4 %), storitve pa so predstavljale le pol odstotne točke manjši delež, so te leta 2005 predstavljale največjo skupino dobrin (42,0 %). Deleža netrajnih in potrajnih dobrin sta se zaradi tega zmanjšala vsak po 0,9 odstotne točke, delež trajnih pa za 2,3 odstotne točke.

V letih, v katerih je realna rast potrošnje presegala realno rast razpoložljivega dohodka (to je bilo v letih 1998, 1999, 2003 in 2005) je bila tudi realna rast neto tokov posojil visoka (gl. sliko 5). Izjema je leto 2004, v katerem je rast razpoložljivega dohodka presegla rast potrošnje,⁶⁸ neto tok posojil pa se je prav tako kot leta 1999 (ko je

⁶⁸ Po zadnji reviziji BDP (gl. op. 74) je bila ocena rasti zasebne potrošnje za leto 2004 znižana s 3,1 % na 2,6 %; pri tem pa se je rast razpoložljivega dohodka (po oceni UMAR) povečala predvsem zaradi povečanja bruto raznovrstnega dohodka (tokratna ocena bruto raznovrstnega dohodka je bila v primerjavi s prejšnjo višja, in sicer v letu 2003 za 7,3 %, v letu 2004 pa za 9,6 %); rast razpoložljivega dohodka je po novi oceni za kar 1,3 odstotne točke višja od rasti zasebne potrošnje.

zadolževanje najbolj vplivalo na potrošnjo, gl. str. 59) več kot podvojil. Razlog za visoke rasti neto tokov posojil ob manjših razlikah med rastjo dohodka in potrošnje bi lahko iskali v povečanem zadolževanju za nakup novih stanovanj, ki se po metodologiji nacionalnih računov ne šteje v zasebno potrošnjo, ampak pomeni bruto investicije v osnovna sredstva.

Slika 6: Obrestne mere 1993–2005

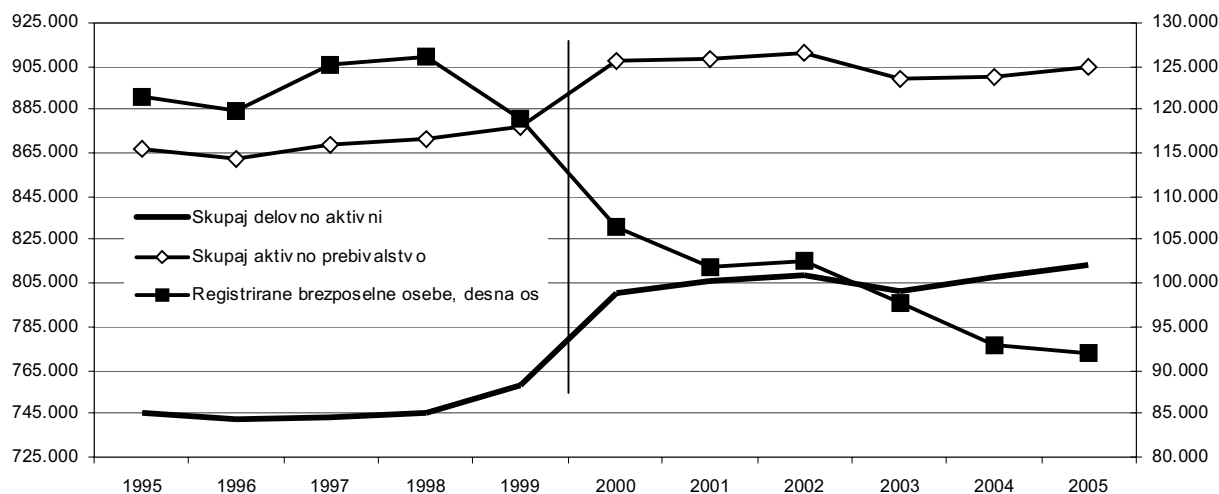

Vir: BS.

V obravnavanem obdobju se je tveganje povečanja zadolženosti iz naslova obrestnih mer za posojila prebivalstva (te so se zniževale; gl. sliko 6) ter gibanj na trgu dela zmanjševalo (gl. sliko 7). Število brezposelnih se je zmanjšalo za skoraj četrtino (s povprečno okoli 121.000 v letu 1995 na manj kot 92.000 v letu 2005). Razmerje med delovno aktivnim in aktivnim prebivalstvom se po letu 1999 povečuje – leta 1995 je znašalo 86,0, do leta 2004 je poraslo za 3,4 odstotne točke; po novi metodologiji⁶⁹ pa se je od leta 2000 do leta 2005 povečalo za 1,6 odstotne točke na 89,8.

Ocenjujemo, da je z vidika makroekonomskih gibanj tveganje za prezadolženost v Sloveniji majhno

Slika 7: Gibanje na trgu dela – aktivni, delovno aktivni in brezposelni

Vir: SURS, lastni preračuni.

Opomba: Od leta 2000 naprej po novi metodologiji.

⁶⁹ Leta 2005 se je spremenila metodologija pri pridobivanju podatkov o delovno aktivnem prebivalstvu, tako da so podatki, preračunani na novo metodologijo, na voljo le od leta 2000.

Imamo le del potrebnih podatkov za analizo zadolženosti

Po podatkih metodologije IMF se je zadolževanje v Sloveniji začelo konec leta 2003; podatki po metodologiji ECB pa ne sežejo tako daleč, kar otežuje analizo zadolževanja

5.2 Razpoložljivi in potrebni podatki za agregatno analizo (pre)zadolženosti

V Sloveniji zadolženost prebivalstva sistematično še ni raziskana.⁷⁰ Vzrok za to je tudi, da nimamo na voljo primerljivih podatkov⁷¹ za merjenje tega pojava.

V nadaljevanju navajamo podatke, ki jih imamo na voljo in bi jih lahko uporabili za izračun kazalnikov zadolženosti – za ta izračun potrebujemo podatke o dolgu oziroma obveznostih gospodinjstev, ki jih primerjamo s podatki o premoženju oziroma razpoložljivem dohodku gospodinjstev. Pred kratkim smo dobili tako prve sektorske (SURS) kot tudi finančne račune (BS), kar bo najverjetneje zelo olajšalo merjenje zadolženosti, ko bodo na voljo dovolj dolge časovne serije teh podatkov.

5.2.1 Dolg (obveznosti) gospodinjstev

V Sloveniji razpolagamo z mesečnimi podatki BS za obseg bančnih posojil (tolarska okvirna, kratkoročna in dolgoročna ter devizna posojila) za obdobje december 1991–marec 2006. Za novo najeta bančna posojila⁷² imamo mesečne podatke za obdobje 2003–2005.

Zaradi prehoda Banke Slovenije pri spremljanju posojil in varčevanja iz metodologije IMF na metodologijo ECB imamo na voljo mesečne podatke o stanju bančnih posojil in varčevanja gospodinjstev in NPISG po novi metodologiji le od decembra 2004 (gl. tabelo 1 in tabelo 4). Posojila so razdeljena po valuti (na tolarska in devizna) ter po namenu (na potrošniška, stanovanjska in druga) Podatki so na voljo po enotni metodologiji za države evrskega območja in so objavljeni v mesečnem biltenu ECB.

Od leta 2005 naprej pa Urad za varstvo potrošnikov (UVP) dvakrat letno pridobi podatke o najetih kreditih od t.i. nebančnih dajalcev kreditov (gl. tudi pogl. Krediti pri nebančnih kreditojemalcih).⁷³

Z objavo finančnih računov novembra 2005 smo se nekoliko približali bolj kakovostni oziroma bolj primerni meri zadolženosti. Z letnimi podatki o obveznostih in sredstvih gospodinjstev ter NPISG trenutno razpolagamo za obdobje 2001–2005, konec leta

⁷⁰ O zadolženosti in prezadolženosti na splošno govori diplomatska naloga, ki temelji predvsem na nemških virih: Lovenjak, S. (2003). *Pasti zadolževanja*. Diplomsko delo, Maribor: Univerza v Mariboru, Ekonomsko-poslovna fakulteta.

⁷¹ Slovenija je bila zaradi pomanjkanja podatkov izključena iz novejših raziskav, ki so primerjale posojilne trge v novih državah EU in kandidatkah za članstvo:

- Revoltella, D., in Mucci, F. (21. 11. 2005) Household Lending Market in the Enlarged Europe. Workshop Housing and mortgage markets and the EU economy. Pridobljeno 14. 3. 2006 na http://ec.europa.eu/economy_finance/events/2005/bxlworkshop2111/contributions/mucci_revoltella_en.pdf; poleg Slovenije zaradi pomanjkanja podatkov v to analize niso bile vključene še Malta, Ciper in Litva, zajete pa so bile nove članice EU in tudi kandidatke (Bolgarija, Romunija, Hrvaška in Turčija);
- Revoltella, D., in Mucci, F. Household wealth in New Europe: Towards the EU. Pridobljeno 14. 3. 2006 na [http://www.dauphine.fr/euroisico/HouseholdRevoltella-mucci.pdf#search=%22Household%20wealth%20in%20New%20Europe%3A%20Towards%20the%20EU%22](http://www.dauphine.fr/euroisico/HouseholdRevoltella-mucci.pdf#search=%22Household%20wealth%20in%20New%20Europe%3A%20Towards%20the%20EU%22;);
- Coricelli, F., Mucci, F., in Revoltella, D. (2006). Household Credit in New Europe: Lending Boom or Sustainable Growth? London: CEPR.

Vključena pa tudi ni bila v raziskavo Wyman (2005).

⁷² Podatki BS, objavljeni v mesečni publikaciji Krediti in obrestne mere, o novih potrošniških in stanovanjskih posojilih za prebivalstvo. Gre za podatke osmih bank, izbranih po kriteriju bilančne vsote. Pri potrošniških posojilih je poročanje o posameznih elementih pogodb (ročnost, obrestna mera itd.) omejeno po kriterijih zneska posameznega posojila in/ali po številu pogodb, o katerih se poroča. Tako je bila v letu 2005 v to poročanje zajeta le slaba tretjina potrošniških posojil. Stanovanjska posojila so zajeta v celoti.

⁷³ Trenutno imamo obdelane podatke le za prvo poročanje, to je za prvo polletje leta 2005, saj zbiranje teh podatkov ni avtomatizirano oziroma poročanje ne poteka v elektronski obliki in bi bilo tako treba podatke vedno znova ročno vnašati v zbirko podatkov, kar je zelo dolgotrajen postopek.

2006 pa je BS objavila tudi četrtletne finančne račune (prikazane tako po stanjih kot po transakcijah) za obdobje od drugega četrletja 2005 do drugega četrletja 2006. Posojila, ki zajemajo največji delež (nekaj več kot tri četrtine vseh obveznosti), se v finančnih računih delijo le na kratkoročna in dolgoročna, tako se iz njih še vedno ne da razbrati podrobna struktura posojil prebivalstva (npr. dolg na kreditnih karticah, stanovanjska, potrošniška posojila, lizing ipd.).

Tabela 1: Primerjava posojil po metodologiji IMF in ECB, indeks realne rasti 2005

	IMF	ECB
Skupaj posojila	125,9	122,5
v domači valuti	112,0	98,6
v tuji valuti	493,0	205,4

Vir: BS, lastni izračuni.

Po vstopu v EMU mora tako BS redno zagotavljati ECB četrtletne podatke finančnih računov. Sčasoma naj bi tudi sektorske račune začeli objavljati četrtletno, tako da bomo čez čas lahko merili zadolženost kot razmerje med obveznostmi in razpoložljivim dohodkom tudi četrtletno. Z objavo sektorskih in finančnih računov smo tako v Sloveniji že naredili korak nasproti lažjemu merjenju zadolženosti.

5.2.2 Varčevanje in premoženje gospodinjestev

Enako kot za razpoložljivost podatkov o posojilih velja tudi za podatke o obsegu varčevanja prebivalstva v bankah. Glede na strukturo je po prejšnji metodologiji varčevanje prebivalstva bilo razdeljeno na tolarsko (ki ga sestavljajo vloge na vpogled in vezane vloge glede na štiri ročnosti) in devizno (vloge na vpogled, hranilne ter vezane vloge po dveh ročnostih). Tudi po novi metodologiji je obseg varčevanja

Okvir 8: Račun finančnih tokov oziroma tokov sredstev (angl. Flow of Funds Account)

Finančne tokove lahko sicer dobimo tudi iz finančnih računov, vendar ostane vprašanje, kateri sektor financira katerega, neodgovorjeno. Za popolno razumevanje finančnih tokov in vloge, ki jo imajo v gospodarstvu, je treba poznati podrobnejše finančne povezave med sektorji in finančnim premoženjem, na podlagi katerega so ta razmerja določena. To nam pove, kako se izvaja financiranje in kako se skozi čas spreminja. Te podrobnejše tabele finančnih tokov se lahko uporabljajo na treh pomembnih področjih, povezanih z ekonomsko politiko – pri določanju tekoče ekonomske aktivnosti in trendov, kot pomoč pri napovedovanju ali za ocenjevanje učinkov trenutnih ekonomskih politik. SNA pozna dve tabeli finančnih tokov – s pomočjo prve spremljamo transakcije s sredstvi razdeljenimi po tipih sredstev in sektorjih dolžnikov; druga tabela pa beleži transakcije z obveznostmi po vrstah obveznosti in sektorju upnika (horizontalno so prikazani sektorji, vertikalno pa vrsta sredstev oziroma obveznosti glede na sektor) (SNA, 1993, 11.103–11.104, 11.107). V ZDA pa ta račun zajema tudi fizično premoženje. Tako račun tokov sredstev meri tokove sredstev po sektorjih gospodarstva, pri tem pa spremlja, kako se viri premikajo od sektorjev, ki so vir kapitala, preko posrednikov do sektorjev, ki ta kapital uporabljajo za pridobitev fizičnega in finančnega premoženja. Račun pokaže zadolževanje posameznega sektorja, spremembe v virih zadolževanja in kaže tudi na razvoj novih finančnih instrumentov. Uporabljajo jih tudi pri preučevanju premoženja, pri gospodinjestvih predvsem za analizo učinkov premoženja, tj. vplivu sprememb v neto vrednosti premoženja na odločitve gospodinjestev o potrošnji in varčevanju ter za preučevanje strukture varčevanja - kako je to razdeljeno med finančna in opredmetena sredstva. Računi dajo informacijo o obsegu premoženja, njegovi strukturi in dejavnikih, ki vplivajo nanj. Transakcije so beležene kot neto nakupi/prodaje v tekočih tržnih cenah (Teplin, 2001, str. 431, 433).

razdeljen na tolarske in devizne vloge (pri čemer pa se oboje delijo na vloge čez noč, vezane kratkoročne in dolgoročne vloge ter na vloge na odpoklic).

Finančna sredstva gospodinjstev najdemo v finančnih računih za Slovenijo. Za raziskavo zadolženosti bi bili dobrodošli tudi podatki iz računa finančnih tokov (gl. okvir 8), ki so sicer del finančnih računov in v okviru katerih je (po Tsujimura in Tsujimura, 2006) najbolj uporabljen kazalnik neto finančno premoženje gospodinjstev.

5.2.3 Razpoložljivi dohodek gospodinjstev

Letne sektorske račune za gospodinjstva, ki vsebujejo kategorijo razpoložljivega dohodka, sta Evrostat in SURS prvič objavila konec maja oziroma v začetku junija 2006 in so na voljo za obdobje 2000–2004. Za kategorijo razpoložljivega dohodka že kar nekaj časa za namene napovedovanja zasebne potrošnje dvakrat letno pripravljamo interne letne ocene tudi na UMAR.⁷⁴

Če bodo kdaj na voljo tudi četrletni sektorski računi, bomo poleg razmerja med obveznostmi gospodinjstev in njihovim razpoložljivim dohodkom lahko četrletno spremljali tudi razmerje med potrošnjo in razpoložljivim dohodkom, ki se ravno tako pojavlja med kazalci zadolženosti (gl. pogl. 2.2), vendar je pri tem izračunu potrebna previdnost, saj je ob dohodku in potrošnji treba spremljati tudi varčevanje.

5.3 Mere zadolženosti in problemi merjenja

Zadolženost trenutno na UMAR merimo s tremi merami, vse pa se nanašajo na zadolženost pri poslovnih bankah in namesto razpoložljivega dohodka uporabljajo kratkoročni kazalnik dohodka – prejemke prebivalstva (za definicijo gl. spodaj), saj le-tako lahko spremljamo gibanje kazalnikov na mesečni oziroma četrletni ravni. Ti kazalniki so relativno uporabni pri spremljanju zadolženosti v Sloveniji v času, ne pa tudi za primerjavo med državami.

1. Obremenjenost prebivalstva s posojili poslovnih bank primerja obseg bančnih posojil s prejemki prebivalstva (primerja torej stanja in tokove, kar ni zaželeno, o čemer smo govorili na str. 10):

$$\frac{BP_m}{PP_m}$$

2. Prirast posojil glede na prirast prejemkov; to je razmerje med razliko v povprečnem stanju posojil med dvema časovnim obdobjema in razliko med povprečnimi prejemki v istem časovnem obdobju, ponavadi je to eno leto; višji kot je kazalnik, večji je prirast posojil glede na spremembo prejemkov, ki sčasoma zaradi tega postanejo bolj obremenjeni z odplačili posojil.

$$\frac{BP_t - BP_{t-1}}{PP_t - PP_{t-1}}$$

Trenutno lahko zadolženost na mesečni ravni spremljamo s tremi merami, ki pa imajo svoje pomanjkljivosti

⁷⁴ Razpoložljivi dohodek pa se je za obdobje 2000–2004, za katero so bili prvič objavljeni sektorski računi, že spremenil (gl. tudi op. 68), saj so se z objavo revizije BDP za obdobje 2000–2005 (15. 9. 2006) ter obremenitev z davki in prispevki za socialno varnost (19. 9. 2006) že spremenile nekatere komponente razpoložljivega dohodka (sredstva za zaposlene, davki na dohodek, socialni prispevki, bruto raznovrstni dohodek). Zaradi tega na sliki 5 za celotno obdobje objavljamo ocene UMAR.

3. Zadolženost; s tem kazalnikom pa primerjamo dvoje stanj, in sicer posojila glede na del premoženja prebivalstva, tj. varčevanje v bankah.

$$\frac{BP_m}{BV_m}$$

Pri tem so:

BP_m – povprečno mesečno stanje bančnih posojil prebivalstvu,

PP_m – prejemki prebivalstva (masa neto plač in drugi prejemki iz delovnega razmerja – prejemki po pogodbah o delu in po avtorskih pogodbah, povračila stroškov v zvezi z delom, drugi osebni prejemki – po podatkih AJPES ter transferi posameznikom in gospodinjstvom po podatkih konsolidirane globalne bilance javnega financiranja MF,

BV_m – varčevanje prebivalstva v bankah.

Težava pri teh merah je, da vključujejo samo bančna posojila (ne pa tudi drugih oblik zadolževanja, kot je npr. lizing, posojila nebančnih kreditodajalcev ipd.). Poleg prve je vedno bolj problematična zadnja mera, saj so se z razvojem finančnih trgov pojavile še druge oblike varčevanja (pokojninsko varčevanje, življenjsko zavarovanje, vzajemni skladi – pri zadnjih se od leta 2005, ko so postali zelo aktualni tuji vzajemni skladi, pojavlja težava pri ocenjevanju sredstev prebivalstva v teh skladih, saj le-ti niso obvezani poročati o rezidentstvu sredstev ipd.) in zaradi tega delež varčevanja prebivalstva v bankah pada.

Če združimo finančne in sektorske račune ter iz teh podatkov izračunamo še dva kazalnika zadolženosti (delež obveznosti v sredstvih in delež obveznosti glede na razpoložljivi dohodek; gl. tabelo 2), vidimo, da obveznosti gospodinjstev in NPISG predstavljajo okoli četrtino vseh sredstev teh dveh sektorjev ter da je vrednost kazalnika v času rahlo upadla, medtem ko obveznosti zajemajo vse večji del razpoložljivega dohodka, v letu 2004 37,8 %, kar je za 1,3 odstotne točke več kot leta 2001.

Tabela 2: Zadolženost po podatkih v finančnih in sektorskih računih

Kazalnik	2001	2002	2003	2004
obveznosti / sredstva	0,254	0,245	0,248	0,243
obveznosti / razpoložljivi dohodek	0,365	0,367	0,369	0,378

Vir: BS, SURS, lastni preračuni.

5.3.1 Zadolževanje prebivalstva v obdobju 1992–2006

Gibanje vseh treh kazalnikov zadolženosti (na podlagi podatkov po metodologiji IMF; gl. pogl. 5.2) prikazujemo na sliki 8, sliki 9 in sliki 10. Medtem ko za obremenjenost prejemkov s posojili (gl. tudi tabelo 3) lahko trdimo, da v času rahlo narašča, pa je imel kazalec zadolženosti najvišje vrednosti v letih 1999 in 2000. V prvi polovici leta 1999 je namreč zaradi že omenjene uvedbe DDV prišlo do pospešitve trošenja prebivalstva;⁷⁵ pričakovanja pred uvedbo davka so gospodinjstva spodbudila k večjim nakupom trajnih dobrin⁷⁶ v prvi polovici leta, ki bi jih v normalnih razmerah

Prebivalstvo je bilo najbolj zadolženo v obdobju 1999–2000 zaradi nakupov pred uvedbo DDV

⁷⁵ Potrošnja gospodinjstev se je v prvem polletju v medletni primerjavi realno povečala za 8,7 %, na letni ravni pa za 6,0 % in je prvič po letu 1995 preseгла rast BDP; naslednjič se je to zgodilo leta 2003.

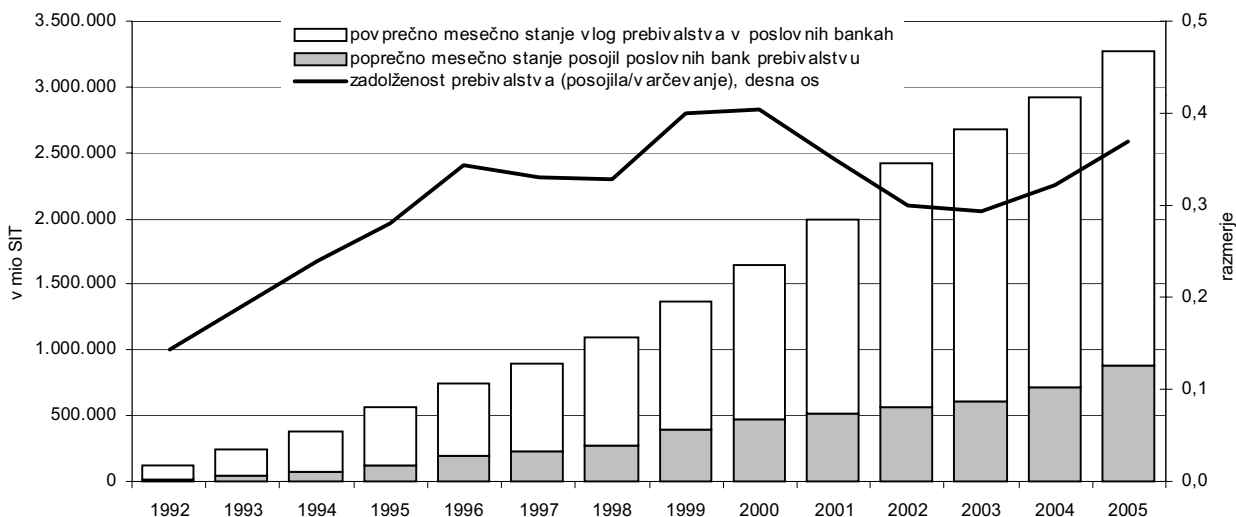
⁷⁶ Letna realna rast trajnih dobrin je znašala 12,1 %, kar je najvišja stopnja rasti v celotnem obdobju (povprečna rast 1995–2005 je znašala 3,4 %; zadnja tri leta pa je razmeroma visoka – 8,7 %); rast potrošnje na domačem trgu je znašala 4,9 %, kar je 1,1 odstotne točke manj od rasti potrošnje rezidentov (gl. op. 66).

Obremenjenost prejemkov s posojili se stalno večja

najverjetneje 79 prerezporedila skozi naslednja leta (Pomladansko poročilo 2000, 2000, str. 69–70). Pri tem je šlo za visok porast nakupov novih avtomobilov, saj je bilo v prvi polovici leta registriranih 44,5 % (na letni ravni 16,2 %) več novih osebnih vozil (izračun po podatkih DUNZ) kot v letu prej. Ti nakupi so se večinoma financirali s posojili. Med tolarskimi posojili⁷⁷ so se absolutno najbolj povečala dolgoročna posojila (za 103,6 milijarde SIT; kratkoročna so se povečala za 18,7 milijarde SIT, okvirna pa za 10,9 milijarde SIT). Konec leta pa so najvišjo realno rast obsega (povečal se je za 2,1-krat) in neto tokov (za 10,6-krat) dosegla kratkoročna posojila (okvirna so porasla za 14,2 %; dolgoročna za 31,3 %).

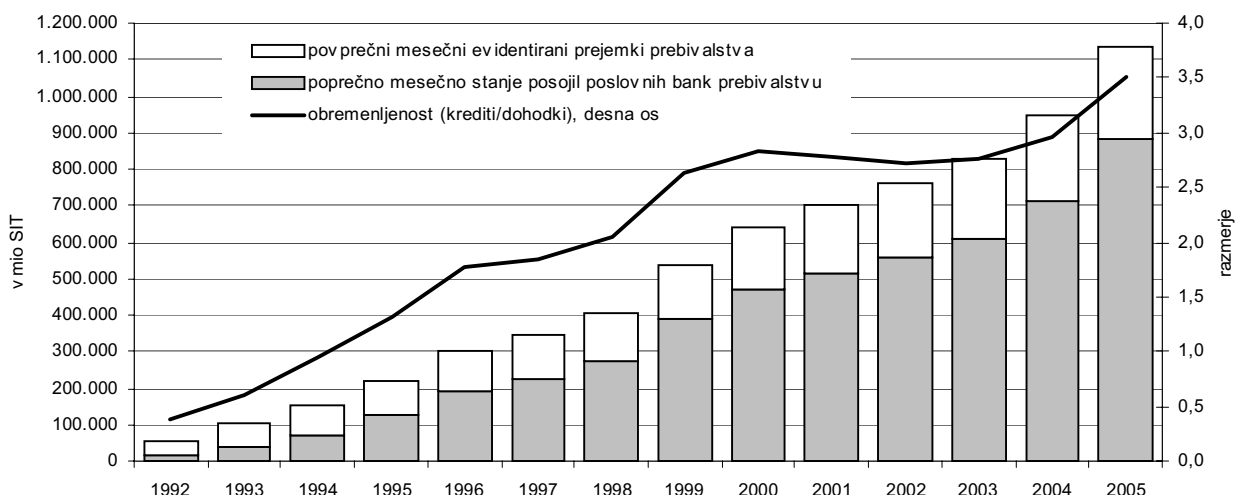
Po letu 2000 se je vrednost kazalnika zadolženosti tri leta zmanjševala, nato pa je v letu 2004 spet začela naraščati. Kljub temu, da se pojavljajo prej omenjene nove oblike varčevanja in je varčevanja v bankah vse manj, pa kazalnik do konca leta 2005 še ni dosegel vrednosti iz leta 2000 (gl. tabelo 3). V nasprotju z letom 1999 so najvišjo realno medletno rast obsega v decembru 2004 med tolarskimi posojili dosegla

Slika 8: Zadolženost prebivalstva v bankah

Vir: BS, lastni izračuni.

Slika 9: Obremenjenost prejemkov prebivalstva s posojili poslovnih bank

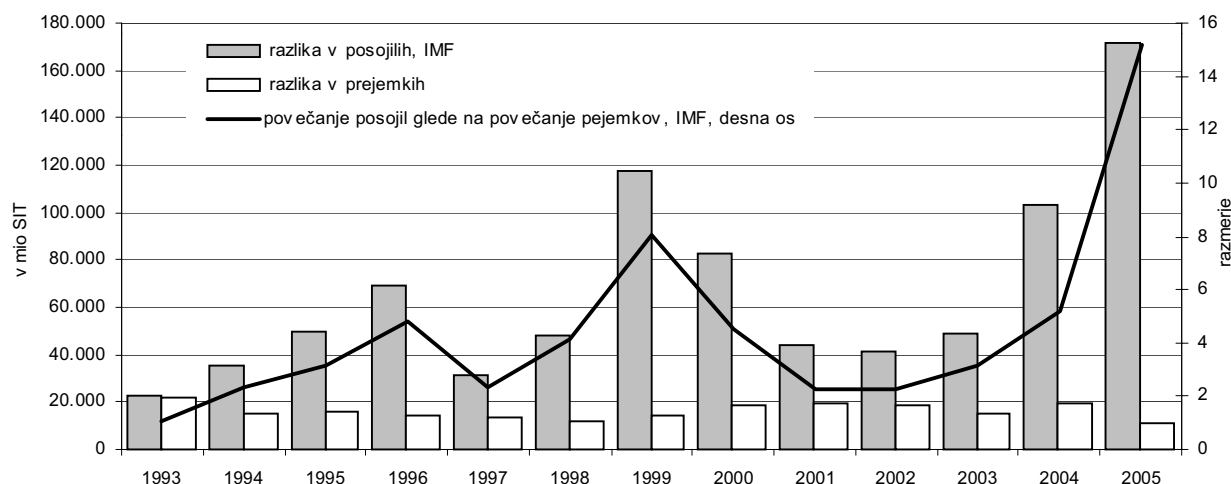
Vir: BS, AJPES, lastni izračuni.

⁷⁷ V tem letu se je v medletni primerjavi zelo povečal tudi obseg deviznih posojil (22-krat), vendar so v strukturi ob koncu leta (preračun iz nominalnih podatkov) predstavljala še vedno le 0,67 %, leto prej pa 0,04 %.

dolgoročna posojila (18,0 %), njihovi neto tokovi so se realno povečali za več kot 90 %. Pri tem pa so najvišjo realno medletno rast obsega med vsemi posojili tako kot pred petimi leti dosegla devizna posojila (povečala so se za 2,6-krat), vendar so v strukturi zajemala še vedno razmeroma majhen delež (le 2,9 %). Do konca leta 2005 so porasla za nadaljnjih 2,9-krat, v strukturi pa so predstavljala že več kot desetino (11,7 %).

Po letu 2003 se gospodinjstva največ zadolžujejo dolgoročno ter v tuji valuti

Slika 10: Povečanje posojil glede na povečanje prejemkov

Vir: BS, AJPES, lastni izračuni.

Tabela 3: Podatki za izračun kazalnikov zadolženosti in vrednost kazalnikov 1992–2005

Leto	Povprečno mesečno stanje posojil PB prebivalstvu	Povprečni mesečni evidentirani prejemki prebivalstva	Povprečno mesečno stanje vlog prebivalstva v PB	Obremenjenost posojila / prejemki	Povečanje posojil glede na povečanje prejemkov	Zadolženost posojila / varčevanje
Metodologija: IMF						
1992	15.951	41.373	110.906	0,39	-	0,14
1993	38.535	63.055	200.324	0,61	1,04	0,19
1994	73.797	78.158	308.755	0,94	2,33	0,24
1995	123.916	94.026	440.911	1,32	3,16	0,28
1996	192.868	108.366	560.023	1,78	4,81	0,34
1997	224.512	121.918	678.096	1,84	2,34	0,33
1998	272.691	133.587	828.206	2,04	4,13	0,33
1999	390.173	148.254	975.447	2,63	8,01	0,40
2000	472.805	166.640	1.172.104	2,84	4,49	0,40
2001	516.749	186.211	1.476.238	2,78	2,25	0,35
2002	558.242	204.568	1.857.765	2,73	2,26	0,30
2003	606.896	220.047	2.066.710	2,76	3,14	0,29
2004	709.975	239.830	2.209.026	2,96	5,2	0,32
2005	881.228	251.136	2.390.493	3,50	15,1	0,37
Metodologija: ECB						
2004	746.960	239.830	2.208.823	3,11	-	0,34
2005	928.129	251.437	2.472.062	3,70	16,0	0,38
I–VI 2006	1.096.389	268.025	2.582.621	4,1	12,3	0,42

Vir: BS, AJPES, lastni preračuni.

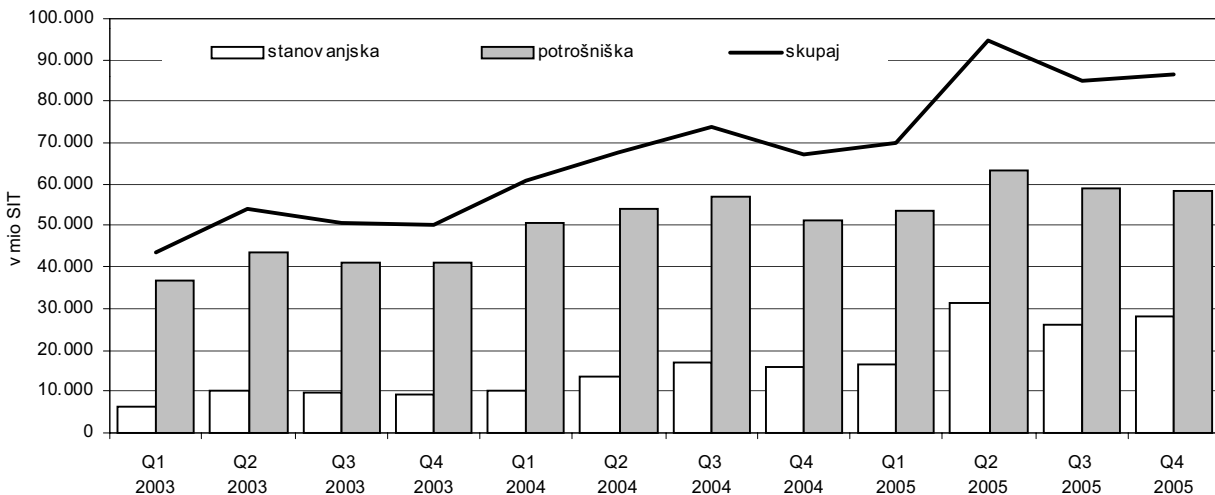
Opomba: Vsi vrednostni podatki so v milijonih SIT, PB – poslovne banke.

Po letu 2003 so med novo najetimi posojili najbolj rasla stanovanjska posojila

Naj poudarimo, da je pri kazalniku povečanje posojil glede na povečanje prejemkov pomembna razlika (prirast) med posojili in prejemki med dvema časovnim obdobjema, kazalnik pa nam pove, koliko dodatnih enot posojil je bilo v nekem obdobju najetih glede na dodatno enoto prejemkov. Kot lahko vidimo so se leta 1993 na enoto povečanja prejemkov tudi posojila povečala za enoto; leta 1999 so se povečala že za 8 enot, leta 2005 pa so se posojila ob povečanju prejemkov za enoto (glede na prejšnje leto) povečala kar za 15 enot.

Novo najeta posojila (gl. op. 72), za katera imamo podatke ravno za obdobje zadnjega povečanega zadolževanja prebivalstva (in jih prikazuje slika 11), so se v obdobju od 2003 do 2005 realno povečala za 59,3 % (za 31,1 % so realno porasla v letu 2004 in za 21,5 % v letu 2005), pri tem pa so stanovanjska rasla hitreje (povečala so se za 1,6-krat) kot potrošniška (35,3 %). Ti podatki potrjujejo našo oceno, da gre pri tej pospešitvi zadolževanja pretežno za zadolževanje za nakup stanovanja. Vzrok za rast stanovanjskih posojil je poleg vse večje ponudbe posojil, medbančne konkurence in zniževanja obrestnih mer v procesu približevanja (konvergence) proti evropski ravni lahko tudi iztek dveh (v letih 2004 in 2005) petletnih varčevalnih obdobj Nacionalne stanovanjske varčevalne sheme (NSVS). V letih 2003 in 2004 je delež stanovanjskih posojil znašal okoli petino vseh novo najetih posojilih (18,0 oz. 21,0 %), v letu 2005 pa je bila za nakup stanovanja namenjena že slaba tretjina novih posojil (30,4 %). Pri tistih potrošniških posojilih, ki so obravnavana tudi glede na ročnost, je bilo najvišje povečanje doseženo pri posojilih z ročnostjo nad pet let, pri stanovanjskih posojilih pa z ročnostjo nad deset let. Tako sklepamo, da je velik delež novih posojil porabljen za investicije in ne za potrošnjo (Jesensko poročilo 2005, 2005, str. 42–43; Pomladansko poročilo 2006, 2006, str. 54).

Slika 11: Novo najeta posojila 2003–2005

Vir: BS, lastni preračuni.

Morda gospodinjstva prehajajo na novo optimalno raven zadolženosti

Kot nakazujejo že podatki o novo najetih posojilih, lahko tudi iz strukture posojil (prikazuje jo tabela 4; gl. tudi sliko 1) vidimo, da se je v zadnjih letih struktura posojil spremenila; povečuje se delež deviznih ter stanovanjskih posojil. V valutni strukturi se je delež posojil v tuji valuti junija 2006 v primerjavi s koncem leta 2004 skoraj podvojil. V strukturi po namenu je delež stanovanjskih posojil konec junija 2006 znašal 34,0 %, kar je 10,7 odstotne točke več kot pred letom in pol. Delež potrošniških in ostalih posojil se je posledično zmanjšal (prvih za 9,2 odstotne točke na 44,5 %, drugih pa za 1,7 odstotne točke na 21,4 %).

Tabela 4: Struktura bančnih posojil po metodologiji ECB

	Po valuti		Po namenu		
	V domači valuti	V tuji valuti	Potrošniška	Stanovanjska	Ostala
31. 12. 2004	77,5	22,5	53,7	23,3	23,1
31. 12. 2005	62,6	37,4	47,5	30,4	22,1
30. 06. 2006	56,8	43,2	44,5	34,0	21,4

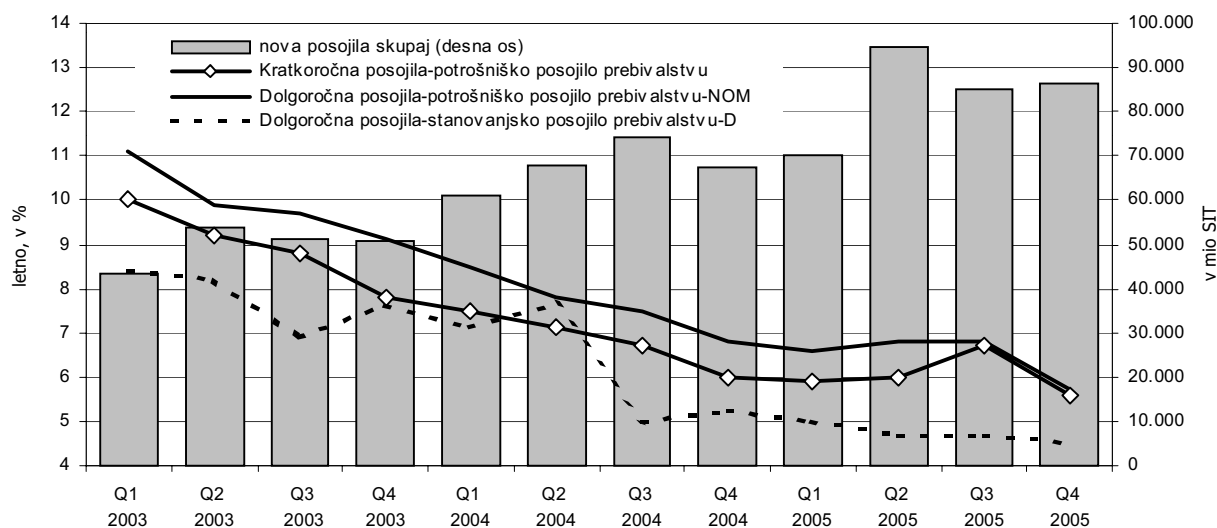
Vir: BS, lastni preračuni.

Medtem, ko smo v letu 1999 lahko identificirali en sam vzrok za povečano zadolževanje prebivalstva, pa lahko v zadnjem obdobju povečanja najemanja posojil navedemo več (vsaj štiri) vzrokov:

- zagon v ciklu potrošnje trajnih dobrin zaradi razdolževanja dohodkov po zadnjem večjem zadolževanju leta 1999, ki se po navadi kaže v povečanih nakupih avtomobilov (rast prvih registracij se je začela večati že v letu 2003 in se umirila v drugi polovici leta 2004); od leta 2003 (do 2005) se vrednost nakupov trajnih dobrin po nacionalnih računih povečuje po povprečni letni stopnji 8,7 %;
- sprostitev sredstev NSVS, kar je po naši oceni pospešilo rast stanovanjskih posojil ter posledično večanje nakupov trajnih in poltrajnih dobrin (predvsem stanovanjske opreme – pohištva, gospodinjskih aparatov, video in avdio naprav ipd.) zaradi pospešene stanovanjske gradnje;
- zmanjševanje obrestnih mer zaradi nominalne konvergence v procesu priprav za vstop Slovenije v ERM II junija 2004 in posledično padanje stroškov izposojanja za prebivalstvo (gl. sliko 6 in sliko 12; gledano absolutno so se najbolj zmanjšale obrestne mere za dolgoročna stanovanjska posojila vezana na TOM);
- optimizem potrošnikov ob vstopu v EU;
- ugodnejše možnosti za financiranje nakupov (vse pogostejša možnost plačila na obroke neposredno pri trgovcih).

Večina naštetih vzrokov je prisotna dlje časa in zato tudi pojav povečanega zadolževanja traja več let in ne gre le za enkratni dogodek kot leta 1999, ko se je

Slika 12: Obrestne mere bank za nova posojila prebivalstvu

Vir: BS.

Opombe: Letna obrestna mera; NOM – nominalna obrestna mera, ni indeksacije; D – obrestna mera je vezana na evrsko devizno klavzulo.

Delež stanovanjskih posojil se zelo povečuje

Poiskali smo še druge možne vire za merjenje prezadolženosti

zadolženost povečala naenkrat in počasi upadla. Poleg tega se z razvojem finančnih in tudi drugih trgov verjetno tudi pri nas sproščajo likvidnostne omejitve za gospodinjstva, kar jim omogoča, da si izposodijo več kot v preteklosti, s tem pa pridejo na novo optimalno raven zadolženosti (gl. str. 40–41).

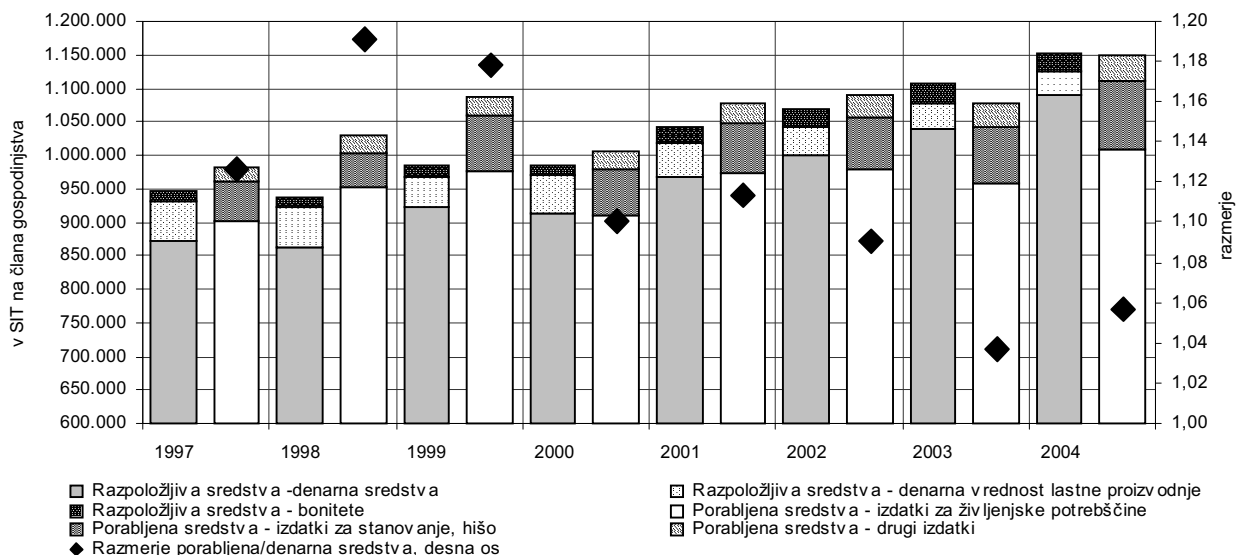
5.3.2 Drugi možni viri (pre)zadolženosti prebivalstva

Glede na pomanjkanje podatkov o zadolženosti gospodinjstev, bi dodatne informacije o tem pojavu v Sloveniji lahko iskali tudi v nekaterih drugih virih; na primer v podatkih APG, podatkih o kreditnih karticah, odklopih električne energije ali v podatkih o kreditih drugih kreditodajalcev, s spremljanjem deleža slabih posojil ipd. Ti kazalniki bi lahko postali dodatni kazalniki zadolževanja ob ustreznih časovni seriji in dogovoru o metodologiji spremljanja oziroma izračunavanja.

5.3.2.1 Anketa o potrošnji gospodinjstev (APG)

Podatek o zadolženosti bi lahko iskali tudi v Anketi o potrošnji gospodinjstev (APG; gl. op. 20). Razmerje med porabljenimi⁷⁸ in razpoložljivimi⁷⁹ sredstvi na člana gospodinjstva je po podatkih APG (gl. sliko 13) v letu 1997 (od takrat so na voljo podatki) znašalo 1,037 (razmerje med porabljenimi sredstvi in razpoložljivimi denarnimi sredstvi je znašalo 1,126). Najbolj so porabljena sredstva presegala razpoložljiva (za 10,2 % in za 17,9 % denarna sredstva) leta 1999 ob uvedbi DDV, ko so se gospodinjstva izdatno zadolževala. Od leta 2001 do 2003 se je razmerje

Slika 13: Razpoložljiva in porabljena sredstva na člana gospodinjstva po APG

Opomba: V cenah 2000.

Vir: SURS, lastni preračuni.

⁷⁸ Porabljena sredstva zajemajo izdatke za življenjske potrebščine (po klasifikaciji COICOP zajemajo 12 skupin – Hrana in brezalkoholne pijače, Alkoholne pijače in tobačni izdelki, Oblečila in obutev, Stanovanje, voda, elektrika, plin in drugo gorivo, Pohištvo, gospodinjstva oprema in storitve za gospodinjstvo, Zdravje, Transport, Komunikacije, Rekreativna in kultura, Storitve za izobraževanje, Hoteli, kavarne in restavracije, Različne dobrine in storitve) in ostale izdatke, ki niso del potrošnih dobrin (izdatke za stanovanje, hišo – nakup stanovanja, prenove, velika dela, ter druge izdatke – davki in samoprispevki, varčevanje, denarni prenos in darila, življenjsko zavarovanje, prostovoljno pokojninsko in invalidsko zavarovanje, denarne kazni za prekrške in nadomestilo škode).

⁷⁹ Razpoložljiva sredstva zajemajo denarna sredstva (prejemki iz delovnega razmerja, honorarnega dela, iz samozaposlitve, pokojnine z dodatki, drugi socialni prejemki, dohodek iz lastnine, prejemki od prodaje, drugi prejemki ter denarne pomoči in darila) ter denarno vrednost lastne proizvodnje in bonitete (iz zaposlitve in drugih virov).

zmanjševalo. V letu 2003 so razpoložljiva sredstva prvič presešla porabljena sredstva (za 2,5 %).⁸⁰ Porabljena sredstva pa so še vedno presejala razpoložljiva denarna sredstva, in sicer za 3,7 %. Tudi v letu 2004 (gl. op. 80) je vsak član gospodinjstva porabil malenkost manj, kot je imel na voljo sredstev (razpoložljiva sredstva so porabljena presejala za 0,1 %), vendar je porabil 5,7 % več kot je imel na voljo denarnih sredstev. Slika glede zadolženosti (tu razmerje med porabljenimi in razpoložljivimi denarnimi sredstvi) je po teh podatkih podobna, kot smo že navedli pri samem kazalniku zadolženosti (gl. str. 60), po letu 1999 se je zadolženost zmanjševala, v letu 2004 pa je spet začela naraščati, vendar pa je razmerje v zadnjih dveh letih na najnižji ravni doslej.

5.3.2.2 Kreditne kartice

Podatkov o dolgu na kreditnih karticah v Sloveniji nimamo, prav tako pa je pri nas »pravih« kreditnih kartic⁸¹ malo. BS objavlja podatke o številu veljavnih kartic, številu plačil in vrednosti plačil (gl. tabelo 5). Število veljavnih kartic in vrednost plačil z njimi se iz leta v leto veča. Ob koncu leta 2005 je bilo veljavnih 933.588 kartic, kar je 1,4 kartice na gospodinjstvo,⁸² desetletje prej, leta 1996, pa je eno gospodinjstvo⁸³ imelo 0,6 kartice, kar je približno 1 kartica na gospodinjstvo in pol. Vrednost vseh plačil s karticami je v letu 1996 znašala 157 milijard SIT, leta 2005 pa 378,8 milijarde SIT (oboje v cenah 2005). Stopnje realne rasti vrednosti plačil na

*Po podatkih
APG za zadnji
dve leti je
razmerje med
razpoložljivimi
denarnimi in
porabljenimi
sredstvi na
najnižji ravni
doslej*

*Slovensko
gospodinjstvo
razpolaga z 1,4
kreditno kartico*

Tabela 5: Osebnne kreditne kartice v Sloveniji

	Osebnne kreditne kartice ^a			Stopnje rasti v %		
	Število izdanih osebnih kreditnih kartic ^b	Število plačil v Sloveniji, v tisočih	Vrednost plačil na posamezno kartico, cene 2005 ^c	Število izdanih osebnih kreditnih kartic	Število plačil v Sloveniji, v tisočih	Vrednost plačil, cene 2005
1996	404.456	21.315	388.202	-	-	-
1997	515.261	27.106	379.868	27,4	27,2	-2,1
1998	510.145	33.231	451.630	-1,0	22,6	18,9
1999	551.645	38.704	478.391	8,1	16,5	5,9
2000	629.879	44.209	510.224	14,2	14,2	6,7
2001	676.018	47.777	513.227	7,3	8,1	0,6
2002	733.119	49.138	480.812	8,4	2,8	-6,3
2003	804.099	52.010	449.897	9,7	5,8	-6,4
2004	873.506	53.228	417.722	8,6	2,3	-7,2
2005	933.588	55.783	405.754	6,9	4,8	-2,9

Vir: BS, lastni izračuni.

Opombe:

^aKreditne kartice: pretežno kartice z odloženo poravnavo obveznosti (običajno na določen dan v mesecu) in kreditne kartice, pri katerih je imetniku odobreno posojilo (revolving posojilo) za poravnavo obveznosti v več mesečnih obrokih; plačilne kartice, izdane fizičnim osebam (vključno z družinskimi karticami) v Sloveniji.

^bŠtevilo veljavnih kartic rezidentov in nerezidentov, izdanih v Sloveniji ob koncu posameznega obdobja.

^cŠtevilo in vrednost plačil se nanaša na promet v posameznem četrtletju, v milijonih SIT.

⁸⁰ Po popravljanih podatkih iz Statističnega letopisa 2005 (december 2005) je bila vrednost porabljenih sredstev v letu 2003 v primerjavi z vrednostjo iz Statističnih informacij (september 2005) nižja kar za 3,5 %; tako so ob prvi objavi podatkov porabljena sredstva za 1,0 % presejala razpoložljiva in za 7,5 % denarna sredstva. Za leto 2004 pa je bila kasnejša ocena (podatki iz Statističnega letopisa 2006 v primerjavi s Prvo objavo v juliju 2006) porabljenih sredstev nižja za 3,1 %, tako so takrat porabljena sredstva presejala razpoložljiva za 3,0 %, denarna pa za 9,0 %.

⁸¹ Pri »pravih« kreditnih karticah gre v bistvu za revolving kredit, odobren v določeni višini. Vsak mesec (oziroma v dogovorjenih rokih) lahko imetnik take kreditne kartice poravnava tudi samo del dolga (pri eni od bank v Sloveniji ta del znaša 20 %, v tujini pa ta delež lahko znaša le 5 %; za neodplačan dolg se plačujejo obresti). Gl. tudi op. 4.

⁸² Število gospodinjstev iz Popisa prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002 (Statistični letopis 2004, 2004).

⁸³ Število gospodinjstev iz popisa prebivalstva 1991 (Statistični letopis 2004, 2004).

Sposamezno kartico se opravi okoli 60 plačil v letu

kartico so od leta 2001 nizke, od 2002 celo negativne, medtem ko so realne stopnje rasti vrednosti plačil za skupno število kartic pozitivne. Iz tega bi lahko sklepali, da se vrednost plačil s posamezno kartico manjša, saj ima posameznik oziroma gospodinjstvo več kartic (če velja povedano o številu kartic na gospodinjstvo, potem je leta 2005 vrednost plačil gospodinjstva s kartico/karticami znašala 568.056 SIT (v cenah 2005), medtem ko je še leta 1996 gospodinjstvo s karticami opravilo 2,4-krat manj nakupov dobrin in storitev (za 232.921 SIT v cenah 2005).

Stopnja rasti števila plačil s karticami se je po letu 2000 sicer umirila (kar je tudi posledica visokih osnov iz prejšnjih let), število plačil pa še seveda narašča. Največ plačil s posamezno kartico je bilo izvedenih leta 2001 (70,6), najmanj pa 1997 (52,6), leta 2005 je posameznik z eno kartico plačal 59,8-krat. Tudi zmanjšanje števila plačil s posamezno kartico bi lahko vsaj delno pripisali povečanju števila kritic na

Tabela 6: Odklopi električne energije

Leto	Odjemalci ^a	Opomini	Nalogi za odklop	Odklopi	Odklopi/odjemalci
Elektro Maribor					
2003	178.095	238.627	9708	1433	0,805
2004	179.425	348.883	10.618	1348	0,751
2005	180.888	348.443	14.109	1181	0,653
Elektro Gorenjska					
2003	71.686	66.454	2261	260	0,363
2004	71.569	92.660	3351	311	0,435
2005	72.360	106.094	3265	315	0,435
Elektro Primorska					
2003	102.166	-	-	333	0,326
2004	103.007	-	-	306	0,297
2005	104.371	-	-	546	0,523
Elektro Celje					
1995	-	-	25.010	-	-
1996	-	-	34.380	-	-
1997	-	-	28.717	-	-
1998	-	-	28.982	-	-
1999	-	-	28.569	-	-
2000	-	-	24.729	-	-
2001	-	-	26.529 ^b	-	-
2002	-	-	11.113 ^c	-	-
2003	-	-	8066	-	-
2004	-	-	12.864	-	-
2005	-	-	13.335	-	-
Elektro Ljubljana^e				Dolg/opomin	Dolg/odklop
2003	-	-	7236	12.557	41.852
2004	-	-	14.364	11.899	34.969
2005	274.917 ^d	-	11.038	12.264	43.580

Vir: Elektro Maribor, Elektro Gorenjska, Elektro Primorska, Elektro Celje, Elektro Ljubljana, lastni izračuni.

Opombe:

^aŠtevilo odjemalcev pomeni število merilnih mest.

^bDo leta 2001 so se izpisovali nalogi za odklop za vse opominjane dolžnike, ki niso v roku plačali svojih obveznosti po opominu; izpis ni imel omejitev.

^cV letu 2002 so se izpisi nalogov za odklop začeli omejevati; omejitev se je izbiral med 15.000 in 20.000 SIT, zato se je število nalogov razpolovilo.

^dNatančnih podatkov o dejansko izvršenih odklopih ni. Ocenjuje se, da je odvisno od področja dejansko odklopljenih od 3 do 10 % izpisanih nalogov. Število izpisanih opominov in odklopov se med leti spreminja (odvisno je od števila obdelav za opomine oziroma od dinamike dela pri izterjavi), zato naj bi bilo najbolje primerjati povprečni dolg na opominu oziroma nalogu za odklop.

^eŠtevilo odjemalcev na dan 2. 2. 2006.

posameznika oziroma gospodinjstvo. Če preračunamo število plačil na gospodinjstvo (gl. op. 82 in 83), so v letu 1996 gospodinjstva s karticami plačala 33,7-krat (povprečna vrednost plačila je v cenah 2005 znašala 7.368 SIT), v letu 2005 pa 81,5-krat (povprečna vrednost plačila pa je bila nekoliko nižja, 6.786 SIT).

5.3.2.3 Število odklopov električne energije

Zbrali smo tudi podatke o odklopih električne energije pri gospodinjstvih odjemalcih (gl. tudi str. 29), vendar smo tudi tu naleteli na različno metodologijo zbiranja in obdelave podatkov. Pri tem gre pri zadolženosti vedno za možnost, da je lahko zamujanje s plačili računov za javne storitve, tudi za elektriko, zavestna odločitev in tako ne daje realne slike. Zbrane podatke prikazujemo v tabeli 6.

5.3.2.4 Krediti pri nebančnih kreditodajalcih

Spremenjen Zakon o potrošniških kreditih iz leta 2004 predvideva pridobitev dovoljenja za opravljanje storitev potrošniškega kreditiranja dajalcev kreditov pri UVP in redno polletno poročanje teh kreditodajalcev UVP (gl. pogl. 5.4).

V tabeli 7 objavljamo podatke le za prvo polovico leta 2005, ki smo jih na UMAR pridobili z obrazcev za poročanje drugih kreditodajalcev UVP.

Tabela 7: Krediti pri nebančnih kreditodajalcih

Ročnost ^a	0–3 mesecev	3–6 mesecev	6–12 mesecev	12–36 mesecev	nad 36 mesecev	Skupaj
vrednost ^b	847	5.785	7.186	17.196	32.030	63.045
delež v vrednosti	1,3	9,2	11,4	27,3	50,8	100,0
št. pogodb ^c	7.462	44.188	35.219	10.957	7.487	105.313
delež v št. pogodb	7,1	42,0	33,4	10,4	7,1	100,0
znesek na pogodbo	113.508	130.918	204.038	1.569.408	4.278.082	598.644

Vir: UPV, lastni izračuni.

Opombe:

^aPri tem gre lahko za napake podjetij, kam uvrstiti mejne ročnosti kreditov; npr. za ročnost 3 mesece so lahko poročali pri drugi skupini, saj so razredi določeni zvezno; UMAR je podatke obdelal v skladu z uradnimi poročili.

^bV milijonih SIT.

^cUVP je v prvi polovici leta 2005 prejel 151 poročil o sklenjenih kreditnih pogodbah in EOM, 80 gospodarskih družb ni oddalo polletnega poročila o sklenjenih kreditnih pogodbah.

Skupaj je bilo v prvi polovici leta 2005 pri nebančnih kreditodajalcih najetih za 63 milijard posojil, kar znaša nekaj manj kot 100.000 SIT na gospodinjstvo (gl. op. 82) oziroma skoraj dve tretjini neto tokov posojil prebivalstva v poslovnih bankah v tem obdobju. V skupni vrednosti posojil zavzemajo največji delež posojila z ročnostjo nad 36 mesecev (kar je pričakovano, saj so posojila z daljšo ročnostjo po navadi tudi višja), medtem ko je bilo največ pogodb sklenjenih z ročnostjo od 3 do 6 mesecev, sledi skupina z ročnostjo od 6 do 12 mesecev; več kot tri četrtine vseh sklenjenih pogodb je imelo ročnost do enega leta (torej je bilo kratkoročnih).

5.3.2.5 Raziskava Slovensko javno mnenje

V anketo Slovensko javno mnenje 2005 sta bili na predlog UMAR vključeni dve vprašanji o prezadolženosti.

»Ali ste se v zadnjih petih letih zadolžili oziroma najeli kredit? Prosimo, upoštevajte vse oblike zadolževanja: krediti pri banki (tudi povečan limit), zadolževanje pri

V prvi polovici leta 2005 je vsako gospodinjstvo najelo še okoli 100.000 SIT posojila pri nebančnih kreditodajalcih

Več kot polovica anketiranih v zadnjih petih letih ni najela nobene oblike posojila

sorodnikih in znancih, zadolževanje na sivem trgu, lizing ...»

da	41,1 %
ne	56,7 %
brez odgovora	2,2 %

»Ali se vam dogaja, da zaradi odplačevanja kreditov ne morete pravočasno poravnati sprotih stroškov za življenje oziroma morate zmanjševati izdatke za osnovne življenjske potrebnosti? (en odgovor)«

da, pogosto	3,3 %
da, včasih	14,8 %
ne, nikoli ali skoraj nikoli	36,5 %
nisem bil/-a zadolžen/-a	42,1 %
brez odgovora	3,3 %

Iz odgovorov bi lahko sklepali, da je, poenostavljeno rečeno, 3,3 % Slovencev prezadolženih in da za naslednjih 14,8 % obstaja visoko tveganje prezadolženosti (gl. tudi Socialni razgledi, 2006, str. 25–26).

5.3.2.6 Slaba posojila

Slaba posojila so tista, ki jih dolžniki ne odplačujejo. Banke vsakega komitenta ocenijo in ga razvrstijo v bonitetno skupino po osnovnem tveganju (gl. tabelo 8) ter zanje oblikujejo rezervacije.

Finančna sredstva oziroma prevzete obveznosti po zunajbilančnih postavkah⁸⁴ se za potrebe skupinske oslavitve⁸⁵ oziroma oblikovanja rezervacij razvrstijo v skupine od A do E na podlagi ocene in vrednotenja dolžnikove sposobnosti izpolnjevati obveznosti do banke ob dospelosti, ki se presoja na podlagi:

**Banke natančno
vodijo
neplačnike**

Tabela 8: Izpostavljenost bank kreditnemu tveganju iz naslova prebivalstva, na dan 30. 6. 2006

	Delež razreda v skupni izpostavljenosti iz naslova prebivalstva
A	93,1
E	3,6
B	1,8
C	0,8
D	0,4
P	0,2
skupaj	100,0

Vir: BS, lastni preračuni.

Opombe: Razvrstitev finančnih sredstev oziroma prevzetih obveznosti po zunajbilančnih postavkah do dolžnikov se po skupinah razdeli po teh pravilih:

A plačujejo svoje obveznosti ob dospelosti oziroma izjemoma z zamudo do 15 dni,

B plačujejo obveznosti z zamudo do 30 dni, občasno tudi z zamudo od 31 do 90 dni,

C plačujejo obveznosti z zamudo do 90 dni, občasno tudi z zamudo od 91 do 180 dni,

D plačujejo obveznosti z zamudo nad 90 dni do 180 dni, občasno tudi z zamudo od 181 do 360 dni,

E plačujejo obveznosti z zamudo nad 360 dni,

P v to skupino se razvrstijo finančna sredstva oziroma prevzete obveznosti po zunajbilančnih postavkah, za katere banka pri posamični ocenitvi ugotovi, da je potrebna oslavitve ali oblikovanje rezervacije.

Plačilo obveznosti dolžnika pomeni plačilo vseh obveznosti dolžnika do banke v pogodbeno dogovorjenih rokih dospelosti, ne da bi banka za ta namen posredno ali neposredno vzpostavila novo finančno sredstvo do dolžnika (Sklep o ocenjevanju ..., 2005).

⁸⁴ Med zunajbilančne postavke se štejejo vse potencialne obveznosti banke (garancije za dobro izvedbo del, plačilne garancije, odobreni in nekoriščeni krediti in limiti ipd.).

⁸⁵ Banke za terjatve s podobnim tveganjem oblikujejo skupine in te terjatve slabijo z določenim odstotkom, ki je odvisen od verjetnosti, da bo kateri koli komitent iz neke skupine postal neplačnik (ne gre pa za odpis terjatve komitentu).

- ocene finančnega položaja posameznega dolžnika,
- njegove zmožnosti zagotovitve zadostnega denarnega pritoka za redno izpolnjevanje obveznosti do banke v prihodnosti,
- vrste in obsega zavarovanja finančnega sredstva oziroma prevzete obveznosti po zunajbilančnih postavkah do posameznega dolžnika,
- izpolnjevanja dolžnikovih obveznosti do banke v preteklih obdobjih (Sklep o ocenjevanju ..., 2005).

Kot izhaja iz tabele 8, se v Sloveniji še ne srečujemo z množičnim zamujanjem pri odplačilu posojil s strani prebivalstva. Največji delež zavzema skupina s posojili, ki se redno plačujejo oziroma se pri njih s plačilom zamuja največ do 15 dni (teh je kar 93,1 %). Morda lahko nekoliko vzbuja skrb to, da je naslednja po deležu skupina s posojili, pri katerih se s plačili zamuja skoraj eno leto oziroma več (skupina E; 3,6 %), nato pa si sledijo še preostali trije zaporedni bonitetni razredi (B, C in D). Za 0,2 % oziroma za nekaj manj kot 2,7 milijarde SIT pa je takih posojil, ki zahtevajo t. i. oslabitev oziroma oblikovanje rezervacije.

5.4 Varstvo potrošnikov pred prezadolženostjo

Čeprav v Sloveniji prezadolženosti ne spremljamo sistematično,⁸⁶ imamo sprejetih nekaj aktov, ki posameznike, potrošnike oziroma gospodinjstva varujejo pred tem pojavom. Poteka pa tudi projekt vzpostavitve kreditnega biroja, ki je v Sloveniji novost.

V letu 2004 je bil narejen tudi korak nasproti večji urejenosti trga posojil in večjemu varstvu potrošnikov. Nov Zakon o potrošniških kreditih (2004; gl. tudi okvir 9) predvideva pridobitev dovoljenja za opravljanje storitev potrošniškega kreditiranja dajalcev kreditov⁸⁷ pri UVP. Ti kreditodajalci, ki jih je bilo na dan 12. 10. 2006 149, pa morajo dvakrat letno poročati o sklenjenih kreditnih pogodbah – datumu, ročnosti, znesku in dogovorjeni efektivni obrestni meri (Pravilnik o poročanju ..., 2004). Tudi Zakon o izvršbi in zavarovanju (2004) v določeni meri varuje kreditojemalce, saj določa, da so socialni transferi in podobni prejemki izvzeti iz izvršbe na denarno terjatev dolžnika. Določilo proti tveganju prezadolženosti pa lahko najdemo tudi v Zakonu o varstvu kupcev stanovanj in enostanovanjskih stavb (2004), ki končne kupce varuje pred tveganjem neizpolnitve obveznosti investitorja oziroma vmesnega kupca kot prodajalca po prodajni pogodbi; težava je namreč bila, da je kupec ostal brez svoje nepremičnine, če je investitor bankrotiral, tako da zdaj zakon varuje kupce pred tveganjem neizpolnitve obveznosti prodajalca.

Tudi v Sloveniji so se pojavili predlogi za sprejetje zakona o osebnem stečaju (oziroma zakona o oprostitvi preostanka dolgov, gl. tudi pogl. 3.6.2). Tako je Ivanjko (2005) v svojem članku »Nujnost urejanja “osebnega” stečaja« pozval k nujnosti priprave zakona v Sloveniji ter predstavil tudi vprašanja, ki bi jih slovenski zakon moral rešiti. Eno od teh vprašanj je definicija prezadolženosti, ki jo tudi sam predlaga, in sicer pravi, da bi bilo treba »... predlagati domnevo, da je fizična oseba prezadolžena, če

Izmed zamud pri plačilu posojila nad 15 dni je največ zamud takih, ki prese-gajo 360 dni

Za varstvo potrošnikov je zakonsko relativno dobro poskrbljeno

V pripravi je zakonodaja o osebnem stečaju

⁸⁶ Ferik in Stiković (2004) menita, da verjetno tudi v Sloveniji obstaja problem prezadolženosti, predvsem ljudi v nižjih dohodkovnih skupinah. Najpogostejši razlog bi lahko bil najem dolga na sivem/črnem trgu, na katerem posojilodajalci zaračunavajo oderuške obresti. Ta vrsta posojil naj bi bila najbolj tvegana prav za omenjeno skupino ljudi, prav tako pa so to ljudje, ki nimajo možnosti, da bi najeli posojilo v banki.

⁸⁷ Gre za že omenjene nebančne kreditodajalce. Kredit ima lahko obliko odloženega plačila (plačilo na obroke), posojila ali prekoračitve na tekočem računu ali drugega podobnega finančnega dogovora, ki ima z ekonomskega vidika enak namen kot kredit (Zakon o potrošniških kreditih, 2004).

Okvir 9: Določila Zakona o potrošniških kreditih in njegovih podzakonskih aktov

Potrošniško kreditiranje je v Republiki Sloveniji urejeno z Zakonom o potrošniških kreditih (2004), s sprejetjem katerega je bila v letu 2000 v slovenski pravni red prevzeta Direktiva Sveta z dne 22. 12. 1986 o približevanju zakonov in drugih predpisov držav članic v zvezi s potrošniškimi krediti (87/102/EGS) skupaj z obema spremembama te direktive (Direktiva Sveta z dne 22. 2. in Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta z dne 16. 2. 1998 o spremembi Direktive 87/102/EGS o približevanju zakonov in drugih predpisov držav članic v zvezi s potrošniškimi krediti). Prej potrošniško kreditiranje v veljavnem pravnem sistemu ni bilo celovito urejeno, čeprav so se nekatere zakonske določbe dotikale te problematike. Z zakonom je zakonodajalec želel zavarovati potrošnika kot jemalca posojila in kot ekonomsko šibkejšo stranko, ki kredita ne pridobiva za poslovne namene. Pogodb, v katerih potrošnik ni stranka kreditne pogodbe, ta zakon ne ureja in se njegove določbe ne nanašajo nanje.

Najvišja dopustna efektivna obrestna mera (EOM)

Zakon o potrošniških kreditih v 18. a členu ureja najvišjo dopustno EOM, ki jo lahko zaračunava potrošnikom dajalec kredita, ki ni banka ali hranilnica. Ta lahko znaša največ 200 % zadnje objavljene povprečne EOM, ki jo uporabljajo banke in hranilnice v skladu z Zakonom o bančništvu. Če je v kreditni pogodbi določena višja EOM, je ta nična in se šteje, da je bila med strankama dogovorjena efektivna obrestna mera, ki znaša dvakratnik povprečne EOM.

Dovoljenje za opravljanje storitev potrošniškega kreditiranja

Zakon o potrošniških kreditih predvideva, da morajo dajalci kreditov pred začetkom opravljanja storitev potrošniškega kreditiranja pridobiti dovoljenje za opravljanje teh storitev, ki ga (UVP). Takega dovoljenja ne potrebujejo banke in hranilnice, ker njihovo primernost za opravljanje (tudi) tovrstne dejavnosti presoja že Banka Slovenije po določbah zakona, ki ureja bančništvo. Prav tako dovoljenja ne potrebuje Stanovanjski sklad Republike Slovenije, ki je ustanovljen neposredno z zakonom, dajalci kreditov, ki dajejo kredite le svojim zaposlenim, in neprofitne organizacije, ki dajejo kredite le za socialne in izobraževalne namene, saj ti dejavnosti ne opravljajo s komercialnim namenom (22. člen).

Obveznost poročanja dajalcev kreditov UVP

Z novelo ZPotK-A je bil v zakon vključen nov 25. a člen, ki ureja dolžnost dajalcev kreditov, da organu, ki jim je izdal dovoljenje (torej UVP), vsakih šest mesecev poročajo o sklenjenih kreditnih pogodbah in njihovi EOM. Pravilnik o poročanju dajalcev kreditov o sklenjenih kreditnih pogodbah in dogovorjeni EOM določa, da mora dajalec kreditov na predpisanem obrazcu poročati o datumu sklenitve kreditne pogodbe, ročnosti kreditne pogodbe (izraženi v mesecih), znesku (izraženem v tolarjih) in EOM (izraženi v odstotkih). Ročnosti pogodb, za katere je treba poročati na obrazcu, so do 3 mesecev, od 3 mesecev do 6 mesecev, od 6 mesecev do 12 mesecev, od 12 mesecev do 36 mesecev in nad 36 mesecev. Navedene ročnosti, razen prve, se ujemajo s tistimi, za katere Banka Slovenije po 18. a členu zakona objavlja povprečne EOM, ki jih uporabljajo banke in hranilnice. To UVP omogoča (ob predpostavki, da kreditodajalci sporočajo točne podatke) razmeroma enostaven nadzor nad upoštevanjem pravila o najvišji dopustni EOM. Niti veljavna niti predlagana direktiva EU o potrošniških kreditih ne urejata obveznosti poročanja dajalcev kreditov (ali kreditnih posrednikov) o sklenjenih potrošniških kreditnih pogodbah in tudi ne omenjata višine EOM. Poročanje, ki ga zahteva naš zakon, pa je namenjeno predvsem izvajanju nadzora nad uresničevanjem določb o najvišji dopustni EOM.

Povzeto po: Strokovne podlage za predlog ... (2005), Zakon o potrošniških kreditih (2004), Pravilnik o poročanju ... (2004).

njeni dolgovi presegajo vrednost njenega premoženja, iz katerega je mogoče poplačati upnike in njegove prihodke v naslednjih petih letih«. Postopki za oblikovanje zakona, ki bi na novo uredil področje insolvenčnega prava ter postopke zaradi insolventnosti, vključno s postopkom osebnega stečaja, naj bi v Sloveniji že potekali. Sedanji, zaenkrat še veljaven, Zakon o prisilni poravnavi, stečaju in likvidaciji pa že ureja stečaj

samostojnega podjetnika posameznika (naj spomnimo, da samostojni podjetniki spadajo po metodologiji nacionalnih računov v sektor gospodinjstev).

5.4.1 Kreditni biro v Sloveniji

Združenje bank Slovenije (ZBS) je z vzpostavljanjem kreditnega biroja⁸⁸ za fizične osebe SISBON (Slovenski informacijski sistem bonitet) začelo leta 2000. Projekt naj bi začel delovati predvidoma leta 2007. SISBON bo kot elektronski sistem svojim članicam⁸⁹ zagotavljal izmenjavo in obdelavo osebnih podatkov o kreditni zadolženosti in korektnosti izpolnjevanja pogodbenih obveznosti fizičnih oseb in tako izboljšal postopek ugotavljanja kreditne sposobnosti ter preprečeval preveliko zadolževanje in zlorabe posameznika. Sistem bo združeval in obdeloval osebne podatke o komitentih, njihovih poslih in poslovnih dogodkih, ki vplivajo na potek posla v pozitivnem in negativnem pogledu (seveda z njihovo pisno privolitvijo, kot to določa Zakon o varstvu osebnih podatkov) (Veronik, 2003).

5.3 Predlogi za nadaljnjo obravnavo in analizo (pre)zadolženosti v Sloveniji

Kot lahko sklepamo iz prejšnjega poglavja, bi v Sloveniji morali najprej določiti uradno definicijo prezadolženosti ter natančneje opredeliti mere zadolženosti in prezadolženosti. Če ne prej, bomo definicijo dobili s predlogom skupne definicije na ravni EU predvidoma konec leta 2007 (gl. okvir 3). Za celovit vpogled v stanje zadolženosti prebivalstva bi bilo seveda treba zbrati in pridobiti naslednje kategorije (v ustrezno dolgi časovni vrsti) oziroma jih oceniti:

- obseg dolga na kreditnih karticah, še posebej, ko bomo tudi v Sloveniji začeli uporabljati več t. i. pravih kreditnih kartic (ker gre za nezavarovan dolg in hkrati najlažjo obliko zadolževanja, je dolg te vrste tudi eno od največjih tveganj prezadolženosti);
- delež neodplačanih posojil pri bankah glede na celotna posojila prebivalstva (t. i. slaba posojila);
- delež zavarovanega in nezavarovanega dolga v celotnem dolgu;
- servisiranje dolga slovenskih gospodinjstev (podatki o odplačilih obresti in glavnice);
- struktura premoženja (kar smo že delno dobili s finančnimi računi); ker pa največji del premoženja gospodinjstva zajema stanovanjsko premoženje, bi bilo treba končno oceniti tudi stanovanjski sklad v Sloveniji (kar bomo morda čez čas tudi dobili na podlagi izvajanja Zakona o množičnem vrednotenju nepremičnin (2006)).

To bi nam omogočalo pridobiti podatke o strukturi dolga in njegovem servisiranju (kolikšen delež razpoložljivega dohodka predstavljajo odplačila obresti in glavnice).

Vsekakor je spremljanje zadolženosti pomembno tako z gospodarskega kot s socialnega vidika; ravno toliko kot samo spremljanje pa je pomembna tudi kakovost

*Kmalu bo
vzpostavljen
tudi kreditni
biro*

*Potrebno bi bilo
zbrati ustrezne
podatke*

⁸⁸ Tudi v vseh državah EU (podatek za leto 2002) obstajajo kreditne pisarne, kreditni registri ali agencije za kreditno poročanje. Kreditne pisarne zbirajo informacije o preteklih posojilih in odplačilih posojil prosilca v podatkovnih zbirkah ter še pred odobritvijo novega posojila izdajo kreditno poročilo. Vsi posojilodajalci imajo dostop do podatkov v podatkovnih zbirkah, s katerimi si pomagajo pri ocenjevanju kreditne sposobnosti prosilca za posojilo (San José, 2002).

⁸⁹ Vse članice ZBS, ki kreditirajo prebivalstvo so leta 2003 podpisale Dogovor o postavitvi in uporabi informacijskega sistema sistema SISBON.

***V Sloveniji
obstaja relativno
dobra podatkov-
na osnova za
uvvedbo novih
primerljivih mer
zadolženosti***

***Na področju
zadolženosti se
srečujemo s
pomanjkanjem
koordinacije na
ravni države***

mere zadolženosti. Menimo, da bi bilo treba za agregatno mero zadolženosti izbrati tisto, ki bi temeljila na podatkih po metodologiji nacionalnih računov, saj bi morala biti mera enotna in omogočati relativno dobro primerjavo po času in med državami. Vendar pa nam ti agregatni podatki po navadi ne dajejo informacije o porazdelitvi dolga med posameznimi skupinami gospodinjstev, zato bi te podatke verjetno morali pridobiti iz anketnih virov.⁹⁰

K pripravi podatkov o zadolženosti je pozval tudi Mednarodni denarni sklad v svojem poročilu za Slovenijo (Slovenia: 2006 Article IV..., 2006), v katerem je zapisal, da bi si morale banke v prihodnje prizadevati za večjo ozaveščenost ljudi o obrestnem tveganju, nadzorniki pa bi morali pripraviti obsežnejše podatke o zadolženosti gospodinjstev, vključno s kazalnikoma koncentracije dolga (angl. »debt concentration«) in sposobnostjo gospodinjstev za servisiranje dolga.

Vsekakor pa bi bilo treba razmisliti tudi o možnosti nudenja svetovalnih storitev posameznikom v finančni stiski⁹¹. Ko se namreč prezadolženost pojavi, stroškov ne nosi samo prezadolženi posameznik, ampak tudi finančne institucije in drugi posojilodajalci, država, gospodarstvo in posredno celotna družba.

Ko smo že mislili, da se v Sloveniji srečujemo z množičnim pomanjkanjem podatkov, smo med raziskavo ugotovili, da dejansko obstaja veliko podatkov, vendar za namen same analize zadolževanja niso primerno obdelani. Pri raziskovanju zadolženosti bi bilo nedvomno zelo dobrodošlo določiti osrednjo institucijo, ki bi koordinirala raziskovanje tega področja in tudi uradno sprejeti določene pravne akte, ki bi zavezovali pristojne ustanove k dajanju podatkov oziroma objavljanju določenih kazalnikov zadolženosti.

⁹⁰ Omenili smo že (gl. op. 20), da so bili pred prehodom raziskave APG iz bilančnega pristopa na pristop potrošnih izdatkov (1997) v anketi zajeti tudi podatki o posojilih in varčevanju. Nekatere od teh podatkov bo zajemala tudi anketa EU-SILC.

⁹¹ Ferk in Stiković (2004) za začetek predlagata ustanovitev svetovalnih služb pri centrih za socialno delo.

Sklep

Namen delovnega zvezka je bil predstaviti pojma zadolženost in prezadolženost, pojasniti, kako lahko obe kategoriji merimo, predstaviti teoretično podlago za makroekonomsko obravnavo dolga ter prikazati stanje na tem področju v Sloveniji.

V prvem poglavju smo predstavili pojem zadolženosti in nekatere kazalnike, s katerimi merimo zadolženost. V drugem poglavju smo podobno naredili s prezadolženostjo in jo opredelili tudi s socialnega in pravnega vidika. Sklenemo lahko, da še vedno nimamo enotne definicije pojmov, enako pa velja tudi za mere, ker nimamo enotne metodologije, po kateri bi spremljali zadolženost in prezadolženost. Tako tudi ni mogoče narediti korektnih primerjav med državami, razen s pomočjo anketnih podatkov. Le za nekatere razvite države imamo dovolj usklajenih podatkov iz nacionalnih računov, da lahko primerjamo agregatne zadolženosti. Pri prezadolženosti se nasploh srečujemo s problemom objektivne (ekonomske) mere zadolženosti, saj se gospodinjstva na finančne krize ne odzivajo enako. Prav lahko bi se zgodilo, da bi od dveh različnih gospodinjstev z enakimi predispozicijami eno postalo prezadolženo, drugo pa ne. Tako bi lahko rekli, da lahko prezadolženost ugotavljamo s subjektivnimi merami in na ravni posameznega gospodinjstva. To bi najbolje opravljale svetovalne službe, s pomočjo katerih v večini evropskih držav prezadolžena gospodinjstva že rešujejo svoje finančne težave.

Nato smo predstavili makroekonomsko teoretično podlago za zadolženost prebivalstva, ki temelji na teoriji življenjskega cikla z upoštevanjem likvidnostnih omejitev. Gospodinjstva z dolgom so občutljiva za gibanje obrestnih mer, spremembe svojega dohodka in vrednosti premoženja, ki se uporablja za zavarovanje posojil. Hkrati pa porazdelitev dolga po gospodinjstvih vpliva nazaj na gospodarstvo, ki je občutljivo za spremembe finančnega položaja gospodinjstev, predvsem prek njihovega potrošnega in varčevalnega obnašanja, bolj posredno pa prek finančnega sistema, ki prav tako čuti posledice, če gospodinjstva niso več zmožna odplačevati dolga.

Tudi v Sloveniji se srečujemo s pomanjkanjem podatkov za merjenje dolga. Večja težava kot to pa je, da se ti podatki ne zbirajo in objavljajo sistematično. Med raziskavo smo namreč ugotovili, da dejansko obstaja veliko podatkov, vendar še niso primerno obdelani, da bi jih lahko uporabili za analizo zadolženosti.

Menimo, da bi bilo treba določiti ustanovo – nacionalnega koordinatorja za področje zadolženosti, ki bi pripravila in usklajevala program dela na področju zadolženosti, saj nas tu čaka še kar nekaj dela (preučitev možnosti ustanovitve svetovalnih služb, sprejetje in izvajanje zakona o osebnem stečaju, ki se sicer že pripravlja, zbiranje podatkov, k čemur je pozval Mednarodni denarni sklad, ipd.).

Seznam literature in virov

Seznam literature

1. About Us. Pridobljeno 21. 7. 2006 na <http://www.citizensadvice.org.uk/index/aboutus.htm>. Citizen Advice Bureau.
2. *Are UK Households Over-indebted?* (2004). London: OXERA.
3. Bertola, G., in Hochguertel, S. (2005). Household Debt and Credit. Torino, Amsterdam: Università di Torino, VU University Amsterdam.
4. Betti, G., Dourmashkin, N., Rossi, M., in Yin Y.P. (2005). Measuring Consumer Indebtedness in the EU Member Countries. Pridobljeno 24.2.2005 na http://www.ecri.be/media/events/previous_conf/Yapingyin.ppt.
5. Betti, G., Dourmashkin, N., Rossi, M.C., Verma V., in Yin Y. (2001). *Study of the problem of Consumer Indebtedness: Statistical Aspects. Final Report*. London: ORC Macro.
6. Bishop, M. (2001). Credit spending and Its Implications for Recent U.S. Economic Growth. Mary Washington College. Issues in Political Economy. Undergraduate Student Research in Economics.
7. Braun, S. (2006). German Insolvency Act: The Special Provision of Consumer Insolvency Proceedings and Discharge of Residual Debts. *German Law Journal* vol. 7(1). pridobljeno 15. 6. 2006 na <http://www.germanlawjournal.com/article.php?id=686>.
8. Browning, M., in Crossley T. F. (2001). The Lifecycle Model of Consumption and Saving. London: The Institute for Fiscal Studies.
9. Campbell, J. Y., in Mankiw, N. G. (1990). Permanent Income, Current Income, and Consumption. *Journal of Business and Economic Statistics*, str. 265–279.
10. Carroll, C. D. (2001). A theory of the consumption function, with and without liquidity constraints (expanded version). Working Paper 8387. Cambridge: National Bureau of Economic Research.
11. Consumer Debt: How Much Is Too Much? *EconSouth* (First Quarter 2004), vol. 6(1). Pridobljeno 16. 5. 2006 na <http://www.frbatlanta.org/invoke.cfm?objectid=877A2E20-A4E1-21E9-DD27DAD67672DD6F&method=display>.
12. Consumer Insolvency procedures in Germany – Hurdles for Debtors. *Money Matters. The Consumer Debt Net Newsletter* 3/00, december 2000. The European Consumer Debt Network.
13. Davey, M. (2001). Mortgage equity withdrawal and consumption. *Bank of England Quarterly Bulletin: Spring 2001*, 100–103.
14. Deaton, A. (1989). Saving and Liquidity Constraints. Working Paper 3196. Cambridge: National Bureau of Economic Research.
15. Deaton, A. (1992). *Understanding Consumption*. Oxford: Clarendon Press.
16. Debelle, G. (2004a). Household Debt and the Macroeconomy. BIS Quarterly Review, March 2004. Basel: Bank for International Settlements.
17. Debelle, G. (2004b). Macroeconomic Implications of Rising Household Debt. BIS Working Papers no. 153. Basel: Bank for International Settlements.
18. Dernburg, T. F., in McDougall, M. D. (1963). *Macroeconomics: the measurement, analysis and control of aggregate economic activity*. New York, etc.: McGraw Hill.
19. Developments in private sector balance sheets in the euro area and the United States. (2004). *ECB Monthly Bulletin*. February 2004, 57–67.
20. Dynan, K., Johnson K., in Pence K. (2003). Recent Changes to a Measure of U.S. Household Debt

- Service. *Federal Reserve Bulletin*, October (2003), 417–426.
21. Edwards, L. (2004). Money Advice and Budgeting Service. Cork: MABS. [Vir ni javno dostopen.]
 22. Edwards, S. (2003). *In too deep*. CAB clients experience of debt. Citizens Advice.
 23. *ESR 1995. Evropski sistem nacionalnih in regionalnih računov*. (2005). Ljubljana: Statistični urad RS.
 24. *Fair, Clear and Competitive. The Consumer Credit Market in the 21st Century. White Paper*. (2003). London: Department of Trade and Industry.
 25. Ferik, B., in Stiković, S. (2004). Slovenia. Pripravljeno ob srečanju Peer Review in the Field of Social Inclusion Policies on MABS. Ljubljana: UMAR, MDDSZ. [Vir ni javno dostopen, del je objavljen v zapisu 51.]
 26. Friedman, M. (1957). *A Theory of the Consumption Function*. Princeton: University of Chicago, Princeton University Press.
 27. Greenspan, A. (23. 2. 2004). Remarks by Chairman Alan Greenspan. Understanding household debt obligations. At the Credit Union National Association 2004 Governmental Affairs Conference, Washington, D.C. February 23, 2004. Pridobljeno 16. 2. 2006 na <http://www.federalreserve.gov>.
 28. Hall, R. E. (1978). Stochastic implications of the life cycle-permanent income hypothesis: theory and evidence. *Journal of Political Economy*, December, 971–987.
 29. Hall, R. E. (1987). Consumption. Working Paper 2265. Cambridge: National Bureau of Economic Research.
 30. Holmans, A. E. (2001). *Housing and Mortgage Equity Withdrawal and their Component Flows. A Technical Report*. London: Cambridge Centre for Housing and Planning Research.
 31. Housing Equity Withdrawal. (2003). *Reserve Bank of Australia (RBA) Bulletin*, February 2003, 50–54.
 32. Hull, L. (2003). Financial Deregulation and Household Indebtedness. Discussion Paper Series 2003/01. Wellington: Reserve Bank of New Zealand.
 33. Interest cover. Pridobljeno 11. 5. 2006 na <http://www.bized.ac.uk/compfact/ratios/investor15.htm>. BIZ/ED.
 34. Ivanjko, Š. (13. 10. 2005). Nujnost urejanja “osebnega” stečaja. *Podjetje in delo*, 2005(6). Pridobljeno 29. 6. 2006 na <http://ius.info>.
 35. Jappelli, T., in Pagano M. (1989). Consumption and capital market comparison, *American Economic Review*, vol. 79, 1088–1105.
 36. *Jesensko poročilo 2005*. (2005). Ljubljana: Urad RS za makroekonomske analize in razvoj.
 37. *Joint Report on Social Inclusion 2004*. (2004). Brussels: European Commission.
 38. Kempson, E. (2002). *Over-indebtedness in Britain. A report to the Department of Trade and Industry*. Bristol: Bristol University, Personal Finance Research Centre.
 39. Koeficient pokrivanja obresti. Pridobljeno 14. 07. 2006 na <http://www.japti.si/index.php>. Javna agencija RS za podjetništvo in tuje investicije.
 40. Korczak, D. (2001). *Überschuldung in Deutschland zwischen 1988 und 1999. Gutachten im Auftrag des Bundesministeriums für Familie, Senioren, Frauen und Jugend*. Stuttgart etc.: Kohlhammer.
 41. Korczak, D. (2004). The Irish Money Advice and Budgeting Service (MABS). Discussion paper. München: GP Forschungsgruppe. [Vir ni javno dostopen.]
 42. Maki, D. M. (2000). *The Growth of Consumer Credit and the Household Debt Sustainability*. Washington: Federal Reserve System.
 43. Marechal, P. (2005). Ethical and Solidarity-Based Finance and Responsible Consumption: Involving

Citizens Combating Poverty and Exclusion. Seminar. Session IV. Combating new forms of exclusion. The Role of the ethical and solidarity-based finance and responsible consumption sectors in combating household overindebtedness. Proposal for a dialogue. Brussels: Council of Europe.

44. McCarthy, J. (1997). Debt, Delinquencies, and Consumer Spending. *Current Issues in Economics and Finance. Volume 3(4)*. New York: Federal Reserve Bank of New York.
45. Money Advice and Budgeting Service (MABS). Pridobljeno 16. 2. 2006 na <http://www.mabs.ie>.
46. Mote, L., in Nolle D. E. (2005). Special Studies – Rising Household Debt: A Long-run View. *Quarterly journal, Washington Department of the Office of the Comptroller of the Currency, U.S. Treasury Department, Volume 24(1)*, 41–55.
47. Murphy, R. G. (1999). Household Debt and Aggregate Consumption Expenditure. Chesnut Hill: Boston College.
48. Murray, A. P. (1997). Debt and “The Consumer”. *Business Economics*. April 1997, 41–45.
49. Niemi-Kiesiläinen, J. (1999). Consumer Bankruptcy in Comparison: Do We Cure a Market Failure or a Social Problem? Helsinki: Academy of Finland.
50. *Peer Review in the Field of Social Inclusion Policies. Synthesis Report. A Service to Help People with Financial Problems and to Tackle Over-indebtedness. Money Advice and Budgeting Service.* (2004). Offenbach am Main: INBAS GmbH.
51. Pogosta vprašanja. 7. Kaj je Uredba 2560/2001 in kakšen pomen ima za plačilni promet? Pridobljeno 14. 7. 2006 na www.bsi.si.
52. *Pomladansko poročilo 2000. Analiza gospodarskih gibanj za Slovenijo v letu 1999 in napovedi za leti 2000 in 2001.* (2000). Ljubljana: Urad RS za makroekonomske analize in razvoj.
53. *Pomladansko poročilo 2006.* (2006). Ljubljana: Urad RS za makroekonomske analize in razvoj.
54. *Premoženjski kredit.* Pridobljeno 26. 10. 2006 na <http://www.volksbank.si/>. Volksbank
55. Prinsloo, J. W. (2002). Household debt, wealth and saving. *South Africa Reserve Bank Quarterly Bulletin*. (December 2002), 63–78.
56. Reifner, U., Kiesilainen J., Huls, N., in Springeneer H. (2003). *Consumer Overindebtedness and Consumer Law in the European Union. Final Report*. Rotterdam etc: Institute for financial services e.V., Erasmus University, Rotterdam/School of Law, University of Helsinki/Helsinki Collegium for Advanced Studies.
57. *Report of the Symposium on Sustainable Consumption.* (1994). Oslo: Norwegian Ministry of Environment.
58. Revolving kredit (2006b). Pridobljeno 25. 7. 2006 na www.dbs.si. Deželna banka Slovenije.
59. Revolving kredit. (2006a). Pridobljeno 25. 7. 2006 na www.abanka.si. Abanka.
60. Rinaldi, L., in Sanchis-Arellano, A. (2006). Household Debt Sustainability. What Explains Household Non-performing Loans? An empirical Analysis. Working Paper Series, no. 570. Frankfurt am Main: European Central Bank.
61. San José, R. A. (2002). *Credit Bureaus in Today's Credit Markets*. ECRI Research Report no. 4. ECRI.
62. San José, R. A. (2003). Briefing on Consumer Credit, indebtedness and Overindebtedness in the EU. Prepared for the EP Hearing on the Consumer Credit Directive, 29 April 2003. Brussels: European Credit Research Institute.
63. *Socialni razgledi.* (2006). Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj.
64. *Strokovne podlage za predlog sprememb in dopolnitev Zakona o potrošniških kreditih in njegovih podzakonskih aktov.* (2005). Ljubljana: Inštitut za primerjalno pravo pri Pravni fakulteti Univerze v

Ljubljani.

65. *System of National Accounts SNA 1993*. (1993). Brussels etc.: Commission of the European Communities - Eurostat etc.
66. *Tackling Overindebtedness. Action Plan*. 2004. (2004). London: Department of Trade and Industry (DTI).
67. *Tackling Overindebtedness. Annual Report 2005*. (2005). London: Department of Trade and Industry (DTI).
68. Teplin, A. M. (2001). The United States Flow of Funds Accounts and Their Uses. Federal Reserve Bulletin. July 2001, 431–441.
69. *Towards Sustainable Household Consumption? Trends and policies in OECD Countries*. (2002.). Paris: Organisation for Economic Cooperation and Development.
70. Tsujimura, K., in Tsujimura, M. A Comparative Flow-of-Funds Study of the OECD Countries: Saving – Investment Balance Revisited. Abstract. Pridobljeno 28. 8. 2006 na <http://www.iariw.org/abstracts/2006/tsujimuraa.pdf>.
71. Valins, O. (2004). *When Debt Becomes a Problem: A Literature Study*. Wellington: Ministry of Social Development.
72. Veronik, J. (2003). SISBON – pomembna odločitev za finančni sistem v Sloveniji. Bančni vestnik, letnik 2003, številka 1–2, 1.
73. Wymen, M. O. (2005). *Consumer Credit in Europe: riding a wave*. Brussels: European Credit Research Institute.

Seznam virov

1. Bilten Banke Slovenije. Ljubljana: Banka Slovenije.
2. Bilten javnih financ. Ljubljana: Ministrstvo za finance.
3. Common operational European definition of overindebtedness, VT/2006/017. (28. 4. 2006). EC – European Commission. Employment, Social Affairs & Equal Opportunities. Calls for Tender/Grants of Directorate general for Employment, Social Affairs & Equal Opportunities. Open Call for Tenders. Pridobljeno 30. 4. 2006 na http://ec.europa.eu/employment_social/emplweb/tenders/tenders_en.cfm?id=347.
4. Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta o usklajevanju zakonov in drugih predpisov držav članic v zvezi s potrošniškimi krediti ter o razveljavitvi Direktive 87/102/ES in spremembah Direktive 93/13/ES. (7.10.2005). Bruselj: Komisija Evropskih skupnosti.
5. Economic Outlook 57. (June 1995). Geneva: Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), 1995.
6. Economic Outlook Sources and Methods. EO Sources – Statistical annex tables –Corrigenda. (4. 9. 2006). Pridobljeno na <http://www.oecd.org/eo/sources-and-methods>. OECD.
7. Euro Area Statistics. (2006). ECB Monthly Bulletin. July 2006, 15.
8. Finančni računi Slovenije 2001–2004. Ljubljana: Banka Slovenije, 2005.
9. Household Overindebtedness, CES 212/2000. (2000). European Commission, Economic and Social Committee of the Section for the Single Market, Production and Consumption.
10. Interne ocene UMAR.
11. Interni podatki Urada za varstvo potrošnikov.
12. Izplačane čiste plače in drugi osebni prejemki. Pridobljeno 3. 9. 2006 na <http://www.ajpes.si/dokumenti/dokument.asp?id=656>. Agencija RS za javnopravne evidence in storitve.

13. Krediti in obrestne mere. Ljubljana: Banka Slovenije.
14. Letni program statističnih raziskovanj za leto 2005, Uradni list RS, št. 133/2004.
15. Opinion of the Economic and Social Committee on »Household over-indebtedness«, Official Journal of the European Communities, C149/1.
16. Pravilnik o poročanju dajalcev kreditov o sklenjenih kreditnih pogodbah in dogovorjeni efektivni obrestni meri, Uradni list RS, št. 75/2004.
17. SI-STAT podatkovni portal. Pridobljeno na <http://www.stat.si/pxweb/Dialog/statfile2.asp>. Statistični urad RS.
18. Sklep o ocenjevanju izgub iz kreditnega tveganja bank in hranilnic, Uradni list RS št. 67/2005.
19. Slovenia: 2006 Article IV Consultation Preliminary Conclusions of the IMF Mission. (28. 3. 2006). International Monetary Fund (IMF). Pridobljeno 1. 4. 2006 na <http://www.imf.org/external/np/ms/2006/032806.htm>.
20. Statistics. Pridobljeno 16. 2. 2006 na <http://www.fbe.be/Content/Default.asp?PageID=88>. European Banking Federation.
21. Statistične informacije 168. 3 Nacionalni računi. (1998). Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
22. Statistični letopis 1999. (1999). Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
23. Statistični letopis 2004. (2004). Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
24. Statistični letopis 2005. (2005). Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
25. Statistični letopis 2006. (2006). Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
26. Statistični podatki s področja prometa. Pridobljeno 30. 6. 2006 na <http://www.mnz.gov.si/index.php?id=4534>. Ministrstvo za notranje zadeve, Direktorat za upravne in notranje zadeve.
27. Tabele četrletnih finančnih računov. Pridobljeno 20.12.2006 na <http://www.bsi.si/publikacije-in-raziskave.asp?MapaId=922>. Banka Slovenije.
28. Zakon o izvršbi in zavarovanju, Uradni list RS, št. 40/2004.
29. Zakon o množičnem vrednotenju nepremičnin, Uradni list RS, št. 50/2006.
30. Zakon o potrošniških kreditih, Uradni list RS, št. 77/2004.
31. Zakon o varstvu kupcev stanovanj in enostanovanjskih stavb, Uradni list RS, št. 18/2004.

Slovarček izrazov

(non)financial assets	(ne)finančna sredstva
(un)quoted shares	delnice, ki (ne) kotirajo na borzi
advice agency	svetovalna agencija
application fee	prijavna taksa
arrears	dolgovi; zaostanki pri odplačilih dolga
automobile lease payments	odplačila avtomobilskega finančnega najema
balance sheet	bilančna tabela
bank personal trust	bančni osebni sklad
behavioural debtors	vedenjski dolžniki
capital gearing	razmerje med dolgom in premoženjem
collateral	poroštvo; zavarovanje posojila
consumer bankruptcy	osebni stečaj
consumer insolvency, insolvency proceeding	plačilna nesposobnost (insolventnost) potrošnika, insolventni postopek
consumption smoothing	prilagajanje/glajenje potrošnje
credit bureaus, credit registries, credit reporting agencies	kreditne pisarne, kreditni registri ali agencije za kreditno poročanje; podjetja, ki sestavljajo zbirke podatkov o posojilojemalcih
credit line	kreditna linija – komitent banke lahko v dogovorjenem obdobju kadar koli pridobi posojilo do določene višine
credit report	kreditno poročilo, ki ga izdajo kreditne pisarne o preteklih posojilih in plačilni disciplini prosilca za posojilo
credit scoring, automated underwriting; underwriting of a loan	preverjanje kreditne posojilne sposobnosti posojilojemalcev – s statističnimi programi, ki izračunajo verjetnost odplačila oz. tveganje pri odobritvi posojila; banka zavrne prošnjo za posojilo, če je rezultat nad ravno tveganje, ki ga je banka pripravljena sprejeti; (avtomatizirano) odobranje posojil
credit withdrawal	črpanje posojila
debt adjustment plan	načrt poravnave dolgov
debt advise	potrošniško oziroma dolžniško svetovanje
debt collection	izterjava dolgov
debt concentration	koncentracija dolga med gospodinjstvi
debt management agency	podjetja za upravljanje dolga
debt service(ing) ratio, debt service, debt servicing costs; household debt service burden, service of debt burden	koeficient servisiranja dolga – delež odplačil obresti in glavnice v razpoložljivem dohodku; obremenjenost gospodinjstev z dolgom
debt service-ing/-e ceilings/constraint	najvišji delež posojila v dohodku; omejitev za servisiranje dolga
debt settlement	dolžniška poravnava
debt write-offs	odpis dolga
debt: consumer, housing, utility, tax, benefits, legal,	potrošniški dolg, stanovanjski, dolg do storitvenih podjetij, davčni, do socialnih skladov, do pravosodnih organov, iz zaposlitve, iz sorodstvenih razmerij
employment, relationship	število neodplačanih dolgov
delinquency rates, credit delinquencies	lastniški kapital (pomeni tudi premoženje, delnice)
equity	vrste izključenosti: izključenost iz dostopa do finančnih storitev, cenovna izključenost, izključenost zaradi značilnosti finančnega produkta, samoizključitev, socialna izključenost, prisilen umik iz socialnega življenja
exclusion: access exclusion, price exclusion, condition exclusion, self-exclusion, social exclusion, compulsory evacuations	finančna šibkost, ranljivost
financial fragility	koeficient finančnih obveznosti
financial obligation ratio	osnovna sredstva
fixed assets	račun tokov sredstev
flow of funds	hipotekarno posojilo
home equity loan, mortgage	izvzetje – zavarovanje posojila z zastavo nepremičnine (dodajanje)
housing/mortgage equity withdrawal	

(injection)	stanovanjskega premoženja
impulse response functions	impulzivne odzivne funkcije
income gearing	gl. debt service ratio
inflation premium	inflacijska premija – posojilodajalcem nadomešča izgubo zaradi razvrednotenja kupne moči denarja, ki ga posojilojemalci vračajo v prihodnosti; realna obrestna mera in inflacijska premija skupaj predstavljata nominalno obrestno mero
installment debt	plačilo na obroke
insurance technical reserves	zavarovalne tehnične rezervacije
interest cover (ratio)	(koeficient) pokrivanje(a) obresti
investment vehicle	naložba
juggling finances	finančne prevare
legal data	pravni podatki
leverage ratio, leverage of household	razmerje med dolgom in vrednostjo neto premoženja gospodinjstva (koeficient vzvoda, moč gospodinjstva); tudi »capital gearing«
liabilities	obveznosti
loan guarantee scheme	jamstvena shema
loan to valuation ratio	delež nakupa, ki se lahko financira s posojilom
market failure	napaka trga
money lenders	drugi posojilodajalci
moral suasion	moralno prepričevanje
net worth/wealth	neto premoženje
noncorporate business	nekorporativne družbe
non-performing loans	slaba posojila – posojila, ki jih posojilojemalci ne odplačujejo
open accounts	prodaja na odprto; plačilo blaga in storitev na obroke
overdrafts	prekoračitve na bančnem računu; limit
payment protection insurance	zavarovanje pred izostankom plačila
policy interest rate	referenčna obrestna mera
precautionary savings	previdnostno varčevanje
property tax	zemljiški davek
random walk	slučajnostno gibanje spremenljivke
recurring obligations	stalne, ponavljajoče se obveznosti gospodinjstev
responsible consumption	odgovorna potrošnja/odgovorno trošenje
responsible lending/borrowing	odgovorno izposojanje/posojanje
retail credit market	trg na drobno za posojila; trg potrošniških posojil
rule of thumb consumers	potrošniki, ki trošijo na podlagi pravila palca – v skladu s tekočim dohodkom
securities	vrednostni papirji
securitisation	listninjenje – banka oz. posojilodajalec del lastnega tveganja zaradi izpada odstopi drugim; tehnika za preoblikovanje nelikvidnih sredstev v aktivih bank (hipotekarnih posojil, terjatev s kreditnih kartic) v vrednostne papirje, ki so pokriti s sredstvi
seizure	rubež
social security pension insurance schemes	pokojninski načrt, ki zagotavlja socialno varnost (pri nas prvi steber)
store card	trgovinska kartica
structural basis	strukturna osnova
supplier litigation	spor (pravdanje) z dobaviteljem blaga
sustainable consumption	vzdržna potrošnja
sworn affidavit, affidavit of insolvency	pisna izjava pod prisego, izjava o plačilni nesposobnosti (nesolventnosti)
un(secured) debt	(ne)zavarovan dolg
voluntary code of conduct	prostovoljni kodeks upravljanja
working life	delovno obdobje gospodinjstva; obdobje, ko je »gospodinjstvo« zaposleno

Izšlo v zbirki Delovni zvezki*:

Letnik XII, leto 2003

- št. 1. Poslovanje gospodarskih družb v letu 2002, J.M. Novak
- št. 2. Strukturne spremembe v predelovalnih dejavnostih v Sloveniji, G. Kovačič, mag. R. Kmet Zupančič, J. Kušar
- št. 3. Poslovanje in finančni viri javnih zavodov v letih 2001 in 2002, E. Zver
- št. 4. Kultura kot razvojni dejavnik države in regij, mag. B. Lipovšek
- št. 5. Izbrani socio-ekonomski kazalniki po regijah, J. Pečar

Letnik XIII, leto 2004

- št. 1. Productivity growth and functional upgrading in foreign subsidiaries in the slovenian manufacturing sector, M. Rojec, B. Majcen, A. Jaklič, S. Radošević
- št. 2. Dejavnosti slovenskega gospodarstva v luči poslovanja gospodarskih družb v letih 2002 in 2003, mag. R. Kmet Zupančič, M. Koprivnikar Šušteršič, M. Kovač, G. Kovačič, J. Kušar, J. Povšnar, E. Zver
- št. 3. An Analysis of Past and Future GDP Growth in Slovenia, E.L.W. Jongen / (izšlo skupaj z DZ št. 4/2004)
- št. 4. Future GDP Growth in Slovenia: Looking for Room for Improvement, E.L.W. Jongen / (izšlo skupaj z DZ št. 3/2004)
- št. 5. On the Possibility of Negative Effects of EU Entry on Output, Employment, Wages and Inflation in Slovenia, A. Brezigar
- št. 6. Razvoj malih in srednje velikih podjetij v Sloveniji in Evropski uniji, L. Žakelj

Letnik XIV, leto 2005

- št. 1. Poslovanje gospodarskih družb v letu 2003, J. M. Novak
- št. 2. Značilnosti finančnih ukrepov industrijske politike v Sloveniji, dr. A. Murn
- št. 3. Regulirane cene v Sloveniji 1992–2004, mag. B. Vasle / (izšlo skupaj z DZ št. 4/2005)
- št. 4. Vpliv cene nafte na inflacijo, M. Hafner / (izšlo skupaj z DZ št. 3/2005)
- št. 5. Učinki vstopa Slovenije v EU na gospodarska gibanja v letu 2004, uredila: mag. M. Bednaš. Avtorji prispevkov: B. Ferk, M. Hafner, S. Jurančič, J. Kondža, M. Koprivnikar Šušteršič, M. Kovač, mag. G. Kovačič, T. Kraigher, mag. J. Markič, J. Povšnar, dr. M. Rojec, mag. B. Vasle / (izšlo skupaj z DZ št. 6/2005)
- št. 6. Izzivi makroekonomskih politik do prevzema evra, mag. B. Vasle, mag. M. Bednaš, dr. J. Šušteršič, dr. A. Kajzer / (izšlo skupaj z DZ št. 5/2005)
- št. 7. Analiza ekonomske upravičenosti začasne uvedbe vinjet v Sloveniji, J. Povšnar (nosilec), M. Ferjančič, J. Kušar / (izšlo skupaj z DZ št. 8/2005)
- št. 8. Analiza stroškov ob uvedbi dvojnega označevanja cen in pri prevzemu evra, M. Koprivnikar Šušteršič, mag. B. Vasle / (izšlo skupaj z DZ št. 7/2005)
- št. 9. Regije 2005 – izbrani socio-ekonomski kazalniki po regijah, J. Pečar
- št. 10. Srednjeročna in dolgoročna projekcija demografskega razvoja Slovenije in njegovih socialno-ekonomskih komponent, T. Kraigher
- št. 11. Dejavnosti slovenskega gospodarstva v luči poslovanja gospodarskih družb v letu 2004, Janez Kušar, M. Koprivnikar Šušteršič, M. Kovač, mag. G. Kovačič, J. Povšnar, mag. A. Vidrih, E. Zver
- št. 12. Izhodišča za ciljni razvojni scenarij Strategije razvoja Slovenije, urednici: mag. M. Bednaš, dr. A. Kajzer
- št. 13. Analiza uspešnosti napovedi UMAR, M. Ferjančič
- št. 14. Pojem fleksibilnosti trga dela in stanje na trgu dela v Sloveniji, dr. A. Kajzer

*Indeks izdanih Delovnih zvezkov je v celoti dosegljiv na UMAR-jevi spletni strani.

Letnik XV, leto 2006

- št. 1. Ključni sektorji slovenskega gospodarstva: Kvantitativen in kvalitativen pristop s poudarkom na primeru predelovalnih dejavnosti, mag. G. Kovačič, dr. T. Jagrič
- št. 2. Does Exporting Boost Capital Investments? The Evidence from Slovenian Manufacturing Firms' Balance Sheets, M. Ferjančič, A. Burger
- št. 3. Poslovanje gospodarskih družb v letu 2004, J.M. Novak
- št. 4. Podjetniška aktivnost in podjetniško okolje v Sloveniji, L. Žakelj
- št. 5. Spremembe na trgu dela v Sloveniji v obdobju 1995–2005, Uredila dr. A. Kajzer, avtorji prispevkov: A. Kajzer, T. Kraigher, S. Kovačič, G. Kovačič, F. Klužer, A. Brezigar Masten, T. Čelebič, D. Kidrič
- št. 6. Metodologija izračuna indeksa razvojne ogroženosti za obdobje od 2007 do 2013, J. Pečar, D. Kavaš
- št. 7. Metodološke značilnosti ankete o porabi gospodinjstev v Sloveniji in Evropski uniji, mag. A. Tršelič Selan
- št. 8. Vzorci trošenja gospodinjstev v Sloveniji in Evropski uniji, mag. A. Tršelič Selan
- št. 9. Denarni prejemki v javnem financiranju Slovenije, Uredila: Maja Kersnik, avtorji prispevkov: M. Kersnik, L. Apohal Vučkovič, S. Kovačič, D. Kidrič, A. Poje
- št. 10. Dejavnosti slovenskega gospodarstva v luči poslovanja gospodarskih družb v letu 2005, R. Kmet Zupančič, M. Koprivnikar Šušteršič, M. Kovač, G. Kovačič, J. Kušar, J. Povšnar, E. Zver
- št. 11. Firm or Private Value: What is Behind the Creation of Multiple Blockholder Structure?, A. Brezigar Masten, A. Gregorič, K. Zajc
- št. 12. Reforma Pakta stabilnosti in rasti, M. Bednaš
- št. 13. Metodološke spremembe merjenja cenovne in stroškovne konkurenčnosti, S. Jurančič
- št. 14. Poslovanje gospodarskih družb v letu 2005, J.M. Novak
- št. 15. Regije 2006 – izbrani socio-ekonomski kazalniki po regijah, J. Pečar

Letnik XVI, leto 2007

- št. 1. Zadolževanje in prezadolženost prebivalstva, B. Ferik

<p>Zbirka Delovni zvezki</p>	<p>1/2007: Zadolževanje in prezadolženost prebivalstva, B. Ferk 15/2006: Regije 2006 – izbrani socio-ekonomski kazalniki po regijah, J. Pečar 14/2006: Poslovanje gospodarskih družb v letu 2005, J.M. Novak 13/2006: Metodološke spremembe merjenja cenovne in stroškovne konkurenčnosti, S. Jurančič 12/2006: Reforma Pakta stabilnosti in rasti, M. Bednaš 11/2006: Firm of Private Value: What is Behind the Creation of Multiple Blockholder Structure?, A. Brezigar Masten, A. Gregorič, K. Zajc 10/2006: Dejavnosti slovenskega gospodarstva v luči poslovanja gospodarskih družb v letu 2005, uredila R. Kmet Zupančič 9/2006: Denarni prejemki prebivalcev v javnem financiranju Slovenije, uredila M. Kersnik 8/2006: Vzorci trošenja gospodinjstev v Sloveniji in Evropski uniji, A. Tršelič Selan 7/2006: Metodološke značilnosti ankete o porabi gospodinjstev v Sloveniji in Evropski uniji, A. Tršelič Selan 6/2006: Metodologija izračuna indeksa razvojne ogroženosti za obdobje od 2007 do 2013, J. Pečar, D. Kavaš 5/2006: Spremembe na trgu dela v Sloveniji v obdobju 1995–2005, uredila: A. Kajzer 4/2006: Podjetniška aktivnost in podjetniško okolje v Sloveniji, L. Žakelj 3/2006: Poslovanje gospodarskih družb v letu 2004, J.M. Novak 2/2006: Does Exporting Boost Capital Investments? The Evidence from Slovenian Manufacturing Firms' Balance Sheets; M. Ferjančič, A. Burger 1/2006: Ključni sektorji slovenskega gospodarstva: Kvantitativni in kvalitativni pristop s poudarkom na primeru predelovalnih dejavnosti, G. Kovačič, T. Jagrič</p>
<p>Socialni razgledi</p>	<p>SR podajajo sliko tega, kako dobro ali slabo živimo v Sloveniji. Pri analizi socialne stratifikacije slovenske družbe smo opredelili štiri dohodkovne razrede, in jih uporabili za analizo podatkov o dohodkih in porabi gospodinjstev. Številne podatke smo povezali v enoten okvir analize družbene kohezije, socialnega kapitala in zadovoljstva z življenjem. SR prinašajo novosti tudi z obravnavo posebne teme - dolgožive družbe. Ukvarjamo se z izzivi in priložnostmi, ki jih razvojno dejstvo staranja družbe postavlja ne zgolj sistemom socialne varnosti, temveč tudi sistemom vedno bolj (pre)obremenjenih opornih omrežij in medosebnih odnosov, ki se lahko lomijo pod previsokimi pričakovanji in bremeni.</p>
<p>Pomladansko / Jesensko poročilo</p>	<p>Pomladansko poročilo 2006 Jesensko poročilo 2006</p>
<p>Zbirka Analize, raziskave in razvoj</p>	<p>Strategija razvoja Slovenije (SRS 2006–2013), 2005 Poročilo o razvoju 2006, 2006 Slovenia – On the Way to the Information Society, 2004 Slovenija v novem desetletju: trajnost, konkurenčnost, članstvo v EU – povzetek Slovenija v novem desetletju: trajnost, konkurenčnost, članstvo v EU (SGRS 2001–2006)</p>
<p>IB revija</p>	<p>IB revija 4/2006 VSEBINA: Boris Gramc: Dejavniki notranjega podjetništva: Primer Slovenije. Matija Rojec: Struktura in politika nabav podjetij s tujim kapitalom v Sloveniji. Marijana Bednaš: Reforma pakta stabilnosti in rasti. Ana Murn: Ugotavljanje učinkovitosti državnih pomoči. Milena Bevc: Reforma financiranja visokega šolstva v Sloveniji za povečano zasebno financiranje – potrebnost in pogoji za uspeh. Razprave Alenka Kajzer: Kako povečati stopnjo zaposlenosti v Sloveniji? – uvod v okroglo mizo demografsko socialni izzivi Slovenije. Mirosljub Ignjatovič: Položaj mladih na trgu delovne sile. Nada Stropnik: Položaj in problemi mladih družin z vidika zaposlovanja ter usklajevanja dela in družine. Milena Bevc: Položaj mladih na trgu dela v luči sistema financiranja visokega šolstva ter meddržavne mobilnosti in migracij mladih. Monika Šlebinger, Ksenja Pušnik, Barbara Bradač: Pristopi k politiki aktivnega staranja. Tine Stanovnik: Trg dela in možne smeri razvoja pokojninskega sistema v Sloveniji. Dušan Kidrič: Spodbude delodajalcem za podaljšanje aktivnosti starejših zaposlenih. Janez Malačič: Mladi in starejši v pasteh sprememb na trgu dela.</p>

Naročilnica		Ekonomsko ogledalo		UMAR	
		številka 1/2007			
Naročnina	*Naročnina obsega en tiskani in en brezplačni izvod v e-verziji (publikacij, ki so na voljo v e-verziji). Vsak naslednji izvod v eni ali drugi verziji se obračuna dodatno. Pri naročnini na izvod v e-verziji (brez tiskane verzije) imate 10 % popusta.				
Popusti	Na količino – po dogovoru (pri naročilu večjega števila izvodov ene publikacije do 25 %), za naročilo na več mesečnih zbirk (na dve zbirki 20 % in 25 % za naročilo na vsaj tri).				
Naročilo in informacije	UMAR, Gregorčičeva 27, 1000 Ljubljana; telefon 01-478-1043; fax 01-478-1070. Naročene publikacije in račun vam bomo poslali po pošti. E-pošta: publicistika.umar@gov.si ; za informacije o ostalih publikacijah se lahko obrnete na naš spletni naslov: http://www.gov.si/umar/public.php				
Obnavljanje	Naročilo se avtomatično obnavlja za naslednje leto.				
Odpoved	Odpoved naročnine velja po izteku leta, za katero je bila obnovljena. Posredovana mora biti pisno, najkasneje do konca koledarskega leta.				
Naziv ustanove in ime kontaktne osebe, oz. ime naročnika in tel. št.					
Naslov naročnika				E-naslov	
ID za DDV	Zavezanec za DDV		☐ DA	☐ NE	Datum:
Želim koristiti tudi naslednje brezplačne možnosti:					
prejemati brezplačen e-izvod publikacije na e-naslov (poleg izvoda, ki ga prejmem po navadni pošti)					☐
prejemati geslo na svoj elektronski naslov (ob spremembi gesla)					☐
prejemati obvestila o izdaji novih publikacij					☐
Periodika			SIT	EUR	Vpišite število izvodov*
					tiskani e-izvod
Ekonomsko ogledalo. 11 številk letno. Cena za en izvod 1.500,00 SIT / 6,26 EUR.			16.000,00	66,77	
Slovenian Economic Mirror. 11 številk letno. Cena za en izvod 1.500,00 SIT / 6,26 EUR.			16.000,00	66,77	
Pomladansko / Jesensko poročilo. Letna naročnina za eno publikacijo 2.500,00 SIT / 10,43 EUR.			5.000,00	20,86	
Spring / Autumn Report. Letna naročnina za eno publikacijo 3.500,00 SIT / 14,61 EUR.			7.000,00	29,21	
Poročilo o razvoju			3.000,00	12,52	
Development Report			3.000,00	12,52	
Zbirka Delovni zvezki (za posamezne teme se lahko obrnete na spletno stran oz. gornje naslove in tel. številke; cena po ceniku velja za en izvod).			2.200,00	9,18	
IB revija. Štiri številke letno.			10.000,00	41,73	
Enojna številka stane 3.000,00 SIT / 12,52 EUR, dvojna številka stane 4.000,00 SIT / 16,69 EUR.					
Info IMAD / UMAR Info. 1 izvod brezplačno. Koristne informacije o UMAR. Slovensko, angleško.					
V primeru, da ne naročate celotne zbirke, vpišite izbrano publikacijo:					
Knjižne izdaje			SIT	EUR	Vpišite število izvodov*
					tiskani e-izvod
Socialni razgledi 2006 (knjiga ali CD)			3.834,24	16,00	
Socialni razgledi 2006 (knjiga in CD)			4.792,80	20,00	
Social Overview 2006 (knjiga ali CD)			6.230,64	26,00	
Social Overview 2006 (knjiga in CD)			9.585,60	40,00	
Poročilo o človekovem razvoju Slovenija 2002–2003 (knjiga in CD).			2.500,00	10,43	
Poročilo o človekovem razvoju Slovenija 2002–2003 (knjiga ali CD).			1.900,00	7,93	
Human Development Report Slovenia 2002–2003 (knjiga in CD).			5.000,00	20,86	
Human Development Report Slovenia 2002–2003 (knjiga ali CD).			4.300,00	17,94	
Strategija razvoja Slovenije (SRS 2006–2013)			1.500,00	6,26	
Slovenian's Development Strategy (SDS 2006–2013)			2.000,00	8,35	
M. Stare, R. Kmet Zupančič, M. Bučar: Slovenia – On the Way to the Information Society, 2004			4.600,00	19,20	
Slovenija v novem desetletju: trajnost, konkurenčnost, članstvo v EU (SGRS 2000–2006) – povzetek			1.000,00	4,17	
Slovenija v novem desetletju: trajnost, konkurenčnost, članstvo v EU (SGRS 2000–2006) – summary			1.500,00	6,26	
Slovenija in the New Decade: Sustainability, Competitiveness, Membership in the EU – summary			3.500,00	14,61	
Slovenija v novem desetletju: trajnost, konkurenčnost, članstvo v EU (SGRS 2000–2006)			7.000,00	29,21	
Slovenija in the New Decade: Sustainability, Competitiveness, Membership in the EU					
B. Radej, A. Pirc Velkavrh, L. Globevnik: Indikatorji o okolju in razvoju/Indicators on environment and development, 1999			1.880,00	7,85	/
J. Seljak: Kazalec uravnoteženega razvoja / Sustainable Development Indicators, 2001			3.000,00	12,52	/
Matija Rojec: Prestrukturiranje z neposrednimi tujimi investicijami: Slovenija/Restructuring with foreign direct investment: The Case of Slovenia, 1998.			2.000,00	8,35	/
Za ostale knjižne izdaje se lahko obrnete na spletno stran oz. gornje naslove in tel. številke (vpišite izbrano knjižno izdajo):					
Cene v evrih so preračunane po tečaju zamenjave 1 euro = 239,640 SIT.					
Davek	8,5-odstotni DDV ni vključen v ceni.				29. december 2006